

Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI-TÜRK EDEBİYATINDA İLGİNÇ BİR ÇEVİRİ ÖRNEĞİ:

İLHÂMÎ'NİN *GÛY U ÇEVGÂN* ÇEVİRİSİ

GHEIS EBADI

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara

Ocak 2013

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

OSMANLI-TÜRK EDEBİYATINDA İLGİNÇ BİR ÇEVİRİ ÖRNEĞİ:

İLHÂMÎ'NİN *GÛY U ÇEVGÂN* ÇEVİRİSİ

GHEIS EBADI

Türk Edebiyatı Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi Kazanma

Yükümlülüklerinin Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara
Ocak 2013

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

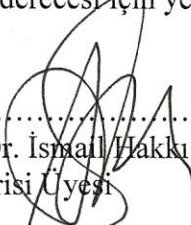
© Gheis Ebadi

Hatice Gülcan Topkaya'ya

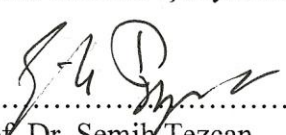
Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Doç. Dr. Nuran Tezcan
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak
Tez Jürisi Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Prof. Dr. Semih Tezcan
Tez Jürisi Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün onayı

Prof. Dr. Erdal Erel
Enstitü Müdürü

ÖZET

OSMANLI-TÜRK EDEBİYATINDA İLGİNÇ BİR ÇEVİRİ ÖRNEĞİ: İLHÂMÎ'NİN *GÛY U ÇEVGÂN* ÇEVİRİSİ

Ebadi, Gheis

Yüksek Lisans, Türk Edebiyatı Bölümü

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Nuran Tezcan

Ocak 2013

Gûy u Çevgân veya diğer adıyla *Hâlnâme* 15. yüzyılda İran şairi Ârifi (1449) tarafından yazılmış olan bir mesnevidir. Bir derviş ile şehzade arasındaki aşkın ele alındığı bu eser alegorik bir tarzla gûy ve çevgân üzerinden anlatılmıştır. Hikâye sonunda ilâhî aşka dönüşmüştür. Bu eser ilk kez 16. yüzyılın başında Lâmiî Çelebi (1532) tarafından Osmanlıca'ya çevrilmiştir.

Eser aynı yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan İlhâmî tarafından değişik bir üslupla yine Osmanlıca'ya çevrilmiştir. İlhâmî eserin tam çevirisini yapmış ve kendi yorumlarını da eklemiştir. Bu çalışmanın asıl konusunu da İlhâmî'nin çeviri yöntemi teşkil etmektedir. "Genişletilmiş çeviri" olarak da bilinen dönemin "edebi çeviri" anlayışına uymayan İlhâmî, Osmanlı çeviri geleneğinin dışına çıkmıştır.

Bu çalışmada öncelikle *Gûy u Çevgân* oyunu ve tarihçesi, Ârifi ve Lamiî Çelebi'nin konu hakkında eserleri ve İlhâmî'nin hayatıyla ilgili bilgi verildikten sonra Osmanlı dönemindeki edebi çeviri anlayışı üzerinde durulmuştur. Daha sonra İlhâmî'nin yaptığı çevirinin bilimsel transkripsiyonu verilmiştir.

Çalışmanın devamında ise Osmanlı/Türk Edebiyatının çeviri geleneği üzerinde durulmuş ve bu gelenekten hareketle İlhâmî'nin yaptığı *Gûy u Çevgân* mesnevisinin çevirisi edebî çeviri olarak değerlendirilmiştir. Son olarak ise eser Farsça çeviri açısından değerlendirilerek bu konudaki başarısı ve zaafı üzerinde durulmuştur. Sonuçta ise geleneğin dışında kalan bir çeviri yöntemine başvurma nedenleri hakkında fikir yürütülmüştür.

Anahtar sözcükler: Gûy u Çevgân, Ârifi, İlhâmî, Çeviri Geleneği, Mesnevi.

ABSTRACT

A CURIOUS TRANSLATION IN OTTOMAN-TURKISH LITERATURE: İLHÂMÎ'S *BALL AND POLO STICK* TRANSLATION

Ebadi, Gheis

Master, Department of Turkish Literature

Supervisor: Assoc. Prof. Nuran Tezcan

January 2013

Gûy and Çevgân (The Ball and Polo Stick), also known as Hâlnâme, was written by Ârefî (1449) who is an Iranian poet. The love between the prince and the dervish is discussed in this book and it is described in an allegorical style through gûy and çevgân. At the end of the story has turned into divine love. At the beginning of sixteenth century this work for the first time translated by Lamiî Çelebi (1532) to the Ottoman language.

İlhâmî who lived in the second half of the same century has translated the work into Ottoman language in a different style. İlhâmî introduced a full translation of the work. He added also his own comments. Examining İlhâmî's translation method constitutes the basis of this study. At that time "literary translation" meant "extended translation". İlhâmî's translation did not fit with this tradition and it was standing contrary to this tradition.

In this study, firstly the game, Ball and Polo Stick and its history and works of Ârifî and Lamiî Çelebi on this subject are given. Then it focused on understanding the literal translation of the Ottoman period. Secondly scientific transcription of the İlhâmî's translation provided.

In the third part of the study, it is focused on the tradition of translation of the Ottoman Turkish literature. Following this tradition İlhâmî's work are interpreted as a literary translation. Finally, we focused on İlhâmî's success and failures about his translation from Persian language. In the conclusion section of this thesis, reasons for using a method out of tradition are issued.

Keywords: Gûy & Çevgân, Ârifî, İlhâmî, Translation Tradition, Masnavi.

TEŐEKKÖR

Beni böylesine özgün ve ilginç bir eserle tanıştıran, hazırlanmasında çok yardımcı olan ve sabırla okuyarak değerli görüşlerini benden esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Nuran Tezcan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimi okuyarak öneri ve görüşlerini benimle paylaşan Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak'a ve bütün sorularımı büyük bir emekle cevaplayarak katkıda bulunan Prof. Dr. Semih Tezcan'a saygılarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: GŪY U ÇEVGÂN ÇALIŞMALARI	5
A. Osmanlı Edebiyatında Çeviri Geleneği	5
B. Gŷy u Çevgân Oyununun Tarihçesi	9
C. Arifi'nin Gŷy u Çevgân Mesnevisi ile Lamii'nin Mesnevisinin Tanıtılması	10
Ç. İlhâmî Kimdir ve İlhâmî'nin Çevirisi	13
İKİNCİ BÖLÜM: YAZMANIN TRANSKRİPSİYONU	16
A. Kısaltmalar	16
B. Transkripsiyon Yöntemi	17
C. Metnin Bilimsel Transkripsiyonu	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İLHÂMÎ'NİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE	150
A. Medine Kütüphanesindeki Nüşanın Özellikleri	150

B. İlhâmî'nin Çevirisinin Özellikleri ve Farsça Çevirisi Açısından	
Değerlendirilmesi	159
C. İlhâmî'nin Eserinin Türk Edebiyatındaki Yeri	210
SONUÇ	211
SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA	217
EKLER	221

GİRİŞ

Osmanlı Devletinde ilk tercüme faaliyetleri I. Murad devrinden itibaren padişahların himayesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 16. yüzyılda bu tercüme faaliyetlerinde ciddi bir artış görülmüştür. Osmanlı -Türk edebîyatında edebî çeviri anlayışı, genelde genişletilmiş çeviri şeklinde görülür. Çoğunlukla Farsça ve Arapça'dan yapılmış olan bu çeviriler için “*Türkî don giydirmek*”, “*Rûmiyâne câme giydirmek*” v.s. gibi tabirler kullanılmıştır (Tezcan, 279).

Osmanlı edebî çeviri geleneğinin tipik özelliğini eserlerin genişletilmiş şekliyle sunulması ve şairlerin çevirdikleri eserlerde kişisel yeteneklerini de ön plana çıkarmaları oluşturur. Ancak İlhamî edebî bir metin olan Arifi'nin *Gûy u Çevgân*'ını bu çeviri geleneğinin dışında bir yöntemle çeviren şair olarak karşımıza çıkar.

Günümüze kadar İlhamî'nin yaptığı *Gûy u Çevgân* çevirisi çağdaş Türkçe yazı diline aktarılmadığı için Türk edebîyatı çalışmalarında bu önemli metnin yeri yeterince bilinmemektedir. İlhamî'nin çevirisi Arifi'nin Farsça beytini, Türkçeye çevirisi ve yorumu, ara sıra aynı bağlamda İlhamî'nin Farsça beyit söylemesi şeklinde yapılmıştır. İlhamî'nin çevirisi yalnız Farsça beyitlerin Türkçeye çevirisi değildir. O ayrıca Arifi'nin beyitlerinin şerhlerini de yapmaya çalışmıştır. Bu şerhler, *Gûy u Çevgân* mesnevisinin edebî ve tasavvufî bağlamda nasıl anlaşılıp yorumladığını ortaya koymaktadır. Genişletilmiş edebî çevirilerde “hikâye”nin

çevrilmesi ağırlık noktasıdır ancak İlhâmî genişletilmiş edebî çeviri yapmamıştır. Bu nedenle “hikâye” İlhâmî’nin eserinde şerhlerde yansımıştır.

İlhâmî hakkındaki bilgilerimizi, Ahdî’nin *Gülşen-i şu ‘arâ’*’sından (yaz.971/1563) ve bu tezkireden alınıp daha kısaltılmış biçimde Kınalızâde Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü ’ş-şu ‘arâ’*’sından ediniyoruz (Tezcan, 280). Bu tezkirelerden İlhâmî’yle ilgili olarak “tasavvufa yönelmiş, Nakşibendiyye’ye, mensup ve güçlü bir Farsça bilgisine sahip olduğu” (Tezcan 280) yönünde bilgiler ediniyoruz.

İran saraylarında eskiden beri oynanan ve Safevilere kadar saray oyunu olarak gelmiş ve halk tarafından sevilmiş ve rağbet görmüş olan bu oyun Timurlular devrinin mesnevi yazarlarından Heratlı Arifî’nin (ö. 1449) kaleme aldığı tasavvufî ve alegorik eserine konu olmuştur. (Yazar, 355) 16. yüzyılda Bursalı Lami î Çelebi Kanuni Sultan Süleyman adına *Gûy u Çevgân*’ı genişleterek Türkçe’ye çevirmiştir. Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde 228/811 numarasıyla kayıtlı bulunan *Şerh-i Gûy u Çevgan*, uzun yıllar boyunca Lami î Çelebi’ye ait sanılmıştır. Bu sanının sebebi elbette İlhâmî hakkında çok fazla bilginin olmaması ve eldeki tek nüshasının olması olabilir.

İlk olarak Nuran Tezcan bu çevirinin İlhâmî’nin çevirisi olduğunu “Medine’deki *Gûy u Çevgân* Yazmaları” başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. Bu çalışmanın dışında, zikrolunan eserle ilgili günümüze kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tezcan Lami î’nin ve İlhâmî’nin eserlerinin “biri[nin] Bursa’da diğeri[nin] İstanbul’da birbirinden bağımsız olarak yazıl[dığını]” ve “muhtemelen İlhamî’nin eserinin Lami î’den sonra kaleme alınmış olduğunu belirtmiştir. İlhâmî’nin “Şerh-i Gûy u Çevgân”ını edebîyat çalışmaları açısından ilginç kılan şey, yöntem açısından döneminin çeviri anlayışının dışına çıkmış olmasıdır.

İlhâmî eserinde birebir çevirinin yanı sıra meal ve yorumlara da yer vermiştir. Ayrıca eserin sebep-i telif kısmında “Ola ma‘nâ-yı beyti mücmelen yâd /Ola bu terceme şıbyâna üstâd” ([Bu eserde] beytin manâsı kısa ve öz olarak sunula / bu tercüme gençlere kılavuz olsun) diyerek eserinin kendinden sonra gelen şairler için bir örnek olmasını dilemiştir.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde sırasıyla Osmanlı edebîyatında Çeviri Geleneği, *Gûy u Çevgân* oyununun tarihi, Fars edebîyatındaki yeri ve şairlerin eserlerine yansımalarıyla ilgili bilgi verilecek ve kronolojik olarak Timurular dönemi şairi olan Arifi’ye kadar getirilecektir.

Arifi’nin eseri hakkında kısaca tanıtma ve bilgi verildikten sonra Osmanlı-Türk edebîyatına Bursalı Lami’i Çelebi vasıtasıyla kazandırılan *Gûy u Çevgân* mesnevisi ile ilgili çalışmalardan bahsedilecektir. Birinci bölümün son kısmında ise çalışmanın asıl konusunu teşkil eden İlhâmî’nin hayatı ve *Gûy u Çevgân* çevrisine değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü metnin bilimsel transkripsiyonundan oluşmaktadır. Altmış iki varaktan oluşan ve Medine’deki Mektebetü’l-Melik Abdü’l-Azîz Kütüphanesi, Şeyhülislam Arif Hikmet kitapları arasında 228/811 numarayla kayıtlı bulunan İlhâmî’nin *Gûy u Çevgân* mesnevisinin bilimsel transkripsiyonu verildikten sonra, yazmadaki müstensih hataları ve elimde bulunan fotokopinin eksik çekilmesi sonucu 43b ve 44a sayfalarının eksikliği, *Gûy u Çevgân* mesnevisinin üç farklı yazma nüshası kullanılarak giderilecektir. Bu nüshalar 85340, 74298 ve 61877 numaralarıyla İran Meclis Kütüphanesinde kayıtlı bulunmaktalar. Bunlardan 85340 numaralı yazma daha okunaklı olup, muhtemelen İlhâmî’nin kullandığı nüshaya en yakın olanıdır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise üç alt başlıktan oluşmaktadır. Medine kütüphanesindeki yazma nüshanın özellikleri bu bölümün ilk alt başlığını oluşturmuştur. Bu başlık altında yazmanın şekil ve fiziki durumu, yazılış biçimi, imla ve gramer/noktalama özellikleri, imla hataları, yazım kuralları ve tutarlılığı ve eserden hareketle dönemin yazı dili özelliklerinden bahsedilecektir.

İkinci alt başlığı İlhâmî'nin çevirisinin yöntemi, özellikleri ve Türk edebiyatındaki yeri ile ilgili tespitler ve değerlendirmeler oluşturmaktadır. İlhâmî'nin Farsça'dan çeviri yaparken kullandığı yöntem ve bu yöntemin Osmanlı çeviri anlayışı içindeki yeri ve bu yöneme başvurma nedenleri ile ilgili tespitlere yer verilmiştir. Daha sonra Osmanlı edebiyatındaki çeviri geleneğinden hareketle İlhâmî'nin yaptığı *Gûy u Çevgân* mesnevisinin çevirisinin edebî çeviri geleneği içindeki yeri değerlendirilmiş, Türk edebiyatındaki yeri ve önemine değinilmiştir.

Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığı ise eserin Farsça çevirisi açısından değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölüm çalışmanın en önemli kısmını oluşturmuş ve ağırlıklı olarak üstünde durulmuştur. İlhâmî'nin Farsça'dan çeviri konusunda başarısı, takip ettiği yöntem tartışıldıktan sonra eser boyunca manzum ve mensur parçalar örnek gösterilerek çeviri konusunda yeniliği, başarısı, ara sıra zaafı ve yanlışlıkları ortaya konmuştur. Bu bölümün sonunda ise birebir çevirinin yanı sıra meal, yorum ve aynı anlamda veya konuyla ilgili şiir, nesir, ayet, deyim/kalıp söz vs. gibi sözlere yer verilmesinin amacı ve başarısı üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÛY U ÇEVGAN ÇALIŞMALARI

A. Osmanlı Edebîyatında Çeviri Geleneği

Anadolu sahasında ilk tercüme faaliyetleri daha Osmanlı Devleti kuruluşundan önce beylikler döneminde başlamıştır¹. Ancak girişte de bahsedildiği gibi bu tür faaliyetler Osmanlı döneminde devlet himayesi altına alınmıştır. “Eski Türk edebîyatında İran şairlerinin kullandığı birtakım hikâye konularının yeniden işlenmesi, aynı konuların yeni bir görüş ve ruhla yeniden ele alınması bir gelenek halini almıştır.” (Sucu, 131) İlk tercüme faaliyetleri I. Murad devrinden itibaren padişahların himayesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 16. yüzyılda bu tercüme faaliyetlerinde ciddi bir artış görülmüştür. İran/Fars ve Arap edebîyatından yapılan Osmanlı-Türk edebîyatındaki çeviri anlayışı, genelde genişletilmiş çeviri şeklinde görülür.

¹ Kuruluş ve ilk gelişme dönemindeki Anadolu Türk edebîyatı, yerli eserler yanında İran ve Arap edebîyatından yapılan çevirilere de yer vermiştir. Bu bakımdan, Anadolu Selçuklu Devletinin parçalanması ile ortaya çıkan Anadolu Beylikleri dönemi, çeviri eserler yönünden önemli bir devirdir. On üçüncü yüzyılda, Arap ve Acem kültürüne pek aşina olmayan, milli dil ve geleneklerine bağlı Türkmen emirleri, bir yandan yerli eserlerin yazılmasını teşvik ederken, bir yandan da Arapça ve Farsça eserlerin dilimize kazandırılmasında önayak olmuşlardır. Türklere on üçüncü yüzyıldan sonra hız kazanan tercüme faaliyeti, ilerleyen zaman içinde Türkçe ilim ve edebîyat dili olarak varlığını ortaya koydukça yaygınlaşmıştır. (Sucu, 129)

“[Şairler ...] her beyiti ustaca söylenmiş mesnevi yazmayı bir ustalık iddiası olarak görmüşlerdir. Bu ustalık iddiası Fars edebîyatının merkez olduğu İslâmi edebîyatın içselleştirilmesinde, genişletilmiş çevirilerden özgün mesneviler yazmaya dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Yani şairler, Fars edebîyatı karşısında onu bir yandan benimserken, beğenip Türkçe’ye aktarırken, onların eserlerini okuyup örnek alırken kendilerini Fars edebîyatının üyesi olarak görmüşler; ama aynı zamanda Osmanlı-Türk edebîyatının bireyi olduklarının bilincine de varmışlardır. Fars edebîyatı karşısında bu bilinçlenme onları çeviri eser ile özgün eser tartışmasına götürmüştür. Bu tartışmaları yazdıkları mesnevilerin sebab-i teliflerinden izlemek mümkündür.” (Tezcan, 50)

Buradan hareketle Osmanlı döneminde çeviri geleneğine bakmamız İlhâmî’nin eserinin önemi ve mahiyetinin ortaya konulmasında faydalı olacaktır. Dönemin çeviri anlayışını ve çevirilerek ortaya konan eserlerin değerini kavramak için Latifi’nin tezkeresindeki açıklamaları görmek yararlı olacaktır.

On altıncı yüzyıl şair ve tezkire yazarlarından Latifi (Kastamonu 1491-? 1582) de Tezkiretü’ş-Şuara ve Tabsıratu’n-Nuzama adlı tezkiresinde, zamane şairlerini özelliklerine göre gruplandırırken, dördüncü ve beşinci kısma tercüme ve nazire ile ilgili olarak şu özelliklere sahip şairleri yerleştirir. [...] Latifi’ye göre; bir kısım şairler, başka dillerden tercüme yoluyla veya bir manayı görüp onu evvelkinden daha çok rağbet edilen bir hale getirmek suretiyle tazmin ve iktibas etmektedirler. Bu yolu takip eden şairler, kötü bir iş yapmış sayılmadıklarından, makbuldürler. Latifi’nin bu tarifi bir yanıyla “tercüme”ye uyarken bir yanıyla da “nazire”ye yaklaşmaktadır. Beşinci kısımda bahsedilen tarz ise, “nazire”nin ta kendisidir. Latifi’ye göre; bu tarzı

benimseyen şairler, söz ustaları katında “makbul, mergub, memduh ve matlub”durlar.

(Sucu, 134)

Osmanlı döneminde başka bir dilde olan eseri Türkçe’ye çevirirken çeşitli yöntemler kullanılmıştır ve bu yöntemler değişik adlarla ifade edilmiştir. Eserin konusu ve önemine göre bu yöntemlerden biri veya birkaçını bir arada kullanılmıştır. Bu yöntemlerden bazılarını bu şekilde sıralayabiliriz: şerh, tefsîr, te’vîl, haşiye, telhîs, tercüme v.b.²

İlhâmî’nin yaptığı çeviride bu yöntemlerden üçünü aynı eserde kullandığını görmekteyiz. İlhâmî eserinde hem şerh, hem haşiye hem de tercüme yöntemine başvurmuştur. Şerh yöntemine büyük bir ölçüde benzeyen tefsir yönteminin izlerine arasıra rastlansa da bu yöntem ve terim genel olarak Kurân-ı Kerim ile ilgili eserlerde kullanıldığı için bu çalışmada yer almamıştır. Dolayısıyla Osmanlı dönemi edebî eserlerin çevirilmesi bağlamında burada şerh, haşiye ve tercüme geleneklerini kısaca ele alacağız.

Şerh yönteminin bütün anlamları ve açıklamalarına baktığımızda ve Türkçe edebî metinler bağlamında kullanılan yerlerine göre genel olarak gizli olan şeyi ortaya koymak, detaylı anlatmak, açıklamak ve kapalılığı bertaraf etmek anlamları öne çıkmaktadır.

Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* başlıklı tez çalışmasında şerh kavramının farklı anlamlarını bu şekilde ortaya koymuştur³:

² [...] “Tercüme” ve “nazire” tarzı Eski Türk edebiyatında çok ilgi görmüş ve pek çok şair için, tasvip etmeseler dahi, kullandıkları bir yöntem haline gelmiştir. Bazen müşterek konular farklı lisanlarda birbirinden güzel ifadelerle kavuşturulurken, bazen de “tercüme” adı altında aslından çok farklı eserler vücuda getirilmiştir. (Sucu, 147)

³ Şerhle ilgili açıklamalar Yazar’ın çalışmasından alıntılanmıştır. Yazar eserinde farklı kaynaklar ve sözlüklerden yararlanarak şerh kavramının bütün anlamlarını bir araya getirmiştir.

Sözlüklerde; “*bir şeyi kesmek ve için açığa çıkarmak*”, gibi anlamlar verilen şerh kelimesi, daha sonra ilk anlamını korumakla birlikte anlam genişlemesi ile “*keşf etmek ve beyan etmek*”; “*müşkil, mübhem ve mahfî ma’kûlesini keşf ve izhâr eylemek, fehî eylemek*”; “*bir durumu açıklığa kavuşturmak, müşkil bir meseleyi açıklamak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak*”; “*anlaşılması güç bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak*”; “*bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama*” gibi terimsel anlamlar kazanmıştır. (Yazar, 10)

Derkenâr terimi ile eş anlamlara sahip olan haşîye ise “*bir şeyin kenarı, bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarındaki boşluk*” (Yazar, 12) anlamına gelmektedir. Sayfanın kenarında açıklama ekleme işine ise tahşîye denir. Haşîye terim olarak ise, bir metin içinde bulunan ve açıklama gerektiren ve anlaşılmayan cümle, sözcük, ayet veya hadisler için sayfa kenarında açıklama eklemektir. Haşîyelerde yorum ve eleştirilere de yer verilebilmektedir.

Tercüme bir metni başka bir dile aktarmak demektir. Buna sözcüklerde genel olarak “*kelimenin mealini diğer lisan üzere ifade etmek*” (Yazar, 14) şeklinde rastlamaktayız. İlerleyen bölümlerde İlhâmî’nin eserinde bu yöntemlerden hangi ölçüde ve nasıl yararlandığını göreceğiz.

B. Gûy u Çevgân Oyununun Tarihçesi

Günümüzde “polo” denen ve at üzerinde oynanan oyunun ilkel biçimi olarak bilinen *Gûy ve Çevgân* oyununun tarihçesi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Hindistan kaynaklı olduğu görüşünü savunan araştırmacıların yanı sıra İran asıllı olduğunu söyleyen araştırmacılar da çoktur.

Çevgan oyunu İran’ın en eski oyunlarından birisidir ve Sasanîler, Safevîler ve Zendîler dönemlerinde yazılmış olan farklı tarih, lügat, efsane ve hikâyelerden oyunun tarifi ve nasıl oynandığı ile ilgili bilgi ediniyoruz. (Behrooz, 66) Bu eserlerden en eskisi olan Firdevsî Şehname’sinde çevgân oyununun Kayaniler ve Sasaniler’in saraylarında oynandığı söylenmektedir⁴. (Behrooz, 68)

Gûy ve Çevgân oyunu yüksek zümrenin eğlence metodlarının bir örneğini teşkil etmekteydi. Bu oyun zaman içinde sadece saraylarda kalmamış şehrin veya kalelerin içinde ve halkın seyredebileceği bir biçimde ama yine yüksek zümre tarafından oynanmaya devam etmiştir. “Bu eğlenceli spor İran’da öylesine yaygındı ve halk öylesine izlemeye ve oynamaya meyilliydiler ki etkisine farklı dönemlerde yazılmış olan şairlerin divanlarında rastlamaktayız. Rudeki’den Safeviler ve Zendiler dönemi şairlerinin divanlarında bu oyun yansıtılmıştır.” (Behrooz, 66)

Şahların saraylarından oynanan ve birçok edebî esere ilham kaynağı olan bu oyun daha sonraki dönemlerde halk tarafından da oynanmaya başlamış ve yaygınlaşmıştır.

⁴ Farsçadan yapılan çeviriler bana aittir. Behrooz’un yazısında da olduğu gibi genelde Gûy u Çevgân oyunu “Çevgân Oyunu” olarak geçmektedir.

C. Ariff'nin Gûy u Çevgân Mesnevisi ile Lamiî'nin Mesnevisinin Tanıtılması

Yukarıda tarihçesi ve vasıflarıyla ilgili kısaca bahsedilen *Gûy u Çevgân* oyunu İran şairleri özellikle saray şairlerinin dikkatlerini çekmiş ve onlara ilham kaynağı olmuştur. Bu oyunu konu edinen ilk eserlerden bahsedilecek olunursa Samaniler saraylarındaki şairlere bakmak gerekecektir. Günümüze kadar gelmiş olan eserlere bakıldığında Firdevsi'den önce başka şairler tarafından da bu oyun şiire konu olmuştur.

“Firdevsi Şehname'ye başlamadan önce Samaniler sarayında şair olan Semerkantlı Rudeki gûy ve çevgân sözcüklerini kullanmıştır ama Rudeki bu sözcükleri yüz, saç, kara göz, gamze vb. teşbihleri için kullanmıştır.” (Behmanesh, 18)

Elimizde bulunan kaynaklara göre ilk kez Samaniler dönemi eserlerinde görülen ve Gazneliler, Selçuklular, Timurlular ve Safeviler'e kadar bir saray veya üst zümre oyunu olarak gelmiş olan bu oyun farklı dönemlerde çok sayıda şair tarafından ele alınmıştır.

Firdevsî, Rudekî, Hayyam, Hafız, Nizamî, Sa'dî, Mahmut Şebisterî ve Camî gibi büyük İran şairleri bu oyundan esinlenerek bazı mazmun ve temsiller kullanmışlardır. Gerçi adı geçen şairler sadece bu oyunun konu edildiği bir eser yazmamışlardır. Çevgân oyununu konu edinen bir diğer İran şairi de Timurlular döneminde yaşamış olan Heratlı Âriff'dir. (ö. 1449)

Moğol döneminde gerileyen İran edebîyatı Timurlular döneminde eski ihtişamını yakalamaya çalışmıştır. “İran edebîyatı Moğollar devrinde kendi içine

kapanıp kalmaktan mütevellit bir nevî buhran geçirmiş ise de, Timur (771-807=1370-1405) ve onun halefleri zamanında yeni bir hamle yapmıştır. Bunun sebebi ihtimal Moğol hâkimiyetinin sukutundan sonra, oldukça çok sayıda yeniden ortaya çıkan küçük mahallî sülâlelerin saray hayatının eski âdetlerini ihyâya ve saraylarını şâirler ile süslemeğe çalışmalarıdır. Böylece bu devir İran edebîyatının yeni bir gelişme çağı olmuştur; buna ikinci klâsik devir denebilir.” (Berthels, 1049)

Ârifi bu dönemde yaşamış ve ortaya koyduğu eserlerle ün kazanmıştır. “Heratlı Ârifi (ölm. 853=1449’a doğru) *Gûy u Çevgân* adı ile de anılan meşhur *Hâl-nâma*’si ile büyük bir şöhret kazandı.” (Berthels, 1049)

Ârifi’nin alegorik eserinde bir şehzade ile dervişin aşkı ele alınmış ve temsili olarak gûy ve çevgân üzerinden anlatılmıştır. Hikâye sonunda ilâhî aşka dönüşmüştür; “[...] ‘Arifi’nin mesnevisi, derviş ile şehzade arasındaki aşkı *gûy* ve *çevgân* alegorisiyle anlatan ve sonunda da alışılmış olduğu üzere ilâhî aşka dönüşen bir mesnevidir.” (Tezcan, 279) Ârifi’nin bu eseri yaygın olan aşk edebîyatının özelliklerini taşımasının yanı sıra sarayla ilgili olan bir oyunun/geleneğin tesirinde yazılmış olduğu için “yüksek zümre” edebîyatı örneği de olabilmektedir. “Halkın aşık edebîyatı yanında, “yüksek zümre edebîyatı” (Köprülü), klasik yahut “divan edebîyatı”, İran, Hindistan ve Türkiye’de hanedanların ve seçkinlerin çevresinde gelişmiş bir edebîyattır.” (İnalcık, 238)

Ârifi eserini “*mef‘ûlü, mefâilün, fe‘ûlün*” vezninde yazmıştır. Beyit sayısı hakkında eserde 501⁵ rakamını verse de günümüzde bulunan nüshalarda bu sayı hep değişiktir. Ârifi bu eseri elli yaşında⁶ yazdığını söyler ve iki haftada⁷ tamamladığını

⁵ Bakınız 60a-[499-2]

⁶ Bakınız 57b-[477-1]

⁷ Bakınız 59b-[497-1]

ifade eder. Eserinin karşılığında döneminin padişahı olan Şahruh Bin Emir Timur'dan bin dinar para ve bir de at aldığını yazmıştır⁸.

Heratlı Arifî'nin eseri 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman adına Bursalı Lam'î Çelebi tarafından ilk kez Türkçe'ye çevrilmiştir. Nuran Tezcan konuyla ilgili kaleme aldığı makalesinde Lam'î Çelebi'nin *Gûy u Çevgân* mesnevisi hakkında şu bilgileri vermektedir; “yazıldığı tarih belli değildir. Kanuni Sultan Süleyman adına 'Arifî (853/1449) nin aynı adlı eserinden esinlenerek yazmıştır. Çin padişahının “gûy u çavgan” oynamaya meraklı bir oğlu vardır. Bir gün şehzade “gûy u çevgân” oynamaya çıkar. Halk onu izlemek için toplanır. Onu izleyenler arasında bir “derviş” vardır. “Derviş” şehzadenin oyununu çok beğenir, ona hayranlık duyar ve aşık olur. “Derviş”in şehzadeye olan aşkı mesnevinin konusunu oluşturur.” (Tezcan, 316)

Nuran Tezcan bir inceleme ile birlikte Lâmi'î'nin eserini “*Lâmi'î's Gûy u Çevgân*” başlığıyla Almanca olarak yayımlamıştır. Tezcan konuyla ilgili yazdığı makalesinde Lâmi'î'nin, Arifî'nin eserini birebir olarak değil, genişleterek, yeni motifler ve unsurlar ekleyerek Türkçe'ye aktardığını söylemektedir. Bu söylem Lâmi'î'nin sebep-i telifindeki edebî tercüme anlayışıyla örtüşmektedir. “Lâmiî, bu mesneviyi *sebeb-i telifinde* arkadaşının ağzından (600. beyit) *senden geye rûmiyâne câme / 'arz ede ruḥını ḥās u 'āma* diyerek “türkî” dilde yeniden yazarak kaleme almıştır.” (Tezcan, 279)

⁸ [513-1] Baḥşîd merâ be-luṭf-i bisyâr, [513-2] Çevgânî u hezâr dînâr: Bağışladı baña çok luṭf ve i'tizârla, bir at ve biñ altun.

Ç. İlhâmî Kimdir ve İlhâmî'nin Çevirisi

Gûy u Çevgân mesnevisinin Osmanlı sahasındaki diğer bir çevirisi İlhâmî'ye aittir. Bu çevirinin günümüze kadar tespit edilmiş tek nüshası Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde 228/811 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. “Bu çeviriyi yapan İlhâmî, Bağdadi ‘Ahdî’nin *Gülşen-i Şu‘arâ*’sında (yaz. 971/1563) ve bu tezkireden alınıp daha kısaltılmış biçimde Kınalızâde Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’sında (yaz.994/1585) anılan İlhâmî olmalıdır.” (Tezcan, 280)

Nuran Tezcan *Medine’deki Gûy u Çevgân Yazmaları* başlıklı makalesinde ilk kez Ahdî’nin tezkeresindeki İlhâmî hakkında verilen bilgiyi ortaya çıkarmıştır.

Tezcan adı geçen makalesini kaleme aldığı zaman Ahdî’nin tezkeresi yayımlanmamıştı bu nedenle Tezcan Türk Dil Kurumu’ndaki yazmayı kullanarak İlhâmî’yle ilgili bölümü aktarmıştır. Anacak 2005 yılında Süleyman Solmaz Ahdî tezkeresini yayımladı. Solmaz’ın çalışmasında İlhâmî’yle ilgili bilgiler verildikten sonra kendisine ait bir gazel de yer almıştır. Tezcan’ın makalesinde Ahdî tezkeresinden alıntılanmış olan bilgiler şöyle verilmiştir:

“İstanbulî Hâce ‘Abdullâh Nakşibendiyye hulefâsından olan Hâkîm Çelebi Efendinûñ dervîşlerindendir. Bu devr şulehâsından sâbıkan ‘ulüm-ı zâhire iştiğâl gösterürken ilhâm-ı Rabbânî ve ‘inâyet-i yezdânî erişüp terk-i mâsivâ ve kayd u bend-i dünyâdan geçüp es-selâmu fi’l-vaḥde fehvâsıyla ‘âmelü’l-fakru faḥrî muḳtezâsınca kâ’il el-kanâ‘atü kenzün lâ-yüfnâ edâsına rızâ vâriüp gûşe-i kanâ‘at ihtiyâr ve genc-i inzivâda qarâr kıilup kütüb-i mütedâvile müḳâla‘ası pâk ve bî-nazîr ve zebân-ı fârisîde ma‘lûmâtı ḥaşş ve dil-peḫîr vâki‘ olmuşdur. zîrâ ki ḳaşâ‘id-i şu‘arâ-yı nâmdârı ve meşnevî-yi

Monlā Hudāvendigārı ve tedāvin-i meşāyih-nizāmı ve hamse-i Şeyh Nizāmīyi defā‘atle tetebbu‘ édüp her bir fende bir risāle ve nice nice mevā‘izile maqāle yazmışdur. Hālā rüz u şeb neşāyih-i müslimīn ve irşād-ı muvahhidīn kırup şavm u şalāta kıyām u takvā ve tahāretiyle taşfiyye-i batn édüp ‘arīfīn içre şöret [ü] nām bulmuşdur. ebyāt-ı laţīfi hiddet-engīz ve hikemāt-ı şerīfi haqīkat-amīzdür:” (Tezcan, 280)

Solmaz’ın hazırladığı eserde İlhâmî’ye ait olan gazel şöyle verilmiştir:

“[...] Li mişl-i haza ğazel:

Şād olurduñ ne kadar münkeşirü’l-bāl olsañ

Ehl-i ‘ışk içre eger derd ile hoş-hāl olsañ

Şafhañı⁹ kıl ü maqāl ile siyāh itmez idüñ

Nür-ı tevhid e irüp vākıf-ı ahevāl olsañ

Zer gibi hālīş olup hāle irürdüñ anı

Süzülüp püte-i ‘ışk içre eger kāl olsañ

Başa iltürdüñ işi zülfi hevāsında anuñ

Sürünüp nice zaman derd ile pāmāl olsañ

Gördüğüñ hūba göñül virmek olurdı kāruñ

Sen de İlhāmī gibi ‘aşık-ı meyyāl olsañ” (Solmaz, 212)

‘Arifî hakkında tezkireden edindiğimiz bilgiler ışığında onun Farsça’yı iyi derecede bildiği ve Nakşibendi tarikati mensubu olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca tezkirede kendisine ait olarak verilen Türkçe gazelden hareketle çok ileri düzeyde şiir fennine hakim olduğu da anlaşılmaktadır.

İlhâmî’nin ölüm tarihi ile ilgili elimizde net bilgi bulunmamaktadır ancak Tezcan, Lami‘î ile İlhâmî’nin bağılı oldukları Nakşibendi dervişlerinden hareketle

⁹ “şafhañı” yerine “şafhañ” yazılmalıdır.

birbirlerine çok yakın dönemde yaşamış olduklarını ama birbirinin eserlerinden haberdar olmadıklarını ortaya koymaktadır. Tezcan tezkereden hareketle İlhamî'nin Hakîm Çelebi'nin dervişlerinden olduğunu yazdıktan sonra, "Hakîm Çelebi (öl. 9 zi'l-hicce 974/9 Haziran 1567), İstanbul'da Nakşibendiyye tarikatının kurucusu olan Emîr Buhârî'nin (öl. 922/1516) halifesidir. Lâmiî (938/1532) ise Emîr Buhârî'nin Bursa'daki halifesidir. Her ne kadar Hakîm Çelebi'nin dervişi olan İlhamî'nin ölüm tarihi bilinmiyorsa da Lamiî ile yakın çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Fakat her iki eser, biri Bursa'da diğeri İstanbul'da, birbirinden bağımsız olarak yazılmıştır. Muhtemelen İlhamî eserini Lamiî'den sonra kaleme almıştır." (Tezcan, 280)

İKİNCİ BÖLÜM

YAZMANIN TRANSKRİPSİYONU

A. Kısaltmalar

Yazmada bulunan ve mesnevinin orijinalinde mevcut olan bütün dizeler numaralandırılmıştır. İlhâmî'nin yazdığı manzum giriş bölümü de mesnevinin dizeleri gibi numaralandırılarak verilmiş ancak Farsça orijinal dizelerden ayırtedilebilmesi için farklı harflerle gösterilmiştir. Bütün numaralar köşeli parantez içinde verilmiştir. Örnek:

[İG-1-1]: İlhâmî'nin girişi, birinci beyit, birinci mısra.

[1-1]: Arifî'nin birinci beyitnin birinci mısrası.

5a: Beşinci varağın ön sayfası.

5b: Beşinci varağın arka sayfası.

5a-[9-2]: Beşinci varağın ön sayfasında bulunan, eserin dokuzuncu beytinin ikinci mısraı.

B. Transkripsiyon Yöntemi

Dizelerin ahenk ve veznine göre Farsça sözcükler farklı biçimde okunabilirler. Örneğin uzun ünlüler kısa veya tam tersi kısa ünlüler uzun okunabilmektedir. Ayrıca bazı Arapça ve Farsça sözcüklerde harf tekrarı yaparak veya şedde (◌̣) kullanarak vezne uygun okumayı sağlayabiliriz. Bütün bu değişik okumalar Farsça dizelerde vezin uyumu açısından gerekli olduğu yerlerde yapılmıştır.

Bu tür değişiklikler Arap harflerinde ünlülerin gösterilmemesi ve tekrarın şedde işaretiyle gösterilmesi ayrıca bu işaretin bile olması gerektiği yerlerde gösterilmeyebileceğinden dolayı yazılara yansımamaktadır ancak Latin harflerinde gösterilmesi gerekmektedir. Örneğin; can ve cān, zemin ve zemīn, çevgan ve çevgān, ĩn ve in, ān ve an, dürr ve dür v.s. Bazı örneklerde ise bu değişiklikler yazıya yansımamaktadır; māh ve meh, šāh ve şeh, cevlān, cevelān v.b.

Örnek: 20a-[102-2] no'lu Farsça dizede “miyān” ibaresi vezin gereği kısa “a” ile okunması gerekmektedir; “Der hāl miyan be-fıkr bestem”

Yazmada yanlışlıkla tekrarlanan harf veya sözcükler parantez içinde belirtilmiştir. Eksik olan harf veya sözcükler ise diğer nüshalarla karşılaştırılarak tespit edildikten sonra köşeli parantez içinde yer almışlardır.

Yazmanın sayfa kenarlarında yer alan haşiye yazıları (derkenar) ise ilgili sözcük veya cümlelerin üzerindeki numaralarla bağlantılı olarak dipnotta verilmiştir. Bu ibareler bana ait olan dipnotlarla karıştırılmaması için başlarında “[D]” işaretiyle belirtilmiştir.

Müstensih hatası veya herhangi bir nedenle unutulmuş ve daha sonra derkenardan verilmiş olan orijinal eserin dize veya anlamları hem dipnotta hem de metin içinde verilmiştir. Böylece eserin anlam bütünlüğü sağlanmış ve eksikliği giderilmiştir.

Anlaşılması zor olan sözcükler veya cümlelerle ilgili açıklamalara dipnotlarda yer verilmiştir. Çok az istisna dışında derkenarların tamamının sonunda “ona aittir” anlamında olan “منه” ibaresi yer aldığı için dipnotların hangisinin yazmaya, hangisinin ise bana ait olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Yazmanın Farsça dizeleriyle ilgili bütün sorunlar ve eksikliklerin giderilmesi için elimde bulunan İran Meclis Kütüphanesi’nde kayıtlı 85340, 74298 ve 61877 no’lu yazmalar kullanılmıştır. Ancak Farsça dizeler eserin küçük bir bölümünü oluşturduğu için nüsha karşılaştırması yapılmamıştır. Ayrıca nüsha karşılaştırması bu çalışmanın amacının kapsamı dışındadır.

Yazmada fazla müdahalede bulunulmaması için Farsça ve Arapça manzum ve mensur dize ve cümlelerin çevirileri ve yazmanın eksik sayfasından dolayı diğer nüshalardan tamamlanan Farsça dizelerin çevirileri üçüncü bölümde ve üç ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Yazmada geçen vasıf terkiplerinde iki sözcük arasında tire (-) kullanılmamıştır. “خويشتن”, “خواهش”, “خواستن”, “خوان” ve “خوار” gibi sözcüklerde okunmayan veya “â” olarak okunan “و” harfi transkripsiyonda “و” değil “ā” olarak gösterilmiştir.

C. Metnin Bilimsel Transkripsiyonu

1a

Kapak

Şerh-i Gūy u Çevgān

228/811

Mekteb-i 'Ārif Hikmet

Be-ḥaṭṭ-ı İlyas

Be-ḥaṭṭ-ı Derviş Faşih

Terceme-i Gül ü Bülbül-i Nizāmī Mevlā Fazlī

Temellükehu ...

Temellükehu ...

1b

Kapak arkası

2a

Nümre 629

--- --- --- 320

Min kütübü'd-devāvīn

Nümre 608

Kütüphane mührü Arapça Metin

2b

[İG-1-1] İlähî fazluñu yâr u refîk it

[İG-1-2] Hidâyet yolını cāna tarîk it

[İG-2-1] İrişdür mihr-i maqşûde rāhum

[İG-2-2] Bağışla suçumı ‘afv it günāhum

[İG-3-1] Çıkarma dāmen-i fazluñ elümden

[İG-3-2] Ayırma zikrūñi cān u dilümden

[İG-4-1] Derūnum ‘aşkuñ-ile rüşenâ kı1

[İG-4-2] Cenāb-ı kudsūñ ile āşinâ kı1

[İG-5-1] Geçürdüm ‘ömrümi tül-i elemde

[İG-5-2] ‘Aceb hālüm n’ola rüz-ı ecelde

[İG-6-1] Şifātuñ hürmeti zātuñ haқиçün

[İG-6-2] Dü ‘ālem içre āyātuñ haқиçün

[İG-7-1] İki ‘ālemde rüzî kı1 rızāñı

[İG-7-2] Ayırma cān u dilden ihtidāñı

[İG-8-1] Be-haқk-ı Aḥmed-i muḥtār-ı ‘ālem

[İG-8-2] Be-haқk-ı zübde-i evlād-ı Ādem

[İG-9-1] Çihār yâr u aşḥāb ‘izzetüne

[İG-9-2] Daḥı evlād u aḥbāb ‘izzetüne

[İG-10-1] Baña āḥir nefesde raḥmet eyle

[İG-10-2] Maқāmum fazluñ ile cennet eyle

[İG-11-1] Çü fazluñ baḥrına yoқdur nihāye

[İG-11-2] Fenā bulduқda irişdür beқāye

3a

[İG-12-1] Yetişdür ‘Ārifî rûhına râhat

[İG-12-2] Dağı İlhâmî’ye vir istişâ’at

[İG-13-1] Ki ide terceme işbu kitâbı

[İG-13-2] Bula ma’nâ-yı beyte feth-i bâbı

[İG-14-1] Hâfâyı keş idüb vech-i beyândan

[İG-14-2] Cemâlin göstere ma’nâ ‘ayândan

[İG-15-1] Ola ma’nâ-yı beyti mücmelen yâd

[İG-15-2] Ola bu terceme şıbyâna üstâd

[İG-16-1] Hâşâyile hâlel görürse ‘irfân

[İG-16-2] İdeler luşfla işlâhın ihsân

[İG-17-1] Ğarâz erbâb-ı ‘irfândan du‘âdur

[İG-17-2] Ki ‘âlem ehli gibi bî-vefâdur

[İG-18-1] Şu kim inşâfı vardur sînesinde

[İG-18-2] Şefâ var kalbinüñ âyînesinde

[İG-19-1] Bilür ol ehl-i ‘aşkuñ kıl u kâlin

[İG-19-2] Tıyar ehl-i şefânuñ zevk u hâlin

[İG-20-1] O kim mağrûrıdur ‘ucb u riyânuñ

[İG-20-2] Yitirmiřdür tarîkin Muřtafâ’nuñ

[İG-21-1] Ne inşâfı vü ne hüd dîni vardur

[İG-21-2] Heman aşhâb-ı ‘aşka kîni vardur

[İG-22-1] Aña irgürme bu zengîn kitâbı

[İG-22-2] Ki bilmez ol hitâb-ı müsteşâbı

[İG-23-1] İlähî râh-ı haşdan dür kıлма

[İG-23-2] Kemâl-i cehl-le mağrûr kıлма

[İG-24-1] ‘ulümü çünkü bilmedüm kemâhî¹⁰

[İG-24-2] Baña bilmedigüm bildür İlahî

[İG-25-1] Çü kıldum cehlüme ben i‘tirâfi

[İG-25-2] Keremden sen daği diñle güzâfi

[1-1] Z’an Pîş ki ḥasb-i ḥâl güyem

Andan evvel ki ḥasb-i ḥâl söyleyem

3b

Ya‘nî risâle-i Güy u Çevgân ki ḥasb-i ḥâl-ı nâzımdır meydân-ı beyânda gâltân
olmazdan evvel,

[1-2] Ez şâni‘ -i zü‘l-celâl güyem

‘azamet ü celâl issi şâni‘ -i ber kemâlün zıkr-i cemîlün ve vaşf-ı celîlün söyleyem

Li-mü’ellifihî

Beyân etmezden evvel ḥasb-i hâli

‘ayân idem cemâl-i zü‘l-celâli,

[2-1] An ḥâlîk-ı mâh u ḥür ki çün güy

Ol ay ve günüñ ḥâlîki ki toḅ gibi,

[2-2] Z’ü çarḥ fütâde der tekâpüy,

Andan çarḥ yilüb yüpürmeğe düşmişdür ya‘nî eflâkûñ güy-veş gerdân olduğı ihtiyârî

degüldür belki müeşşir-i ḥaḳîkî ve fâ‘il-i muḥtârûñ ihtiyârî ve taḥrîki iledür

Şi‘r

Seyr-i sipihr u devr-i kamer ra çi ihtiyâr

Der gerdişend ber ḥasab-ı ihtiyâr-ı düst¹¹

¹⁰ Kemâ-hiye: olduğu gibi, vezin gereği kemâhî şeklinde okunmalıdır. (Devellioğlu, 505)

¹¹ Hafız Divan, Gazel 60 (Dorj 3)

Şi‘r

Be-nezd-i ‘aql-ı her dānende-ī hest

Ki bā gerdende gerdānende-i hest¹²

[3-1] Z’ū gūy-ı sipihr müstedir est

Sipihrūñ gūyı andan dönicedür zıkr olunduğı gibi

[3-2] Çevgān hilāl-ı gūşe-gir est

ve hilālūñ kūşe-i felekde çevgān şeklinde nümāyān olduğı andandır,

Çarḥ-ı ser-gerdān ki ender cüst ü cüst

4a

Hāl-ı ü çün hāl-ı ferzendān-ı üst

Gerdiş-i çarhe resen rā ‘illet est¹³

Çerhe gerdān rā nedīden zillet¹⁴-est¹⁵

[4-1] Ez ḥikmet-i üst der zed u gir

Anuñ ḥikmetinden ‘amelledür

[4-2] Çevgān-ı kazā u gūy-ı taqdır

Ḳazānuñ çevgānı ve ḳaderūñ gūyı ya‘nī nice ki gūy zarb-ı çevgānla bī ihtiyār gerdān

u ğaltān olursa ḳaderde ḳazā muḳtażāsınca zuhūr eylemekde anuñ gibi nāçār ve

muztarrdur

Li-mü’ellifihı

Yed-i ḳudrettedür gūyile çevgān

Ḳazā çevgān ḳaderdür gūy-ı ğaltān

¹² Mevlana, Mesnevi (Dorj 3)

¹³ [D] Ya‘ni kuyudan şu çekildiği vaktiñ çıkırgıñ döndüğü ipe ve delve ‘illetdir ve zuhūr-ı māya sebebdır ammā çıkırgı döndüreni görmemek günahdır ve ğalaṭ-ı ‘azīmdir minhü

¹⁴ “زلت” yanlış olarak “زلت” şeklinde yazılmıştır.

¹⁵ Mevlana, Mesnevi (Dorj 3)

[5-1] Ez mäh-ı berin bülehd eyvān

Māhdan bu yüce eyvān ya'nī felek üstünde

[5-2] Geh gūy numüde gāh çevgān

Geh gūy göstermişdür gāh çevgān ya'nī şan'at-ı 'acībī ve hikmet-i ğarībī ile māhı
gāh bedr-i kāmīl idüb gūy şeklin peydā ider ve gāh hilāl idüb çevgān hey'etin
gösterür

Geh bedr u gehī hilāl gerded

Geh kırş u gehī hayāl gerded¹⁶

[6-1] Her zerre ze-māh tā be māhī

Her zerre aydan bālīga varunca ya'nī e'ālī vü esāfilde zerrāt-ı kāinātdan ve mecmū'
ı mevcūdātdan

4b

her ne var ise

Şerīf u hasīs u şağīr u kebīr

[6-2] Ber vahdet-i ū dehd güvāhī

Ol hudāy-ı vāhidü'z-zāt ve keşīrū's-şifātuñ vahdet-i zātiyyesi şühūdudur 'Arabīhu

Elā bi-küllī şey' lehū āyetehī nüzzil 'alā innehu vāhid

Nazm

Rū dīde be dest ār ki her zerre-i hāk

Cāmīst cihān-nümāy çün der nigeri¹⁷

Ey dirīgā hiç kes rā nīst tāb

Dīd-hā kūr u cihan pür āftāb¹⁸

¹⁶ Kaynak belli değil.

¹⁷ Kashani, 204: 588 (Dorj 3)

¹⁸ Attar, 8: 134 (Dorj 3)

Cümle yek zāt est ammā muttaşif

Cümle yek harf u ‘ibāret muhtelif¹⁹

[7-1] Şun ‘eş ki zi mihr ‘ālem efrūht

Anıñ şun ‘ı ki güneşden ‘ālemi rüşen itdi

[7-2] Ber ceyb-i sipihr gūy-ı zer duht

Feleküñ yaqasına altun toğ dikdi cāme-i zībā girībānına altun toğ dikdikleri gibi

felekde mihr-i dıraşşān halk itdi

[8-1] İn gūy-ı dürüst-i zer ki mihr est

Bu kemāl-i tedvīrle kürī olan dürüst altun toğ ki mihrdür

[8-2] Der çarh zi gerdiş-i sipihr est

Dönmede ve hareketde olduğı feleküñ hareketindendir egerçi kendinüñ hareketi de vardır,

[9-1] Ez şarq be ğarb ...

5a

... dāde rāheş

O mihre şarqdan ğarba yol virmişdür

[9-2] K’ancāst maħall-i ħāl-gāheş

Ki ondudur anuñ ħālgāhı maħalli ya ‘nī seyr u sülūk andadır

Hest in der nazm der münacāt

[Nazım ve münacat(dua) hakkında]

[10-1] Ey gūy-ı ħūr ez tu senderūsī

¹⁹ Attar, 8: 130 (Dorj 3)

İy sen şol kâdirsin ki güneşüñ tobi senden

Ve ca'elne'ş-şems ziyâ'

mücibince sandalusa²⁰ mensûbdur,

[10-2] Çevgân-ı şeb ez tu Ābnūsī,

Ve gicenüñ çevgânı senden ābnūsa mensûbdur ya'nī ve'n-nihāru izā tecellā

ma'nāsın beyāndan şoñra ve

Ve'l-leylu izā yağşā

Muhtevāsın 'ayān ider mışra' evvelde

Ve ca'elne'n-nihār ma'aşen

Mefhūmun i'lām itdükden şoñra mışra'-ı şānīde

Ve ca'elne'nā Nūhikum şebāten

tibyānın ifhām ider

Li-mü'ellifihī

Ve'z-zuħa 'aks-i şu'le-i rūyet

Şude ve'l-leyl tār-ı gīsūyet

[11-1] Hem gūy-ı zemin müdevver ez tu

Ya'nī arz kürī iden sensin

[11-2] Hem şaħn-ı felek muşavver ez tu

Ve zeyyine's-semā'u'd-dünyā bi-meşābīħ

Fehvāsınca nücūmla semāyı tezyīn senüñ kārūñdur

Li-mü'ellifihī

Hem gūy-ı zemin müdevverüñdür

Hem şaħn-ı felek muşavverüñdür

²⁰ Senderūs سندروس: sandalos, kehlibar nevinden, kupal ağacından çıkan bir zamk. (Devellioğlu, 937)

5b

[12-1] Der gerdiş-i çarh-ı lāciverdī

Lāciverde mensūb çarhuñ dönüşünde ba‘z nüsaḥda çarh yirine gūy vāķi‘ olmış
lāciverde mensūb gūyıñ dönüşünde

[12-2] Çevgān zer ez hilāl kerdi

Hilālden altun çevgān eyledüñ

Hilāli altun çevgāna ve feleki gūy-ı gerdāna teşbīh ider ve bunları bu aḥvāl üzre icād
ve ī‘māl-i ikmāl-ı kudret-i ḥaḳ idügin i‘lān ider,

[13-1] Ber rüy-ı bütān-ı māh timşāl

Māh şüretlü maḥbūblar yüzi üzre

[13-2] Ez ḥaṭṭ-ı siyāh u nuḳṭa-i ḥāl

ḳara ḥaṭṭdan ve ḥāl nuḳṭasından leff ü neşr-i müretteb üzre beyāna şürü‘ idüb didi

[14-1] Çevgān-ı ‘abīr būy sāzī

Ol ḥaṭṭdan ‘abīr ḳoḳulı çevgān düzersin

[14-2] Vez ‘anber-i sūde gūy sāzī

Ve ol ḥāldan ki ‘anber-i sūdedür gūy düzersin ba‘zī nüshada ez zūlf- i siyāh vāķi‘
olmuşdur

Gird-i ‘izārda ḥaṭṭ-ı yārı çevgāna teşbīh ve ḥāl-ı gūy-ı ‘anberīne teşbīh ider

Li-mü’ellifihī

Dil mürḡunı şayd itmege bir dānedür ol dām

6a

‘uşşāḳa ḥalāş oldı bulardan ṭama‘-i ḥām

[15-1] Çevgān tu keşī zi āb her sūy

Şudan her sūya çevgān sen çekersin

[15-2] Der şahñ-ı şadef tu dürr kunī gūy

Sedef şahnında dürrde gūy idersin

Lafz-ı āb izāfetsizdür şahñ muzāfdur ve lafz-ı dürr zamm-ı dalla lü' lü' ma' nāsınadır taqdīr-i kelām der şahñ-ı şadef tu dürr rā gūy küni-dür ya'ni bir kıadersin ki şahrāda çevgān-veş egri bügrü şular cārī kılub şahñ-ı şadefde dürr-i ābdārdan gūy idersin mişāl-i lu' lu' -i şāhvār icād idersin mışrā'

Şudan taş eyleyüb izhār u taşdan şu çıkarursın,

[16-1] Ez hükmi tu geşti bī ser u pāy

Senüñ hükümüñden müteharrik ve mütehayyirdür

[16-2] İn gūy-ı sipihri-i sīm sīmāy

Bu gümüş sīmālu felek tobın

Li-mü' ellifihī

Қudret-i haqq-ı kader destinde çevgān eylemiş

Gūy u eflāki ana çün gūy-ı gālān eylemiş

Lafz-ı hükmi ve gūy muzāflardur ve sipihri-i sīm lafzına muzāfdur ve sīm sīmāy terkīb-i tavşifidür

[17-1] Ez şun' -i tu in du gūy-ı zerrīn

Senüñ şun' uñdan bu iki altundan

6b

Düzilmiş tob ki mihr u māhdur,

[17-2] Gerdide be-rūy-ı şahñ-ı sīmīn

Sīmīn şahñ üzerine dönmişdür

şun' gūy şahñ rūy muzāflardur zerrīn sīmīn lafzlarında yā nisbet ve nūn te' kīd ifāde ider

[18-1] Vez luḡf-ı tu bürde der suḡan gūy

Senüñ luḡfuñdan sözde gūy iletmişdür meydāndan ṡob almak bāzīde kemāl göstermekdür

[18-2] Çevgān-ı zebān her suḡan-gūy

Her söz söyleyicinüñ dilinüñ çevgānı luḡuf muzāfdur der zarfdur fi ma‘nāsına suḡan kūy lafzına izāfetle degüldür gūy ṡob ma‘nāsınadır çevgān ve zebān muzāflardur mıṡra‘-ı şānīde olan suḡan-gūy vaṡf terkībidür söz söyleyici ma‘nāsına ya‘nī füṡeḡā ve bülegānuñ sā‘ir ṡāife üzre sebḡat ve ġalebesi senüñ iḡsānuñdur

Nazm

Feyz-i rūḡu‘l-ḡudus²¹ er bāz meded fermāyed
Dīgerān hem bi-kunend an-çi Mesīḡā mī-kerd

İn hest ḡaḡīḡat-i münācāt

[Münacatın(dua) hakikati hakkında]

[19-1] Ey lāl zebān-ı ḡālem ez tu

Ey sen ṡol zāt-ı ṡerīfsin ki benüm zebān-ı ḡālüm senden ġüng u lāldur ammā,

[19-2] ḡālī ne-buved ḡayālem ez tu

7a

ḡālī olmaz ḡayālüm senden ya‘nī zebān-ı ḡāl-le seni ta‘rīf ü tavṡīf nice müyesser ola
ki zebān enṡaḡ iken lāl u bī-mecāldür ḡayāl-i cemāl-i bā-kemālün lākin çeṡm-i giryān
u dil-i biryāndan ḡālī degüldür

²¹ Dizenin ahengi ve vezni gereġi “kudus” ṡeklinde okunmuṡtur ancak Türkçe’de “rūḡ’ül-kudūs” ṡeklinde okunması gerekmektedir.

Li-mü' ellifihî

Zātuñî nice vaşf ideler kâl u hâlîle

Vaşf idemez haqîkâti kimse hayâlîle

[20-1] Ey ez tu rübüde hâli-i men

Rübüde hâl vaşf terkîbidür ve yâ maşdariyyedür ve men lafzına muzâfdur rübüde-hâllîk 'aşıklıktan kinâyedür ya'nî benüm saña ta'aşşuk ve ta'allukum gine senüñ ihsân u in'âmıñdur

Takdîr-i kelâm ey ez tu est rübüde hâli-i men-dür,

[20-2] Sevdâ-yı ser-i hayâli-yi men,

Sevdâ sere ve ser hayâliye muzâfdur ve bunda yâ nisbet içündür ve bunda ez tust muqadderdür ya'nî hayâle mensüb başımuñ sevdâsı ve 'aşkı sendendür

[21-1] Rüşen buvedet ki hâl-i men çîst,

Saña rüşendür benüm hâlüm

[21-2] Der âyîne-yi hayâl-i men kîst,

Benüm hayâlüm âyînesinde kimdür ya'nî 'aşkıma saña idügin biliyorsun 'allâmü'l-guyûbsun

7b

[22-1] Tefîk refîk-i hâl-i men kun,

Tefîk lafzı izâfetsizdür refîk ve hâl lafzları izâfetle tefîki benüm hâlümüñ refîki eyle,

[22-2] Dürr der şadef-i hiyâl-i men kun,

Evvelki lafz-ı dürr zamm-ı dâl-le lülü ma'nâsına ve ikinci lafz-ı derdür fetḥ-i dâl-le zarfdur fî ma'nâsına ve şadef lafzı hayâle muzâfdur hayâl-i men lafzına muzâf olduğu gibi benüm hayâlüm şadefinde dürr peydâ kıldur ya'nî tabî'at-ı şî'riyye ve kuvvet-i

şā' iriyyemi kavī ve muhkem eyle ki şadef kalbümde leālī ma'anī zuhūr idüb hayāl-ı
hāşıllar peydā kıladur,

[23-1] Tā her çi zi-rüy-i hāl güyem,

Ta her ne ki hāl yüzinden söyleyem

[23-2] Āmihte-yi hayāl güyem

Hayāle maḥlūṭ söyleyem ya'nī kelāmum hayāl-engīz ola

[24-1] Hāl-i nev u hālet-i nuvem baḥş,

Hāl-le hālet muzāfladur ya'nī cedīd ma'niler ve laṭīf hāller müyesser eyle tā

kelāmum maṭbū' ve kavlüm maḥbül ola,

[24-2] Şirīnī-yi şī'r-i hüsrevem baḥş,

Hüsrev-i Dehlevī şī'ri hālāvetün 'atā kııl

Li-mü' ellifihī

Çü Hüsrev sūz-nāk eyle kelāmum

Nizāmī rūḥına irgür selāmum,

[25-1] Nā-süfte düri zi her derem deh

8a

Žamm-ı dal-la ve yā-yı vaḥdet ile düri birinci ma'nāsınadur ve lafz-ı deremde olan
der fetḥ-i dal-la kapı ma'nāsınadur ma'nā-yı mışra' baña her bābdan bir nā-süfte dürr
vir dimekdir murād ma'nā-yı bikrdür,

[25-2] Şayiste-yi gūş gevherem deh

Şayiste gūşa muzāfdur ve gūş muzāf degüldür ya'nī baña erbāb-ı 'irfān ve aşḥāb-ı
vicdān gūşuna lāyık gevher müyesser kııl tā gūş-ı hūş-ı ehl-i şefā ve aşḥāb-ı vefāya
mengūş olmağa lāyık ola,

[26-1] Bî (bî²²) gevher-i ma‘rifet medārem,

Beni ma‘rifet gevherinsiz eyleme

[26-2] Tā nām be-‘ārifî ber-ārem,

Tā ‘ārifîlikle meşhūr ve be-nām olam ‘inde‘l-‘urefā ve beyne‘ş-şu‘arā nām-dār olam

Li-mü’ellifîhi

Çü nāmum ‘Ārifî’dir ‘ārif eyle

Rumūz-ı ehl-i ‘aşka vākıf eyle,

[27-1] Ez şubḥ-ı hidāyetem şefā deh

Baḥā hidāyet şabāḥundan şefā vir ya‘nî ḳalbümü şāf ve dilümi pāk ḳulüb ṭarîḳünde

mühtedî ḳıl

[27-2] Gūyāi-yi na‘t-ı Muştafā deh

Muştafā ‘aleyhi’s-selām na‘tınıñ gūyālūğın vir tā na‘ta şürü‘ idem gūyāideki yā

maşdariyyedür lafz-ı şubḥ ve na‘t

8b

Muzāflardur

Der na‘t-ı resūl-ı ḥalḳ gūyed

[Halkın Resulünün mehdinde söyler]

[28-1] Ey pîş-ruv-i besāṭ-ı lev lāk

İy levlak lemā ḥaleḳtu‘l-eḫlāk bisāṭınıñ pîş-revi ve muḳaddemi ya‘nî ‘illet-i ḡā‘ibe-i

‘ālem ve afzel ü Ekrem-i ādem,

[28-2] V’ey kerde güzer zi-kūy-ı eḫlāk,

²² “bî” yanlışlıkla tekrar edilmiştir.

İy eflāk kūyından güzer eyleyüp şumme denī fetedlī fekāne kalb-ı kavseyn ev ednī
rütbesüne vāşıl olan zāt-ı şerīf-i bī-nazīr,

Şude ū pīş can-ha cümle der pey

Girifte cümle can-ha dāmen-i vey,

[29-1] Ey kevkebe ber sipihr bürde

İy kuvā-yı rūhānī ‘askerün ‘avālim-i ‘uluve taş‘īd iden sulţān-ı rūsul ve Cebre‘īl-i
emīni sidretü’l-müntehāde koyub fā vaḥeye ilā ‘abduhu mā evḥī meclis-i ḥaşşına
tenhā giden hādī-i sübül,

[29-2] Ey gūy zi māh u mihr bürde,

İy sür‘at-ı seyrde mihr u māhdan tecāvüz iden şāḥib-i sa‘ādet,

[30-1] Hem seyr-i meh u sitāre kerde

Hem māh ve hem sitāre seyrün eylemiş ehl-i kerāmet,

[30-2] Hem gūy-ı kamer du pāre kerde,

Be-feḥvā-yı aqtaribet essā‘e ve enşıku’l-kamer işāret-i benā‘la şakḳ-ı kamer iden ve
iḥrām-ı ‘uluviyyede te‘şīr-i

9a

Tāmmı olan zī-şān-ı şāḥib-iḳtidār,

[31-1] Hem bürde zi Ḥüsrev-i felek gūy,

Hem Ḥüsrev-i felekden gūy almış ve sıbkat itmiş keşīrū’l-ḥayr ve serī‘ü’s-seyr

Ḥüsrev-i felekden murād mihrdür ve resul-i Ekrem andan efhem idügi eḷheru

mine’ş-şemsdür,

[31-2] Hem kerde du şavlecān zi yek gūy

Hem bir ḷobdan iki şavlecān eylemiş üstād-ı kāmīlu’l-vücūd bedr şakḳ olıcak bir gūy

iki çevgān olur,

[32-1] Meydān-ı sipir der-nivište

Sipihr meydānın tayy idüb güzer eylemiş serī' ü's-seyr,

[32-2] Der hāl zi qudsiyān güzešte,

'ale'l-fevr melā'ike-i muḳaddese rütbet-i 'izz ü şerefde geçen keşīru'l-ḥayr,

Firişte gerçi dāred ḳurb-i dergāh

Negünced der maḳām-ı lī ma'e'l-lāh,²³

[33-1] Yekran²⁴ çü ber in besāṭ rande

Bu bisāṭda çün at sürmiş oldı ya'nī burāḳla der firfile seyr ü 'urüc-ı zātu'l-burüc itdi,

[33-2] Z'ü ṭāyir-i quds bāz mande,

Andan Cebre'ıl-i emīn ki ṭāyir-i qudsdür girü ḳaldı,

Çünan germ der tih-i²⁵ ḳurbet be-rānd,

Ki der sidre²⁶ Cebrīl ez ü bāz mānd²⁷

[34-1] Yek ḥāne meh-i nev ez kemāneş,

Meh-i nev anıñ kemānınuñ bir ḥānesi

9b

Ya'nī bir yanıdur,

[34-2] Yek gūşe felek zi şavlecāneş,

Felek anuñ şavlecānundan bir gūşedür ya'nī anuñ rūḥ-ı şerīfi encüm ve eflākda

müeşşir idügin beyān-ider be-ḳudretu'l-ḳadirehi

[35-1] Der ḥālgeheş sipihr gūyī

²³ Mahmut Şebisteri (Dorj 3)

²⁴ Bu sözcüğün anlamı çeviride verilmemiştir. "Yekran" iyi ve asil at demektir. (Dehkhoda Online Sözlüğü)

²⁵ Tih تيه: 1. Çöl. 2. Mısır ile Şam arasında Sînâ dağının bulunduğu yarımada bir çöl. [Hz. Mûsâ Mısır'dan çıktıktan sonra halkı ile birlikte bu çölde kırk yıl dolaşmıştır]. (Devellioğlu, 1109)

²⁶ Sidre سدره: 1. Arabistan kirazı. 2. En yüksek makam. [ondan sonra Tanrı'ya gidilir]. (Devellioğlu, 951)

²⁷ Sa'di, Bûstan (Dorj 3)

Anuñ hālī maḥallünde felek bir ʔobdır ya'nī rūḥ-ı şerīfī ve ser-i laṭīfī cenāb-ı kudsā teveccūh ve 'ālem-i istiğrāka ta'alluḡ eyledükde ba'de'l-fenā beḡā-yla taḥaḡḡuḡdan ḡāşıl olan ıtlāḡ-ı külliyyetüne nisbet felek bu 'azemeti ile bir ʔob-ı ḡalīlü'l-miḡdār olur,

[35-2] Vez memleketeş dü kevn kūyī,

Ve anuñ memleketünden iki cihān bir maḡalledür memlekete nisbet bir maḡallenüñ ne miḡdārı ola belki 'avālim-i ḡaybdaki şühūdun-içün ve tecelliyāt-ı ḡünāḡünuna ḡöre ma'dümdür zīrā el-müḡeddiş izā ḡarn bi'l-ḡadīm lem yebḡe lehu eşer mefhūmu beyne'l-muḡaḡḡiḡīn muḡaḡḡaḡdur,

Kişver āsmān-ı ilāhi girift, memleket nā-mütenāhī

Li-mü'ellifihī

Cihan bir ḡaṡredür baḡr-i 'ademden,

Yaḡut bir zerredür nūr-ı ḡademden,

[36-1] Güy-i ser-i men nişār badeş,

Benüm başımuñ ʔobı ana nişār ve fedā olsun,

[36-2] Ḥāk-ı reh-i heşt u çār

10a

badeş,

Anuñ sekizinüñ ve dördinüñ ḡāk-ı rehi olsun ya'nī düvazdeh imām-ı kirām ve evlād-ı 'izāmuna 'arz-ı 'ubūdiyyet ve izḡār-ı muḡabbet ḡösterür

Li-mü'ellifihī

Ḥaḡret-i ḡaḡdan erişsün ber-devām,

Ālüne aşḡābuna yüz biñ selām

Der şüret-i ḡāl-i ḡiş güyed

[Kendi hâlini anlatır]

[37-1] Ey ‘aşk be-hâl-i men nazar kun,

İy ‘aşk benüm hâlüme nazar eyle ya’nî ‘aşk-ı hakîkî hallâl-ı müşkilât idügin beyân-
ider

Nazm

Ustâd-ı tu ‘aşk-est çü ancâ beresî,

Û hod be zebân-ı hâl gūyed çün kun

[37-2] Vez hiss-i hakîkatem haber kun

Baña hakîkat hissinden haber vir

Şi’r

Ve küll-i melîh hüsnehü min cemâluha,

Ma’âr lehü bel hissi küllü melîhet

Ƙadem rencîde Ƙıl iy ‘aşk-ı muılaƘ,

Ki meƘşüf ola câna ser mu’allaƘ

[38-1] Tâ gūy mişâl ser ber-ârem,

Tâ gūy gibi baş Ƙaldırub meydâna girem,

[38-2] Mâhiyyet-i [hâl²⁸] ber ser ârem,

Hâl mahiyetün başa getürem

Nazm

Âsüde ber kenâr çü pergâr mî-şudem,

Devrân çü nuƘte-i ‘âƘıbetem der miyan girift

Li-mü’ellifihî

TaƘlîd sâhilünde gezen nicelerün

²⁸ “[H]âl” yazmada unutulmuştur.

Bu lücce-yi fenāyla yok āşināluđı,

[39-1] Gūyī zi ḥayāl ber-terāšem

ḥayālden

10b

bir ʔob yonam,

[39-2] Tā ʕend füsürde ḥāl bašem,

Tā niceye dek zāhid-i efsürde ḥāl gibi müncemid olam

Li-mü' ellifihı

Zāhid-i ḥuşke di²⁹ ger meclis-i 'aşka gelsen

Ne kadar lenger ise 'aşk anı ʕālāk eyler

[40-1] ʕevgāni-yi 'aşk pīş rānem,

Ya'nī 'aşk u şevk vir ki esb-i fikreti aña sürem ve aña süvār olam meydān-ı sülhanda
şeh-süvārlık idem,

[40-2] Vez dest-i ḥired 'inan sitānem

'Āql-ı ma'āş elinden 'inān-ı ihtiyārı alub 'aql-ı ma'āda ki 'aşkla mu'abberdür vāşıl
olam ve 'āşık u ma'şük aḥvālün beyāna şürü' idem

[41-1] Ber gūy ḥayāl-ı ḥüb bendem,

Gūy üzre ḥayāl-ı ḥüb bağlayam gūy izāfetsizdür ḥayāl-la dest muzāfdur ya'nī bīçāre
'āşıkı gūy-ı ser-gerdāna teşbīh idem,

[41-2] Dest-i heme rā be ʕüb bendem,

²⁹ Yazmada “زاهد خشکه دکز مجلس عشقه کلسن” şeklinde yazılmış olan bu sözcüğün okunuşu konusunda emin olamadım.

Dükeliniñ elüni çübla bağlayam ya'nī güy u çevgān ki zāhiren bir çüb-ı huşkdan
hāşıl olmış nesnelerdür ammā bu kitāb-ı güy u çevgānda ol-ıadar leṭāyif derc ve şol
deñlü şan'at ḥarc idem ki fuşaḥa-yı zamānuñ ve büleḡa-yı devrānuñ

11a

destleri beste olub bunuñ gibi te'līfe dest-resleri olmaya,

[42-1] Güyem süḥanī münāsib-i ḥāl,

Ḥāla münāsib bir söz söyleyem,

[42-2] Ber rüy-ı süḥan zi can nihem ḥāl

Söz yüzine cāndan beñ koyam ya'nī muḥessināt ve şanāyi'-i şı'riyyeyi kemālünde
idüb sözüñ rūḥun bulam ve rūḥ-perver kelimātla cihāna can-baḥş olam lafz-ı münāsib
ve rüy muzāflardur

[43-1] Çevgān zi zebān-ı ḥāl sāzem,

Zebān-ı ḥāldan çevgān düzem,

[43-2] Bā güy-ı süḥan ḥayāl bāzem,

Söz toḃı ile ḥayāl oynıyam ya'nī kelāmum rūḥ-efzā ve ḥayāl-engīz ola zebān ve güy
muzāflardur,

[44-1] Meydān-ı süḥan tamām gīrem,

Söz meydānın tamām ṭutam,

[44-2] Der nazm çü dür nizām gīrem,

Nazmda dürr gibi nizām dutam ya'nī nazmum Nizāmī nazmı gibi hem-vār ve yek-
dest ola sözi inci dizer gibi dizüb kelāmı maṭbū' söyleyem meydān muzāfdur ve
nazm lafzı izāfetsizdur

[45-1] Der çeşm-i cihan şevem girāmī,

Ehl-i cihān gözünde ḥürmetlü olam

[45-2] Ez gevher-i nazm çün Nizāmī,

Nazm gevherinden Nizāmī çeşm ve gevher

11b

İzāfetledür girāmī kesr-i kāf-ı ‘acemī ile hürmetlü ve ‘izzetlü ma‘nāsınadur

Li-mü’ellifihî

Sultān-ı sūḥan durur Nizāmī,

Aña kul olan olur girāmī

Ender şıfat-ı bahār güyed

[Bahar mevsiminin vasfında söyler]

[46-1] Rūzī ki zi mevsim-i bahāran,

Bir gün ki bahārlar vaḳtinde,

[46-2] Būd ebr veli nebūd bārān,

Bulut var yağmur yok idi ya‘nī sünbül havā idi

[47-1] Ḥurşid zi ebr perde beste

Ḥurşid ebrden perde bağlamış idi ya‘nī bulut pertev-i şems arzı düşmege perde ve hicāb olmuş-idi,

[47-2] Der ḥargeh-i ğunçe gül nişeste,

Ġunçe ḥargehünde gül oturmuş idi bulutda şemsün ihtifāsundan ta‘bīrdür yaḥut gül mevsimi idi gül var idi dimekdür,

[48-1] Ferrāş-ı şabā besāt rüfte,

Şabā ferrāş-ı besāt-ı arzı silüb süpürüb pāk u nazīf itmiş idi ya‘nī havā-yı bahārī esüb ‘āleme kemāl-i i‘tidāl ḥāşıl idi,

[48-2] Her sūy şükufe-i şikufte

Her tarafda bir çiçek açılmış idi,

[49-1] Gül ğırra be-ḥüb-rūy-i ḥiṣ,

Gül kendinüñ būy-ı hoş ve rūy-ı dil-keşine mağrūr

12a

idi

[49-2] Bülbül be-sürüd gūy-i ḥiṣ,

Bülbül de kendinüñ ırlangıçluğına³⁰ ve şavt-ı laṭifine mesrūr idi ḥüb-rūy ve sürüd-gūy vaşf terkībleridür

Li-mü'ellifihî

Ḡonce lebler ḥüsnine çün gül gibi mağrūr olur,

Bülbül-āsā ehl-i dil feryād idüb mesrūr olur,

[50-1] Der āb fütāde ıztırābî,

Āba bir ıztırāb düşmiş idi,

[50-2] Gūyî şude rāst her ḥubābî,

Bir ṭob olmuş idi rāst her bir ḥubāb der āb lafzı ızāfetsizdür ıztırābîdeki yā vaḥdet

içündür gūyîdeki daḥi vaḥdet içündür gūyā ki yine ābı çevgāne teşbīh ider egri böğri aḳduğı cihetden

Li-mü'ellifihî

N'ola anlamadı ise çevgān,

Gūy lafzı ider anı i'lān,

³⁰ Bu sözcük “ırlamak” fiil kökünün edilgen şekline (=ırlanmak) “-gıc” ekinin eklenmesi suretiyle türemiştir. Sözlüklerde geçmemektedir.

ırlamak: 1. Şarkı, türkü söylemek. 2. Kendi kendine söylenmek. 3. Köpek saldırmadan önce hırlanmak. (Derleme Sözlüğü, Cilt VII: 2487)

ırlanmak: Türkü söylemek. (Derleme Sözlüğü, Cilt VII: 2488)

Bahār eyyāmında her cānibde laṭīf şular revān olduğundan kināyetdür,

[51-1] Āb ez ser-i luṭf u mihr-cuyī,

Āb luṭf ve muḥabbet dileyecilik başundan yā hevesinden kemāl-ı leṭāfet ve
ra' nālīkda,

[51-2] Sebze be-hezār tāze-rūyī

Sebze biñ tāze yüzölçü ile ya' nī ṭarāvetde güler yüzle

12b

Tā ne-giryed ebr key ḥanded çemen

Tā ne-giryed ṭıfl key cūşed leben,

[52-1] İn rūy³¹ be-pāy-ı gül nihāde,

Bu āb yüzü gül ayağuna ḳomış ya' nī güller dibinden āblar cereyān ider,

[52-2] V'an der ḳadem-i semen fütāde,

Ve ol sebze semen ayağuna düşmüş ya' nī ezhār-ı bāğ birbirine kemāl-ı inbisāt ve
iltifātde

Li-mü' ellifihī

Gül dāmenine ebr-i bahār aḳıduban yaş,

Serv-i semenün sebze ḳodı ayağuna baş

[53-1] Ez bes ki demīde sebze-i ter³²,

Ol ḳadar ter u tāze sebze bitmiş idi ki

[53-2] Gūyī şude ḥāk gūy-ı 'anber,

Gūyā ki ḥāk 'anber ṭob olmuş idi

Li-mü' ellifihī

³¹ [D] Lafz-ı rūy izāfetsizdir pāy muzāfdır minhü

³² [D] Sebze tere muzāfdır gūy 'anberine minhü

Arz-ı kürîde sebze-i ter ol-ğadar biter

Ki gūy-ı ‘anberîne gülüb arz ħarf atar,

[54-1] Şahrâ hoş o dil-keş u havâ hoş,

Şahrâ ħüb u dil-keş ve havâ hoş,

[54-2] Ez ħübî³³-i an havâ-yı dilkeş³⁴,

Ol gönül alıcı havâ-yı bahâruñ ħüblüğündan,

[55-1] Endîşe-i geşt der dilem kişt

Gönlüme seyr-i bâğ u râğ fikri dolandı ve bu dâ‘iye ħalecân itdi,

[55-2] Reftem çü şabâ be-‘azm-ı gülgeşt,

Gitdüm şabâ

13a

gibi gülzâr seyrüne,

[56-1] Nâ-geh güzerem fütâd câyî,

Nâgâh yolum bir yire uğradı,

[56-2] Çün bâğ-ı bihişt-i dil-güşâyî

Cennet bâğı gibi bir gönül açıcı yir,

[57-1] Her sū semenî u yâsemenî³⁵,

Her cānibde bir semen ve bir yâsemen var-idi ya ‘nî ezhâr ile müzeyyen bir yir idi,

[57-2] Çün Gülşen-i âsman zemînî,

Âsman gülşeni gibi bir yir idi âsman nice ki encüm ve envârla müzeyyen idi ol yir de

ezhâr ve eşcârla mu ‘anven idi e’ş-şöhretü âfet feħvâsınca bu ħüsn u cemâl ba ‘iş-i

ceng u cidâl oldı,

³³ [D] ħübîdeki yâ maşdariyyedir minhü

³⁴ Vezin gereği “dil-keş” değil, “dil-koş” şeklinde okunması gerekmektedir. Bu nedenle “gönül alıcı” şeklindeki tercümenin yanı sıra gönül öldürücü (çıldırtañ) şeklinde de çevrilmesi mümkündür.

³⁵ Vezin gereği “yâsemînî” şeklinde okunması gerekmektedir.

[58-1] Gerdun çü nazar der an zemin kerd,

Felek çün ol yire nazar itdi hased idüb

[58-2] Ez mihr bigeşt u kaçd-ı kin kerd,

Muhabbet ve düstlıkdan dönüb ferâgat idüb kaçd-ı kîn ve izhâr-ı ‘adâvet itdi,

[59-1] Gerdîd kebûd u bes ber-âşuft,

Kemâl-ı ğazab ve ‘adâvetinden göm-gök olub ziyâde delürdi kemâl-i hiddetinden

kızarıb gögerdi müteharrik olan kimse gibi

[59-2] V’ez ğâyet-i³⁶ kibr³⁷ bâ zemin güft,

Nihâyet-i ‘ucb ve

13b

Ġâyet-i kibrden zemîne didi

Der serzeniş-i felek zemîn rā

[Gökyüzünün yeri serzeniş etmesi(aşağılaması)]

[60-1] K’ey âmede der berâber-i men,

Ki iy benümle karşılaşub baña mişl ü ‘adîl geçinen pest ü bî-edeb,

[60-2] Benşin ki nei tu der-ğür-i men,

Epsen otur ki degülsün benüm lâyıķum benüm gibi ‘âlî miķdâr gerdün-ı gerdânla

senüñ gibi zemen-i zemîn-i bî-ķadr ne lâyıķdur ki muķâbele kıla

Li-mü’ellifihî

Benüm karşımda deprenme ki başdan

³⁶ [D] Ġâyet izâfetledir minhü

³⁷ [D] Kibr muzâf degüldür minhü

Senüñ yođ iktidārıñ iy kara ĥāk,
‘Uşāt-i ins ü cinne sen maķarsan
Benüm ervāĥ-ı ĳudsa mesken-i pāk,
Ne zerre mihr ü ne ĳatre olur baĥr,
Ne dirsın ĳanda arz u ĳanda eflāk,

[61-1] Bā men tu berāberī ĳi cūyī,

Sen benümle ne iĳün tesāvi vü muķābele da ‘vāsın idersün,

[61-2] K’ez devlet-i men der āb-rüyī,

Ki senüñ āb-rū ve laţāfet ve tarāvetüñ benüm devletümdendür

Li-mü’ellifihı

Bārān-ı luţfum ermese bīĳāre cānuña,
Gelmezdi kimse seyr ü sülük-iyle yanuña,

[62-1] Feth-i tu zi men buved be-her bāb,

Her ĳankı bāb ve ĳaysiden negāĥ itseñ

14a

Senüñ fethüñ benüm feyz ü iĥsānum ile olur,

[62-2] Der ceyb-i tu men kunem düri nāb,

Senüñ ceybiñe ben ĳorum³⁸ şāf inciye ya ‘nī eger tarāvet-i eşcār u ezhār ve laţāfet-i
sebze vü enhāruñ ve dürr-i ābdārıñdur hep benden nāzil ve fāyızdır sermāye-i
sa‘ādetüñ benüm ve kemālinüñ cümlesi benden ve her vechle benüm istiĳnā ve
‘uluvvüm var senden muĥaşşıl kelām,

[63-1] Tu pestī ü men bülend pāye,

Sen ednāsın ve ben bülend mertebeyin

³⁸ Yazmada “r” harfi fazladan yazılmış ve “رڤورم” olarak geçmiştir.

[63-2] Ber fark-ı tu ez men-est sāye,

Senüñ başuña sāye-i sa'adet bendendür benüm sāyemde hoş-hāl iken senden baña muķābele denā'et degül-midür imkân-ı tesāvī ķanda müyesserdür bā vücūd ki,

[64-1] Her (her³⁹) cā ki ħudāy ve's-semā' güft,

Eger delil-i 'aķlı ile mülzem olmazsan bārī delil-i naķlı güş eyle ki ħaķķ celle ü 'alā ķurān-ı 'azīmünde ve furķān-ı kerīmünde her yirde ki ve's-semā' didi el-ħamdu 'li-lāhu 'l-lezī ħalaķe 's-semāvātu ve'l-'arz gibi,

[64-2] Ve'l-arz meger ki der kafā güft,

Ve'l-arzı nazar eyle ki ardunda didi ya'nī

14b

ħudā kelām-ı Őerifünde her yirde semāyı arz üzerine taķdīm itdiği benüm senüñ üzerine taķaddüm ve Őerefüme delil kaķ'ī ve naŐŐ-ı Őarīħ degül-midür ve men aĥsen mine 'l-lah kıylen,

[65-1] Farķī be-tuem ki der miyān-est

Bunu bir mubāheŐe ve münāzara iķün söyleyem ve illa senüñle benüm aramdağı fark,

[65-2] Mā beyn-i zemīn u āsmān-est,

Yirle gök ortası ķadardur arz-ı tīre-dil ile semā-yı münīrūñ ehl-i iz'ān yanunda beynü's-semā'u ve'l-arz farkı var idüği gün gibi zāhir belki günden dağı bāhirdür,

[66-1] Men dāyire-em zi gevher-i pāk,

Zīrā ben bir gevher-i pāk ve cevher-i tābnāk-ı dā'ire-i 'ālī ve muĥīṭ u ħāvī-i ħavālīyen ki ħaķīķatüm derkinde 'uķül-ı 'ulemā vü ħukemā ħayrān belki ba'zısı ķābil u iltiyām degül diyüb ribķa-i Őer'i gerden-i cānlarundan ħal' idüb vādī-i küfr ve zılālda sergerdān oldılar ve Tercümān-ı Lisān-ı Ğayb ħāce Ĥāfız-ı Őīrāzī benüm

³⁹ “[H]er” yanlışlıkla tekrar edilmiştir.

ḥaḳīkatümü derk 'asīr belki ğayr-ı mümkün idügin bu beytle ne hoş buyurmuşdur
mesmū' uñ olmadı mı

Nazm

Çist in saḳf-ı

15a

bülend-i sâde-i bisyâr naḳş,

Z'in mu'ammâ hîç dānâ der cihan āġâh nīst,

Bes cevher-i 'ālī vü menba'-ı la'lī muḳābelesinde

[66-2] Tu noḳta velik noḳta-i ḥāk,

Sen noḳta velikin bir noḳta-i ḥāk baña nisbet senüñ vücūduñ şu 'ā'-ı şemse nisbet
zerre borı⁴⁰ gibidür

Nazm

Tu arz-ı ḥaḳīr u mā semāyīm

Benger tu kücā vu mā kücāyīm

Li-mü'ellifihî

Baña nisbet senüñ yokdur vücūduñ

Hemānâ vehm-i maḥz ancak nümūduñ,

[67-1] Bāzār-ı men ez çerāġ-ı kevkeb

Benüm bāzārum necm çirāġundan,

[67-2] Hem rüz müzeyyen-est hem şeb

Hem gündüz müzeyyendür ve hem gice gündüz güneş nürıyla müşerref ve
münevverüm ve gice ḳamer ve sāyir-i kevākib ile muşavverüm

⁴⁰ Yazmada "borı" sözcüğündeki "r" harfi "d" şeklinde geçtiği için "بودی" olarak görünmektedir.
Bora: Maden eğitisi, maden cürufu. (Tarama Sözlüğü, Cilt I: 638)

Li-mü' ellifihî

Gice gündüz nûrla behcetdeyem,

Ġarķ-ı nûrum 'âlem-i rahmetdeyem

Bende kimse an döküb ulm eylemez,

Sencileyin anma kim ulmetdeyem

[68-1] Fîrûzî-yî [men⁴¹] zi mihr u mâh est

Benüm te' îr ve ğalebem ve muzafferligüm mihr u mâhdandır,

[68-2] Z'ânem eb u rûz adr u câh-est

Andan ötrü benüm gice ve gündüzüm adr ve bayramdur ve 'izz ü

15b

Câhdur pes imdi,

[69-1] Câyî ki menem ke-î tu bârî,

Bir yirde ki menem 'acebâ sen kimsin baña nisbet saña da ey'iyet ve vücüd isnâd olur mı,

[69-2] Der pây fütâde ħâk-sârî,

Ayağa düşmiş bir ħâk-sâr anı sende 'ulüvv u adr u vağâr,

[70-1] Âbâd-ı tu ser-be-ser ħarâb-est,

Senüñ ol eñ maĳbül ü maĳbû' yiriñ ki rub'-i meskündür o daĳi başdan başa ħarâbdur ğayr-ı meskün olan yiriñ ħod âğeh⁴²,

[70-2] Peyveste kulûĳ-ı tu der âb-est

Muttaşıl senüñ kerpîcüñ şudadır

Nazm

⁴¹ Dizedeki "men" unutulmuştur.

⁴² Bu terkinin okunuşu konusunda emin olamadım. "Īod añla" şeklinde de okunması anlam ve yazılış açısından mümkündür.

Ger cihan pür berf gereded ser-be-ser,

Tāb-ħor bugzāredeş der yek nazar

Li-mü'ellifihî

Şuya düşmiş kulūh ancak vücūduñ,

Fenā bulmağdadur her laħza būduñ,

[71-1] Bes k'ez tu be-dil ğubār dārem,

Senden ğaylī muğberim⁴³ egerçi dāmen-i himmetüm senüñ gibi pest u kem

miğdārdan muğber olmaz ber mūcib-i kerīme-i ğul küll-i ya'milu 'ala şākiletehu,

Ez āsman ber zemīn nişār u ez zemīn ber āsman ğubār meşeldür ammā ne-ğadar ise

a'lā miğdār olanlaruñ şefā-yı derūnu gerd [u] ğubār ğabūl itmez

Li-mü'ellifihî

16a

Göñül āyīnedür sevmez ğubārı,

Götürmez cām-ı Cemşīd inkisārı

Pes bu cihetden,

[71-2] Ne rüz u ne şeb ğarār dārem,

Ne gündüz ve ne gice ğarārım var senüñ muğābeleñden şöyle bī-ğarār oldum ki

sūkūna çārem yok mülāħaza ideren ki,

[72-1] Bā seng dili u tīre rāyi,

Ṭaş göñüllilük ile ve ṭonuğ fikrlilük ile

[72-2] Der ma'raz-ı men tu çün der-āyi,

Benüm ma'raz-ı 'itāb ve maħall-ı ğıṭābuma sen ne keyfiyetle gelirsün

Li-mü'ellifihî

⁴³ Muğberr: 1. Tozlu, tozlanmış. 2. güceniş, gücenik, küskün. (Devellioğlu, 663)

Beni āzurde kılub kendiñi āzār itmek,

Nice sūd ola bu hüsranla bāzār itmek

[73-1] İn-hā be-zemin çü āsman güft,

Mü'ellif-i kitāb 'Ārifī eydür bunları yire çün gök didi,

[73-2] Lerzīd zemīn u de[r] zaman güft

Ġazabından yir ditredi ve der hāl didi,

İnkār-ı zemīn mer āsman rā

[Yerin gökyüzünü inkâr (red) etmesi]

[74-1] K'ez kevkeb eger müzeyyenī tu

Ki āyāt-ı kerīme-i ve zeyyinü 's-semāu 'd-dünyā fehvāsınca eger kevkebden

müzeyyen iseñ sen,

[74-2] Yā ez gül-i mihr gülşenī tu,

Yā güneş gülünden Gülşen iseñ sen hiç bunlarla 'arz-ı 'ulüvv-i qadr idüb germ olma,

[75-1] Men nīz be-devr-i lāle vu gül,

Ben-daḡi⁴⁴

16b

Lāle ve gül zamānında ve bahār evānında,

[75-2] Dārem zi tu bīşter tecemmül

Senden ziyādedür benüm hüsñ ü cemālüm ve zīnet u kemālüm nezāfet-i ezhāruma ve

leṭāfet-i eşcāruma ḡadd u ḡāyet yokdur

[76-1] Ver tu şeb-i tīre mī-nümāyī⁴⁵,

⁴⁴ Stırın sonu sayfa sonuna denk geldiği için “بندى” şeklinde bitişik yazmıştır.

Eger sen karanlık gicede gösterirsün,

[76-2] Z-âyine⁴⁶-i mäh rüşenâyī,

Mäh âyinesinden rüşenâlık,

[77-1] Binger ki merâ hem ez siyâhī,

Nazar eyle baña daği zulmetden,

[77-2] Der ‘ayn-ı⁴⁷ şefâ çünân-ki hahī,

‘ayn-ı şefâda nice isterseñ şu gönlüñden geçen gibi,

[78-1] Çün çeşme-i mihr mī-dıraḥşed,

Çeşme-i mihr-i münirden fâiz u cārī olan nūr gibi yıldırür ve zâhir u rüşen olur,

[78-2] Ābī ki ḥayât-ı Hızr baḥşed,

Bir şu ki Hızr’a ḥayât bağışlar be-müvcib-i ve mine’l-mā’ küll-i şey’un ḥayyu ya’nī

iy çarḥ eger senüñ zulmet şeb içünden zâhir olur mäh-ı tãbãniñ varsa benüm de

vücüdüm ḥâkinden ve ḥacerim çâkıñdan cārī āb-ı ḥayât gibi şuyum var senüñ mäh-ı

tãbãniñdan benüm āb-ı raḥşãnım kalur mı

17a

[79-1] Ger hest tu rã nücum zâhir,

Eger senüñ nücumuñ zâhir ise

[79-2] Ārâste-em men ez cevâhir,

Bezenmişem ben ceâhirden senüñ nücumuñdan benüm cevâhirim kalur mı,

[80-1] Ger kevkebe-i tu ez bülendīst

Eger senüñ cãh u miknetiñ ve ‘izz u salṭanatıñ yücelikden ve faḥrın anunla ise,

[80-2] Der pestī-i men şad ercümendīst,

⁴⁵ [D] Der şeb-i tîre taḳdîrinedir minhü

⁴⁶ [D] Şeb ve âyîne muzãflardır minhü

⁴⁷ [D] ‘ayn ve çeşme muzãflardır minhü

Benüm de alçaqlık ve tenezzülümde men tevāzu‘ ref‘ahū Allah mükteżāsınca yüz
ta‘azzüz vü tekerrüm vardır ba‘zı küberā’ buyurmuşdur

Nazm

Ḥāk şev ḥāk tā beruyed gül

Ki be-cuz ḥāk nīst mazhar-ı gül

[81-1] Men güyem eger tu şavlecānī,

Ben güyüm eger sen çevgān iseñ zīrā mesmū‘dur ki ḥazret-i Mevlānā Meşnevīsinde
buyurur,

Tā tüvānī bende şu sulṭān me-bāş

Zahm-keş çün gūy şu çevgān me-bāş,

Tāc ān-i üst ān-i mā kemer

Vāy an k‘ez ḥadd-i ḥod dāred güzer,

Çün semt-i rüşd budur

[81-2] Ber men zi çi hink mī-düvānī,

Benüm üzerüme ne içün at çapub ben ḥāk-sār-ı zerre miqdāra cefā idersün

Nazm

Tevāzu‘ kuned her ki-rā ‘aql hest,

Ne ‘aqlī ki hışmeş kuned zīr-dest

17b

[82-1] Her çend tu-rāst ḥod-nümāyī,

Ammā ‘aceb budur ki bu kadar kibr ve ‘azemetiñ ve ḥod-nümā ve hışten perestligüñ
varken

[82-2] Barī heme gird-i men ber āyī,

Müdüam gine benüm etrafim dolaşırın ben maqām-ı temkīnde sākīn u sābīt sen
havālī-yi telvīnde mütaḥayyir ü ser-gerdānsun,

[83-1] İncā çī maqām-ı ḥod sitāyīst

Bu maḥallde neginden medḥ idüb kibr ve ‘azamet idecek yir var çünki bende sākīn
olan zī-rūḥ ve zu‘l-‘uḳūluñ meşāliḥī için maḥlūḳsun yine bunlara ki maḥdūmlarıñdur
‘arz-ı ceberūt ve ‘azamūt mı idersin bu rāst gelmez yā zimmetiñi⁴⁸ bunlar
ḥidmetinden ḥalāş eyle devr-i āḥer ve tarz-ı dīger iḥtiyār eyle ve yā bunlaruñ ve
maqāmılarınuñ fazluna i‘tirāf idüb kendi ḥayret ve sergerdānlıḡuña iḳrār eyle;

[83-2] Peydāst ke in sūḥan hevāyīst,

zāhirdür ki bu söz ki da‘vā-yı ‘ulüvv-i şā’n ve sumüvv-i mekāndur ḳuru hevā vu
heves u gūş-ı ehl-i hūşa bunuñ gibi ḳavl-i mā-lā ya‘nī bāng-ı ceresdür

18a

Ve ‘uḳalā ḳatında hevā ve ḡurūr bā’iṣ-i şurūr olduḡından ḡayri ehl-i hevānıñ ḡabāvet
u ḳuşūru muḳarrerdür

Li-mü’ellifihī

Ḳaçan iblīs-veş maḡrūr olursun,

Cenāb-ı kibriyādan dūr olursun

[84-1] Ger ferruḥiyet zi mäh u mihr est,

Eger senüñ şeref ve yümn-i mübārekligiñ mäh u mihrden ise,

[84-2] Faḡrem zi bütān-ı mäh-çihrest

Benüm daḡi faḡrum mäh yüzlü maḡbüb-ı ra‘nā ve dilber-i zībālardandır ya‘nī benī
ādem ekmel-i mevcūdāt ve efzel-i maḡlūḳātudur, ve laḳed kerremnā benī ādemu ve
ḥemmelnāhum fi‘l-berru ve‘l-baḡr ve rezeḳnāhum mine‘ṭ-ṭayyibāt ve fezzelnāhum

⁴⁸ Yazmada yanlış olarak “زمت” şeklinde yazılmıştır.

‘ala keşīru mimen ḥaleknā tefzilen āyetin oqumadıñ mı ve laķed ḥalaķne’l-insānu fī aḥsen-i taķvīm naşşın gūş itmedüñ mi şāhidīn ‘adl-le bu da’vā işbāt olur-mı yoḥsa
Ḳurānda nev‘-i insānıñ sāyir-i maḥlūķ üzerine fazluna müte‘allik olan āyāt-ı kerīme
hep zıkr olunsun mı,

Der ḥāne eger kes est in ḥarf bes est,

[85-1] Men sürme-i çeşm-i mihr u māhem

Ben mihr u māh gözinüñ sürmesiyüm,

[85-2] Z’an rüy ki ḥāk-ı pāy-ı şāhem

18b

Şu yüzden ki şāhuñ ve ḥalifetu’llāhuñ ki insāndur ḥāk-ı pāyı ve meskeniyüm,

[86-1] İn bes buvedem ki ebreş-i şāh,

Baņa bu yeter ki ḥalife-i ḥudānuñ ebreş atı,

[85-2] Çün āb be-rüy-ı men kuned rāh,

Şu gibi benüm yüzüm üzre yol alub revān olur

[87-1] Çün hest şad āb-ı rü ez ĩnem,

Çün bu yüzden yüz āb var,

[87-2] Rüy-ı tu revāst ber zemīnem,

Senüñ yüzün revādır benüm yirim üzre olursa ya’nī sen benüm ḥāk-ı pāyuma yüz
sürmeñ gereksün, ḳanda ḳaldı arz-ı kibriyā’ idüb kendüñi görmek

Nazm

Yüzüñi āsitāne-i ‘aşķa,

Ḳoyuban ḥār u zār nālān ol

Kendüñ İblīs gibi görme şaķm,

Ādem ol ādem-i ehl-i ‘irfān ol

Bā kışşa şürü ' mī-nümāyed

[Hikāye ile başlar]

[88-1] Çün güft zemin cevāb-ı gerdün

Çün zemīn gerdünuñ cevābın didi bu eřnāda,

[88-2] Dīdem ki çü āftāb-ı gerdün,

Gördüm ki feleküñ řemsi gibi ya'nī mihr u māh gibi hūb-rūlar,

[89-1] Ez her řarafī sūvār-ı diger

Her cānibden bir ğayri atlı,

[89-2] Gül-rüy-ı semen-'izār dilber

19a

Gül yüzlü ve semen yañaklu dađı ya'nī maħbūb-ı sāde-rū ve semen-būlar,

[90-1] Cevlān dāde semend-i tāzī,

'arabī ata cevelān virmiş oldıkları ĥālde,

[90-2] Meřgūl řude be-gūy bāzī

Gūy u řevgān oynamağa meřgūl oldular,

[91-1] Der dest-i çü sīm-i her cevānī

Her cevānıñ ğümiş elinde dest ü sīm muzāflardur

[91-2] Būd ez zer-i nāb řavlecānī,

Ĥāliř altundan bir řavlecān varidi

[92-1] An ser be-felek çü serv-i sūde,

O serv gibi bařın feleke sūrüb serefrāz olmış,

[92-2] İn meyl çü řāĥ-ı gül nümūde,

Bu gül budağı gibi hāka meyl idüb gūy cānibine müteveccih olmuş ki ol oyuna gāh irtifā' ve gāh inhifāz lāzımdur,

[93-1] An cānib-i gūy rūy kerde,

Ol gūy cānibine müteveccih olmuş

[93-2] Kaşd-i zed u bürd-i gūy kerde,

Ṭobı vurub meydāndan almağ kaşd eylemiş,

[94-1] An çābukī-i diger nümūde,

Öbürü bir çābuklük daği göstermiş,

[94-2] Der gūy zeden hūner nümūde

Ṭob vurmada hūner gösterüb şan'at harc itmiş,

(An⁴⁹)

19b

[95-1] An gūy zi piş-i in rübūdī,

O bunuñ öñünden [ṭobı] kapardı

[95-2] İn lu'b-i diger be-ū nümūdī,

Bu aña bir oyun daği gösterdi

[96-1] Her gūy ki an zi rāh bürdī,

Her ṭobı ki ol yoldan alaydı ya'nī çevgānla vurub yolundan çıkarub taraf-ı āhire alaydı

[96-2] İn ber ser-i hālgāh bürdī,

Bu hālgāh başına aldırđı ya'nī kendi semtüne döndürüb yine alurđı hışmına gālib olub

[97-1] Behr-i zeden u rübūden-i gūy,

⁴⁹ Dizenin başında "an" yanlışlıkla tekrar edilmiştir.

Ṭobu vurmaḡ kaḡmaḡ eceli iin

[97-2] Dīdem ki du ŧavlecān zi her sūy,

Gördüm ki iki evgān her cānibden,

[98-1] Ḳullab ŧıfat fütāde der hem,

engāl gibi biri birine düŧmiŧ,

[98-2] Endāhte ser ü zülf-i der-hem,

Ḳarıŧmıŧ zülf gibi baŧı biri birine bıraḡmıŧ zülf izāfetledür yaḡud zülf izāfetsiz ola ol
vaḡtin ma‘ni ol evgān zülf gibi baŧın biri birine bıraḡmıŧ demek olur,

[99-1] evgān ŧude hem-ü sāye-dārī,

evgān bir sāye-dār gibi olmuŧ

[99-2] Dīvāne zi dest-i her süvārī,

Her süvārīñ elinden dīvāne

20a

Sāye-dār issi günlerde pādīŧāh üstüne güneŧ toḡunmasun diyü sāye dutan kimsedür
ki ŧāh ḡanda gitse ol daḡı anda gider kemāl-ı ızḡırāb ve ḡareketde olmaḡ ana lāzım
olduḡı iin dīvāneye teŧbīh ider,

[100-1] Ez tāb-ı her āftāb-rüyī

Her bir āftāb yüzlünüñ ‘aŧḡ ve ḡarāretinden,

[100-2] Gūy ez ser-i ḡāl kerde hūyī,

Gūy ḡāl baŧından ve zevḡ u semā‘ cihetinden bir hū eylemiŧ ŧāḡib-i ḡāl olanlar nice
ki ḡalle devrān iderse toḡ daḡı bu meydānda bir sergerdān ehl-i ḡāl olmuŧ tāb
muzāfdur āftāb-rüy vaŧf terkībidedür ve yā vaḡdet iündür ser muzāfdur sūyideki daḡı
vaḡdet iündür

Der medh u senā-yı şāh gūyed

[Şāhin mehdi ve kendisine şükr edilmesi hakkında]

[101-1] Elkışsa çü an besāt dīdem,

Muḥaşşal çün ol besātı gördüm

[101-2] Kavmī heme der neşāt⁵⁰ dīdem,

Bir kavmi dükeli sürür ve şefāda gördüm,

[102-1] Şad gūne ḥayāl dād destem,

Baḥa yüz dürlü ḥayāl virdi,

[102-2] Der ḥāl miyan⁵¹ be-fikr bestem,

Heman miyānumı

20b

Fikrle bağladum,

[103-1] Çün gūy be gūşe-ī devīdem,

Segirdüb bir gūşede gūy gibi qarār itdüm,

[103-2] Çün tīşe zebān-ı ḥod keşīdem,

Külüng gibi kendi dilümi uzatdum

[104-1] Tā gūy-ı süḥan terāšem ez cān,

Tā cāndan söz ṭobun uram

[104-2] Der ḥidmet-i şeh berem be-meydān,

Şāh ḥidmetine iledem meydāna

[105-1] Ḥurşīd serīr māh mesned,

⁵⁰ [D] Ba‘zī nüshada pür neşāt vāki‘ olmuşdur minhü

⁵¹ Miyân: bel, kemer yeri. (Devellioğlu, 654)

İkisi de vaşf terkîbidür ya'nî hürşîd bahtlu ve mâh mesnedlü,

[105-2] Sulţân-ı cihāniyan Muḥammed⁵²,

Sulţân muzāfdur cihan ḥalkınuñ sulţānı sulţān Muḥammed,

[106-1] Şāhî ki çü ber-girift çevgān,

Bir şāhdur ki çün gūy u çevgān oynamağa şürü' itdi,

[106-2] Meh gūy şude sipihr meydān,

Meh gūy oldı ve felek meydān,

[107-1] An laḥza ki pā be zin der-āverd,

Ol laḥza ki süvār olub rikābe ayak başdı,

[107-2] Gerd ez küre-î zemin ber-āverd,

Küre-i zemīnden toz ḳopardı ya'nî her ḳankı vilāyete ve düşmana ki süvār olub müteveccih olsa ol diyārı alub düşmanları maḳhūr ve maḳlūb

21a

Eyler dimekdür,

[108-1] Çün ebreş-i bād-pā ber-engīht,

Çün yügrük atı ḳalkıdub meydāna sürdi,

[108-2] Gūyî ki be-bād āteş āmīht

Gūyî ki yile od ḳaruşdı,

Ayağı yil kendi bir hışm āteşidür atınuñ ya'nî bendeki at hışmda od ve sür'atde yildür dimekdür

[109-1] Çevgāni-î şeh ki der tekā-pūy,

Burada çevgānīden murād ol atdur ki gūy u çevgān oynadıḳda şāh aña biner ve yā nisbet içündür şāhıñ çevgānisi ki yilüb yüpürmede

⁵² [D] Ya'nî hīm-i salţanatından beri menşūr ve muzaffardır demek ister minhü

[109-2] Ez ebreş-i çarḥ mī-bered gūy,

Felek atından ṭob ḳapub sebḳat ider ya'nī ḥareketi felekden serī'dür,

[110-1] Der cüsteneş er ne ser keşīdī,

Şıçraduḡı zamānda eger baş çeküb zabṭ itmeyeydi,

[110-2] Ber gūy-ı sipihr ber devīdī,

Felek ṭobınuñ üstüne yilerdi ya'nī

Li-mü'ellifihī

O çevgānı felek ṭobun geçerdī

Segirdür şanmañız anı uçardı,

[111-1] Çün gūy-ı sipihr gird bestī⁵³

Felek ṭobı gibi baş kemer idüb müdevver şekl olaydı

[111-2] Meydān meydān çü gūy cestī,

Gūy çevgān öñünde

21b

Meydān meydān segirdüğü gibi ol at başın kemer idüb naḥıllayub⁵⁴ ḳalkardı,

[112-1] Gūyist dürüst gāh-ı cevlān

Cevlān zamānında yir döner-mi⁵⁵ dürüst ṭobdur,

[112-2] Ber gūy zedem keşīde çevgān,

Ṭob üstüne dümden çevgān çekmiş kendi ṭob ḳuyruḡı çevgān olmuş,

[113-1] Her bār ki der 'araḳ şudī ḡarḳ,

⁵³ Farsça “بستن” fiili burada “oturmak” anlamında kullanılmıştır. “گرد بستن” dizler üstünde oturmak anlamına gelmektedir.

“Gird nişesten: çihar zānū nişesten”. (Dehkhoda Online Sözlüğü)

⁵⁴ Nakıllamak, (naḥıllemek): At rahvan yürümek. (Tarama Sözlüğü, Cilt IV: 2825)

⁵⁵ Bu ibarenin okunuşu ve anlamı konusunda emin olamadım. “جولان زمانده پر دکر می درست طوبدر” “Dürüst” sıfatı için pekiştirme sıfatı olarak düşünecek olursak “bir düğürmü dürüst ...” şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca “bir kürevī ...” şeklinde de okunabilmektedir.

Her kerre ki segirdürken derliyüdi,

[113-2] Bārān būdī u der miyan ġarķ [berķ]⁵⁶,

Teri yağmur olurdu kendi arada berķ,

[114-1] Bugrīhte āzer⁵⁷ ez sum-i ū,

Anuñ tırnağundan od çıķub kaçardı ya'nī na'li taşa toķundıķda taşdan odlar saçılırdı
kemāl-ı hiddet ve sür'atinden,

[114-2] Āvīhte şarşar⁵⁸ ez dum-i ū,

Şarşar bu kadar sür'atle onuñ kuyruğına aşılımış idi

Li-mü'ellifihî

Segirdürken anuñ kuyruğuna yil,

Yilişüb gücle yitürdi aña,

[115-1] Her pey ki devīde der ber-i gūy,

Ādım ve her iz ki toḅ yanuna segirdüb varaydı,

[115-2] Gerdīde zi sür'ateş ser-i gūy,

Onuñ sür'atinden toḅın başı dönmişidi

22a

Ya'nī, sür'atde gūydan daḫi artuğidi ol at,

[116-1] Her bār ki der neberd reftī,

Her kerre ki cenge gidiydi,

[116-2] Şad bād-ı şebā be-gerd reftī,

Yüz şabā yili tozına ancak yitişürdi ve kendüni görimezdi

⁵⁶ Yazmada yanlışlıkla kafiye tekrar edilmiş ancak çeviri ve diğer nüshalara bakıldığında bunun "berķ" olarak yazılması gerektiği anlaşılmaktadır.

⁵⁷ Yanlış olarak "آزر" ekinde yazılmıştır.

⁵⁸ Sarsar "صرصر": sert ve şiddetli rüzgar, soğuk rüzgar, fırtınalı rüzgar, fırtına, şiddetli ve yüksek sesle esen rüzgar. (Dehkhoda Online Sözlüğü)

[117-1] Ez kūh çü seyl der güzeşte,

Ṭağdan seyl geçer gibi geçmiş idi

[117-2] Vez baḥr çü bād ber-güzeşte,

Deryādan yil gibi geçmiş idi

[118-1] An kūh-neverd u zūr-nāverd⁵⁹,

Kūh-neverd vaşf terkībidür ve ṭağ derici dimekdür sür‘at-ı seyrden ‘ibāretdür nāverd cengdür ve zūr-nāverd vaşf terkībidür der ceng zūrlu dimekdür ma‘nā-yı beyt ol ṭağ devirici ve cenk kuvvetlü

[118-2] Her ser ki be-dest u pā der-āverd,

Her başı ki eline ve ayağına getirürdi ya‘nī her bār ki başın buṭuna kışdırurdu ol zamānda,

[119-1] Dīdī felek ez kenār-ı meydān

Görürdi felek meydān kenārından yā-yı ḥikāye ile,

[119-2] Yek gūy miyān-ı çār çevgān,

Bir ṭob dört çevgān arasında başın bir ṭoba ve dört ayağın dört çevgāna teşbīh ider

22b

Başı buṭu arasında olunca gūyā bir ṭob dört çevgān arasında olur,

[120-1] An ‘arşa ki şāh gūy bāzed,

Ol meydān ki şāh ṭob oynar,

[120-2] Yā tāzī-i tīz-gūş tāzed

Yā işidgen kulaklı ‘arabī at қоşar,

⁵⁹ Karşılaştırılan nüshalarda bu dize “An kūh-neverd-i rüz-ı nāverd” şeklinde geçmektedir ve bu şekilde okunması gerekmektedir. İlhâmî’nin bu dizeyi yanlış okuduğu kanısındayım. Özellikle “zūr nāverd” tamlaması konusunda bunu açıkça söylemek mümkündür. Bağlamı içinde böyle bir kullanımın görülmesi çok zor ve hatta imkansızdır. Ayrıca bu tamlamayı yanlış okuduğunun yanı sıra yanlış çevirmiştir. “Zūr nāverd” sıfat tamlaması olacak olursa “zor savaş” olarak çevrilmesi gerekmektedir.

[121-1] Meydān-ı sa‘ādetēş tüvān güft,

Aña sa‘ādet meydānı dimege güc yiter ya‘nī öyle dimek gerek,

[121-2] Bā dīde-i devleteş tüvān rüft

Onı devlet göziyle süpürmege güc yiter ya‘nī şāhib-i devletler o meydānı gözleriyle süpürmek münāsibdür zīrā ki

[122-1] Çevgān-ı felek ki zer-nigār est,

Felek çevgānı zerle münakkaşdur ya‘nī nücūmla müzeyyendür,

[122-2] Sergeşte-i güy-ı şehriyār-est

Şehriyār tobonuñ ‘āşık-ı sergeştesi ve mağlūb ve ‘ācizidür pes ol tobu yuvalandığı meydānı şāhib-i devletler gözleriyle süpürmek münāsibdür ve lāyıkdır,

[123-1] Güyī ki hilāl u āsmāneş

Güya ki hilāl ve ol hilālūñ āsmānı[,] şin⁶⁰ zamīri hilāle rāci‘dür

[123-2] Meydān-ı şeh-est u şavlecāneş,

Şāhuñ meydānı ve şāhuñ

23a

şavlecānidur ya‘nī hilāl çevgānı ve āsmān meydānidur bunlar hep kuvvet-i tāli‘den kināyedür ‘ayn-ı⁶¹ felek meydānı ve meh şavlecānı,

[124-1] An şahn ki cāy-ı güy-ı māh-est,

Ol meydān-ki māh tobu yiridür ya‘nī ki āsmān,

[124-2] Cevlān-geh-i bād-pāy-ı şāh-est

Şāh atınuñ cevelānı yiridür

Li-mü’ellifhi

⁶⁰ Üçüncü kişi iyelik eki (=ش) kastedilmektedir.

⁶¹ Müellif burada Arap harflerinin yazılışına uygun olarak “‘ayn=ع” harfini vermiş ve günümüz Türkçesinde örneklendirme yapılırken kullanılan “örneğin”i kastedmiştir. Bu şekilde bir nevi kısaltma yapmıştır.

Yaraşur mäh-ı nev çevgân olursa,

Yiridür hem felek meydân olursa,

[125-1] Gūy-ı ki şeh ez ser-i hüner zed,

Bir ıobı ki şâh hüner başından urdı

[125-2] Ber levh-i cebîn-i mäh u hür zed,

Ayuñ ve güneşüñ alnı levhine urdı ol gūy gūya şerefde mäh u hürdur durur,

[126-1] An dâğ ki ber cebîn-i mäh-est,

Ol dâğ ki ayuñ alnındadır ya'ni ayuñ yüzindeki leke,

[126-2] Gūyī tu ki zaḥm-ı gūy-ı şâh-est,

Diyeydiñ ki şâh ıobunuñ zaḥmıdır yaḥud şâhuñ ıobuna ıoḫunan zaḥmlar reşkinden
gökde ay münfa'ıl olur gögerür,

[127-1] Her gūy ki zed şeh-i cihāneş,

Her gūyī ki anı şâh-ı cihân vurdı,

[127-2] Endāht çü meh ber āsmāneş

23b

Meh gibi anı āsmāna atdı

Li-mü'ellifhi

Pādişāhuñ zarb-ı çevgānıyla gūy,

Şöyle şıçrar kim semāya irişür,

[128-1] Nā-āmede ber zemin ber ū tāht,

Daḥi yire inmeden anuñ üzerine at çapdı,

[128-2] Zed bāz u ber āsmāneş endāht,

Girü vurub āsmāna atdı,

[129-1] Ez şület-i şavlecān-ı sulṭān,

Sultānuñ çevgānı heybetinden,

[129-2] Gerdün şude hemçü gūy ğaltān

Felek gūy gibi ğaltān ve sergerdān olmışdur gūy ğaltāna muzāf olmayınca ma‘nā zikr olunandur ammā muzāf olunca gerdün yuvalanıcı toḅ gibi olmışdur demek olur,

[130-1] Her gūy ki zed şeh-i cevān-merd⁶²,

Her gūy ki pādīşāh-ı cevān-merd urdı ol toḅdan bir toz peydā oldı ki āsmāna çıkub

[130-2] Hürşīd nühüfte geşt der gerd,

Güneş tozda gizlendi bulutda gizlendiği gibi,

[131-1] Çevgān ser-i ḥod be-meh resande

Çevgān kendi başın mehe irişdürmiş oldı,

[131-2] Ḥod rā çü be-gūy-ı şeh resande,

Kendüni şāhuñ toḅuna irgürdi

24a

Toḅ-ı pādīşāh şeref-dih-i mehdür dir,

[132-1] Ber gūy çü şavlecān resīde,

Toḅa çün çevgān yitişmiş oldı,

[132-2] Āvāze ber āsimān resīde,

Bir tarrāka⁶³ kopdı kim gök yüzini tutdı tamām

[133-1] Gūyī⁶⁴ meh-i āsman fütāde,

Diyessin ki āsmānuñ gūyu düşdi,

[133-2] Ser ber sum-i esb-i şeh nihāde,

⁶² Cevān-merd: cömert, eliaçık. (Devellioğlu, 149)

⁶³ Tarrāka: gümbürtü. (Devellioğlu, 1034)

⁶⁴ Bu sözcük yazmada yanlışlıkla “Gül” şeklinde yazılmıştır.

Başı pâdişāhuñ atı tırnağına yüz sürüp ʈob olmuşdur güy şeklinde olduğıçün sen anı
sāyir-i ʈoblar gibi şanma,

[134-1] Zībēd zi berāy-ı ‘arşa-yı şāh,

Şāhuñ meydānı içün yaraşır,

[134-2] K’ez gāyet-i mihr āvered māh,

Muḥabbet gāyetinden getüre ay,

[135-1] Hem güy zi gevher-i kevākib

Hem kevākib gevherinden ʈob,

[135-2] Hem mīl-i zer ez şehāb-ı şākīb,

Hem altun mīl ya‘nī altun çevgān şapı şehāb-ı şākībden,

Āverdūñ fā‘ili māhdur yaḥud mīl-i zerden murād meydānda bir mīl dögerler üstine
bir nesne ʈorlar da añā

24b

oḳ atarlar ol ola⁶⁵,

[136-1] Dārend eṣer ʈabūleṣ ümmīd⁶⁶,

O pâdişāhuñ ʈabūlü eṣerin umīd iderler,

[136-2] Çevgān-ı hilāl u güy-ı hūrşīd,

Hilāl çevgānı ve hūrşīd ʈobu, ya‘nī pâdişāh güy ve çevgān sevmegin bunlar da ʈama‘
iderler ki şāha güy u çevgān olalar çevgānla güy dārendūñ fā‘illeridür eṣer ʈabūla
muzāfdur ve çevgān hilāle ve güy (ve⁶⁷) hūrşīd[e] muzāflardur ve ba‘d ez in du‘āya
şürü‘ ider,

[137-1] Tā güy-ı zemīn u āsmān hest

⁶⁵ Bakınız Ek 10.

⁶⁶ Vezin gereğı “ümīd” sözcüğü “ümmīd” şeklinde okunmuştur.

⁶⁷ Güy horşide muzaf olduğu için “ve” bağlacı nın fazladan yazıldığını düşünüyorum.

Tā zemīn u āsmānuñ ʔobu s̄ābit ve s̄āyir ola,

[137-2] ʇevgān-ı hilāl der miyān hest,

Tā muḳadderdür bunda da ya ‘nī ta hilāl ʇevgānı ortada ola ya ‘nī dūnyā durduḳca,

[138-1] İñ şāh-süvār-ı ‘arşa-yı rezm,

Bu ceng meydānınuñ şāh-süvārı,

[138-2] V’in genc-nişār-ı meclis-i bezm,

Bu bezm meclisinüñ genc-fişānı ya ‘nī bu şücā‘ ve cevād pādīşāh,

[139-1] Peyveste huceste-ḫāl bādā,

Muttaşıl huceste ve mübārek ḫāl olsun,

[139-2] ʇevgān-ı v’ey ez hilāl bādā⁶⁸,

Anuñ ʇevgānı hilāldan olsun ʔavl-ı ‘ömrle du ‘ā ve şenādur şāha

Āgāz-ı kitāb-ı Ḫāl-nāme

[Hālnāme kitabının başlangıcı]

25a

[140-1] Gūyā-yı güher-ver-i sūḫan-senc⁶⁹,

Sözü mevzūn söyliyici ma ‘rifet gevherine mālīk olan gūyā,

[140-2] K’ez dürr-i sūḫan burun dehed genc

⁶⁸ İnan Meclis Kütüphanesindeki 85340, 61877 ve 74298 numaralı her üç nüsha da da bu dize “ʇevgānçı-yı ü Hilāl bādā” şeklinde geçmektedir. Bunun anlamı ise şöyledir: “Onun ʇevgānını taşıyan kişi Hilāl olsun”.

⁶⁹ Bu dize İnan Meclis Kütüphanesindeki 85340, 61877 ve 74298 numaralı her üç nüshada da “gūyā-yı hünerver-i sūḫan-senc” şeklinde geçmektedir ve böyle olması gerekmektedir. “Güher-ver” terkihi yapı açısından yanlış olmasa da böyle bir tamlamanın Fars edebiyatı metinlerinde kullanıldığına rastlanmamıştır.

Ki söz incisinden taşra virür genci ya'nī ağzından dürrler yağan rāvī ki sözünden
genc-i nihānlar āşikārā olub,

[141-1] Fermūd ki der avān-ı pīşīn,

Buyurdu-ki evveldenki zamānda ve qādīmü'l-eyyāmda

[141-2] Ez cümle-i hüsrevān-ı pīşīn,

Öñdenki⁷⁰ pādişāhlar cümlesinden

[142-1] Der 'arşa-i 'aşr būd şāhī

'aşr meydānında bir şāh varidi

[142-2] Dārā-yı cihan cihan-penāhī,

Cihānuñ pādişāhı bir cihan halkı şıgıncacağı sulţān-ı şāhib iktidāridi,

[143-1] Çün mihr be-tiğ Çin girifte⁷¹,

Güneş cihanı tutduğı gibi ol-dağı Çin vilāyetini ihāta itmiş idi tiğile,

[143-2] Ārām der an zemin girifte

Ol yirde ārām itmiş-idi,

[144-1] Tenhā ne heman küll-i zemin dāşt

Yalnız hemān Çin vilāyetine hākim degül idi,

[144-2] Şad şehri-i digeri verā-yı Çin dāşt,

Çin'den öte yüz şehri dağı var-idi,

[145-1] Her çāşt-gehi ber āsitāneş,

Her kuşluk⁷² vaqtinde onuñ

25b

Āsitāne-i sa'ādetinde,

⁷⁰ Önceki, bundan evvelki (padişahlar).

⁷¹ [D] Mihr izāfetsizdir tiğ dağı öyle minhü

⁷² Yazmada noktalar eksik olarak yazılmıştır.

[145-2] Şad hân-ı Haṭā⁷³ keşide hāneş

Yüz Hıṭā pādīşāhı anuñ çāşnīleri alub sofrasını döşerdi,

[146-1] Zībende-i gūy būd u çevgān,

Ya'nī gūy u çevgāne lāyık idi,

[146-2] Gūy ez heme bürde rüz-ı meydān

Ceng ü meydān günü dükeliye gālib idi,

[147-1] Gerdūn rahşī sitāre ḥaylī⁷⁴,

Vaşf terkībilerdür ve yālar vaḥdet içündür bir gerdūn atlu ve bir sitāre 'askerlü pādīşāh idi

[147-2] Her lem'a zi tīg-i ü süheylī⁷⁵,

Onuñ kılıcından vāki' olan berķ ve leme'ātuñ her biri bir süheylī idi ya'nī kılıcından envār-ı feth u zafer lāmi' idi,

[148-1] Ber māh keşide bārgāheş,

Bārgāhını māh üzerine çekmiş idi ya'nī bārgāhı felekden a'lā idi

[148-2] Müşkin şude Çin zi gerd-i rāheş⁷⁶,

Çin vilāyeti müşgle memlū idi anuñ yolu tozından,

[149-1] Muḥtāc-ı dereş hezār ḥākān

Anuñ kapısınıñ biñ zākān muḥtācı idi,

[149-2] Fağfūr⁷⁷ yekiş ez voşākān⁷⁸,

Fağfūr anuñ ḥıdāmından biri meşābesinde

⁷³ Kuzey Çin demektir. (Devellioğlu, 338)

⁷⁴ Ḥayl خیل : 1. At. 2. At sürüsü. 3. Atlı sürüsü. (Devellioğlu, 347)

⁷⁵ [D] Süheyl yıldızı reng baḥş olduğu gibi onuñ kılıcı-da a'dā kanıyla rüy-ı zemīni lāle-gün iderdi minhü

⁷⁶ [D] Ayağı tozu müşgdür demektir minhü

⁷⁷ Fağfūr: [evvelce] Çin imparatorlarına verilen bir ad [lakab]. (Devellioğlu, 248)

⁷⁸ Voşāk وشاق: uşak, erkek gulam, oğlan, çocuk. (Dehkhoda Online Sözlüğü)

26a

idi,

[150-1] **An ŧāh ki ez bülendi-i baht⁷⁹,**

Ol ŧāh ki baht bülendligünden,

[150-2] **Bālāter ez āsman zedi taht,**

Felekden yüce ururdi tahtı,

[151-1] **Çün mäh-ı du hafta yek piser dāŧ,**

İki haftalık ay gibi ya'nī ayuñ on dördü gibi bir oğlu var-idi

[151-2] **K'ez mihr⁸⁰ cemāl bīŧter dāŧ,**

Ki güneşden cemālı artuğidi

[152-1] **Māhī ki tamām dilberī būd,**

Bir mäh idi ki dilberligüñ tamamı idi ya'nī dilberlik anda hatm olmuşidi,

[152-2] **Der ŧüret-i ādemī perī būd,**

Ādem ŧüretinde perī idi bu edā ŧiyū'a göredür ve illā ahsen-i taqvīm insān idüğinde ŧübhe yok

[153-1] **ŧāyiste-i tāc u taht-ı ŧāhī,**

ŧāhluğ tāc u tahtına lāyık idi,

[153-2] **Rüste gülī ez giyāh-ı⁸¹ ŧāhī,**

ŧāhluğ dırahtından bitmiş bir gül idi ya'nī semere-i fu'ād-ı āb idi,

[154-1] **ŧīrin sühanī ki dād ber bād,**

Bir ŧīrīn kelām idi ki söz söylese ber bād idüb yile verürdi,

[154-2] **Ez seng-dilī hezār Ferhād,**

Āhır-i mıŧrā'da rā muğadderdür taŧ gōñüllüğünden biñ Ferhād'ı ŧīrīn u Ferhād

⁷⁹ [D] Bülend bahta muzāfdır minhü

⁸⁰ [D] Mihr lafzı izāfetsizdir

⁸¹ Diğer nüshalarda “giyāh” yerine “dıraht” geçmektedir. “Dıraht” ağaç demektir.

26b

lafzları ve Leylî vü Mecnûn zikri bir anlar gibi hikâyete tavti⁸² şeklidür

[155-1] Leylî zülfi ki dâşt meftûn,

Ya ‘nî bir zülfü leylî zülfü gibi idi ki meftûn itmiş idi yâ bir gice renginde siyâh saçlu
idi ki meftûn itmiş idi bu taqdîrce Leylî’deki yâ nisbet için olur ya ‘nî bir siyâh saç
idi ki meftûn itmiş idi,

[155-2] Der silsile-i hezâr Mecnûn,

Bunda râ muqadderdir hezâr Mecnûn râ taqdîrinedir bir zencîrde biñ Mecnûn’u

Li-mü’ellifihî

Ehl-i dil hâl u haţtı fikriyle meftûn oldılar,

Gördüler zencîre zülfün cümle Mecnûn oldılar,

[156-1] Her geh ki semend ber nişestî

Ya ‘nî taqdîm-i ber ile her geh ki ber semend nişesti ya ‘nî her bâr ki ata bindi

[156-2] Zülfi çü kemend ber şikestî,

Kemend gibi zülfü perîşân idüb şıdı,

[157-1] Âhû be-kemendeş ûftâdî,

Âhû anuñ kemendine düşerdi,

[157-2] Der pây-ı semendeş ûftâdî,

Anuñ atnuñ ayağına düşerdi,

[158-1] Şad türk-i hıtan ğulâm-ı rüyeş,

Yüz Hıtan maħbûbu yüzünüñ kulu,

[158-2] Şad fitne be-Çin zi şâm

⁸² Tavtiâ: anlatılacak maksadı destekleyecek yolda önceden bâzı sözler söyleme. (Devellioğlu, 1041)

27a

Müyeş,

Çin’de yüz fitne onuñ saçınıñ gicesinden ya’nī hoş-bū siyāh saçı ile ehl-i Çin’i
meftūn kılmış idi,

[159-1] Der zülf hezār çin nihān dāşt,

Zülfünde gizli biñ çin var-idi ol Çin şāh-zādesinüñ,

[159-2] Der her çinī hezār can dāşt,

Her büklümde hezār cān var-idi,

Li-mü’ellifihī

Zülf büklüm büklüm olmuş bir büt-i zībā idi,

Cümle endāmı yirinde dilber-i ra’nā idi,

[160-1] Can dāde bütān-ı Çin berāyeş,

Çin maħbūbları anuñ içün cān virüb’āşık olmuş idi

[160-2] Āhū-yı Hōtan seg-i serāyeş,

Hōtan āhūsu evinüñ iti idi,

Zihī leṭāfet u ḥālet zihī celāl u cemāl,

[161-1] Rūyeş zi ğubār-ı ḥaṭṭ-ı şeb-reng,

Onuñ yüzi siyāh ḥaṭ ḡubārıdan

[161-2] Āyīne-i Çin nümüde der jeng,

Çin āyīnesin pasda göstermişdi

Li-mü’ellifihī

Çün geldi yüzüne ḥaṭṭ-ı şeb-reng,

Āyīne-i Çin’e kondu şan jeng,

[162-1] Nāfe girihī zi ğisū-yı ū,

Onuñ saçından nāfe bir girih idi ya’nī nāfeden ḥāşıl olan bŷy-ı hoş

27b

Anuñ saçı bükümlerinüñ bir girihinden hâşıl olurdı

[162-2] Çin fitne şude der ebrü-yı ü,

Ehl-i Çin anuñ kaçınıñ meftünü idi ya'nî kaçında bir çin var-idi ki ehl-i Çin küllî
aña 'âşık idi

Li-mü' ellifihî

Bu ebrûlar bizi öldürdi ey mâh

Yavuz gözden seni şaklasın Allah,

[163-1] Mâh âmede hindü-yi kemîneş

Mâh anuñ yüzünüñ bende-i kemînesi idi,

[163-2] V'ez hırman-ı hüsn hüşe-çîneş,

Hüsn hırmanından onuñ hüşe-çînî idi

Li-mü' ellifihî

Yüzünü göricek ey nür-ı ilâh,

Ne leke idüğünü añladı mâh,

[164-1] Der çin-i kabâ hezâr câneş,

Anuñ libâsı içünde ve kabâsı bükümünde biñ cân var-idi,

[164-2] Āvîhte müy tâ miyâneş

Kıla aşılmış idi tâ miyânına dek cümle vücudu ya'nî mü-miyân idi,

[165-1] Her lahze zi çeşm-i âhüvâne,

Her zamân ol âhü bakışlu gözle,

[165-2] Ber hem zede şad nigâr-hâne,

Yüz nigār-hāne-i Çin'i (ve⁸³) harāb itmiş idi ya'nī nigār-hāne-i Çin'de olan taşvırlere külli galebe itmiş idi,

[166-1] Büt pīş-i ruheş sücūd kerde,

Büt-i

28a

Çin ol büt öñünde sücūd eylemiş-di⁸⁴,

[166-2] Ruḥ sūde be-ḥāk u sūd kerde,

Yüzün toprağa sürmüş ve fāide eylemişidi

[167-1] Zülfeş ki fütāde ber zemin būd,

Onuñ zülfü dirāzligundan yire düşmüş-idi,

[167-2] Der her şikeneş hezār çin būd,

Her büklümünde biñ çin ü pīç u tāb varidi ya'nī uzunluğı kıvrırcık olmadığından degül idi,

[168-1] Şüretger-i Çin ki her zamānī

Naḳkāş-ı Çin ki her bir zamānda,

[168-2] Bürdī ḳalemeş girev zi Mānī

Ḳalemi Mānī'den sıbḳat idüb öñdül⁸⁵ alur idi bu ḳadar üstādlig-ile

[169-1] Çün şüret-i la'l-i ü keşīdī,

çün anuñ la'lī şüretin çekeydi ya'nī yazıb dehānına taḳlīd ideydi⁸⁶,

[169-2] Engüşt hezār pey gezīdī,

⁸³ “Ve”den sonra bir kelime veya fiil olmalı.

⁸⁴ “دی” unutulduğu için yazmada daha küçük olarak kendisinden önceki sözcük üzerine sonradan eklenmiştir.

⁸⁵ Ögdül (öñdül): Mükâfat, yarış mükâfatı. Girev. (Tarama Sözlüğü 3054-3055)
Girev Farsça'da rehin ve emanet anlamında da kullanılmaktadır. Burada müellif bu anlamını kastedmektedir.

⁸⁶ [D] Ya'nī yazıb dehānına taḳlīd iderdi minhü

Bu derkenardaki ibare ve metinde fiil dışında bütün sözcükler aynen tekrar edilmiştir.

Biñ kerre parmak ışırdı kemāl-i hayretiden

[170-1] Naqş-ı kad u ebrüyeş çü bestî,

Çünkü anuñ qaddinüñ ve ebrüsünüñ naqşın bağlayaydı ve yazaydı,

[170-2] Ez hayret-i ü qalem şikestî

Anuñ hayretinden qalem şırdı fâ'il-i şikestî şüretger-i Çin'dür

[171-1] An mihr-i sipihr-i şehriyārî,

Ol pādīşāhlıq felekinüñ

28b

mihri

[171-2] K'ez mäh güzeşt der süvārî,

Ki aydan geçdi süvārılıkda bu mezkür şāh-zāde,

[172-1] Hem re'y be-esb tāhten dāşt

Hem at çapmaq fikrin iderdi,

[172-2] Hem meyl be-güy bahten dāşt

Hem tob oynamağa meyl iderdi,

[173-1] Yek-dem zi hevā-yı güy u meydān

Bir dem güy ve meydān hevāsından,

[173-2] Ez dest nemī-nihād çevgān

Elden çevgānı qomazdı,

[174-1] Bā hüsñ ü cemāl-ı 'ālem-efrüz,

'ālem nürlandırıcı hüsñ ve cemālle,

[174-2] Ber şüret-i āftāb her rüz

Güneş şeklinde her gün,

[175-1] Bīrūn refütü be-güy bāzī

Ṭaşra giderdi ṭob oyuncılık ile,

[175-2] Cevlān dādī semend-i tāzī,

‘Arabī ata cevelān verüridi,

[176-1] Güyend ki būd yek ğulāmeş,

Derler ki bir oğlanı var-idi,

[176-2] Çün bedr velī Hilāl nāmeş,

Bedr gibi ammā adı Hilāl idi,

[177-1] Hemçün meh-i çārdeh tamāmī,

Ayuñ on dördü gibi bir tamām ya‘nī bir kāmilu’l-vücūd,

[177-2] Der şüret-i hüsrevī ğulāmī,

Pādişāhāne şekilde bir ğulām idi

[178-1] Her ğüşe zi ebrūyeş hilālī,

Ebrūsınuñ her ğüşesi

29a

bir hilāl idi,

[178-2] Ber mäh zi şeb nihāde hālī

Ay üzre giceden bir hāl komuş ya‘nī bir siyāh beñi var-idi yüzünde

[179-1] Der hüsñ şikest⁸⁷-i mäh kerdī,

hüsñde mäh-ı tábānı şırdı

[179-2] Çevgān-dārī-yi şāh kerdī,

Şāhuñ çevgāncılığın iderdi ya‘nī çevgānın götürürdi,

[180-1] Çün rağbet-i bāziyeş fütādī

Çün oña oyun rağbeti düşeydi,

⁸⁷ [D] Şikest māha izāfetledir minhü

[180-2] Çevgān-ı zereş Hilāl dādī,

Altun çevgānını Hilāl verürdi ya'nī çevgān-ı şāh Hilāl nām gulām zabtında idi,

[181-1] Rūzī be-neşāt u kāmranī

Bir gün sürür ve murād süricilik ile,

[181-2] Şehzāde-i Çin çünanki dānī,

Çin şehzādesi şöyle ki bilirsın,

[182-1] Ber hink-i sebük 'inan ber-āmed,

Yügrük ve çābük at üzerine geldi

[182-2] Çün meh ki ber āsman ber-āmed,

Ay gibi ki felekün üstüne geldi ya'nī kendi mäh-ı tābān ve rahşı felek-i gerdān,

[183-1] Ba hayl u sipāh-ı hod burun reft,

Kendi 'asker ve sipāhisi ile taşra gitdi,

[183-2] Bā kevkebe-i burun zi had reft,

Haddan bīrūn 'askerle

29b

gitdi,

[184-1] Ez behr-i neşāt-ı güy bāzī⁸⁸,

Ba'z nüşhada neşāt güy bāzīye muzāf bulundu vāvsız ol vaqt ma'nā güy bāzlık

sürürundan ötrü dimekdür ve ekşer-i nüşhada neşātla güy bāzī beyinde vāv-ı 'ātıfa

bulundu sürürdan ve güybāzlıktan ötrü demek olur,

[185-2] Ārāst besāt-ı küy-ı bāzī,

Oyun maħallesi bisātın bezedi ya'nī kudümüyla ol arayı müşerref kıldı,

[186-1] V'angēh zi Hilāl hāst çevgān,

⁸⁸ [D] Evvelki mışrā'da olan güy-bāzī izāfetsizdir vaşf-ı terkībīdir kāf-ı 'acemī ile toḅ oynayıcılık ma'nāsınadır ikinci mışrā'daki küy kāf-ı 'arabī ile maħalle ma'nāsınadır ve muzāfdır bāzī lafzına ki oyun ma'nāsınadır oyun maħallesi besātını bezedi demekdir minhü

Andan-şoñra Hilāl nām gulāmdan çevgān istedi

[186-2] Ber gūy girift rāst çevgān

Gūy üzerine tıttu tamām çevgānı ya‘nī ḥaṭā itmedi çevgānla gūyı urdı,

[187-1] Çevgān çü be-gūy ser der-āverd,

Çevgān çün gūya baş götürdü ve doḳundu,

[187-2] Der ma‘reke gūy ser ber-āverd,

Ol hengāmda gūy baş ḳaldırub yuvalandı,

[188-1] Çün pāy nihāde ber ser-i gūy⁸⁹

Çün gūyuñ başı üstüne ayak ḳodu,

[188-2] Gūy ez heme rūy şud sūḥan-gūy,

Gūy dükeli yüzden mütekellim ve gūyā oldu ya‘nī

30a

ya‘nī gūya çevgān doḳunub gūydan şedā peydā oldu dimekdir

Der ḥālet-i ‘aşḳ-ı gūy u çevgān

[Gūy ve çevgānın aşḳlarının keyfiyeti hakkında]

[189-1] Güft ey ser-i men fedā-yı pāyet⁹⁰

Gūy çevgāne didi iy şol kimse ki benüm başım senüñ ayağıña fedā olsun,

[189-2] Ber bād dehem ser ez hevāyet,

Başı yile viririm senüñ hevā ve ‘aşḳuñdan,

[190-1] Çün ber ḳadem-i tu serferāzem

⁸⁹ [D] Şāh yā çevgān çevgānıñ şāh tıttuḡu cānibine ki şapdır gāh olur ki baş derler ve başına ayak derler şāh egilüb gūya vurduḡu zamānda baş aşağı yire gelüb ayak olduḡu-içün minhü

⁹⁰ [D] Çevgān tıttan dest-i şāh olduḡu-içün şāh eli tıttuḡu bir baş ve başı ayaktadır minhü

Çün senüñ dem-i kâdemiñden serferâz-ı 'âlemem ya'nî şerefim seniñledür sensiz
beni neylerler,

[190-2] Ser der kâdemet çirâ nebâzem,

Başı senüñ ayağıña niçün oynamayım,

[191-1] Her lahza vefâ zi ser girifti,

Her lahza vefâyı başdan tutarsın beni yâd idüb hâkdan götürürsün

[191-2] Ez hâk merâ tu ber-girifti,

Bizi toprağdan sen götürürsün

[192-1] Ber-dâşte-i tu-em der in kûy,

Senüñ merķu 'u'l-kadriñem bu maħallde,

[192-2] Ber hâk-ı rehet ez an nihem rûy,

Senüñ hâk-ı râhiña anuñ-içün ĳorum yüzi,

[193-1] Ez hîşem eger dehî cüdâyî

Egerçi beni kendüñden irâķ idersiñ,

[193-2] Bâz ez pey-i men du esbe âyî,

Girü ardımdan iki atla gelirsın ya'nî egerçi beni

30b

zâhiren kendüñden irâģ idüb yabana atarsın yine ardımca segirüb gelirsın dü esbe
'aceleden kinâyedür zîrâ yedekle gitmek 'acele ve şitâb iķtizâ' ider,

[194-1] Der pây-ı tu-em ser serî nîst

Senüñ ayağıñda baña baş ve nev' olmak hevâsı ve sevdâsı yokdur,

[194-2] Bişnev sülhanem ki serserî nîst,

İşit sözüm ki kolayına⁹¹ degüldür bī-ma‘nī söz söylemem,

[195-1] Dest-i tu zi men hemīşe bālāst,

Senüñ eliñ benden cemī‘-i zamānda yücedür

[195-2] Her cā qademet ser-i men ancāst,

Her qanda senüñ ayağıñ benüm başım andadır,

[196-1] Der tārek eger zenī hezārem,

Biñ kere eger dibime vurasın,

[196-2] Ser ez qadem-i tu ber-nedārem,

Başı senüñ qademiñden qaldırmazın,

[197-1] Hālī ne-kunem ser ez hayālet,

Hālī etmezin başı senüñ hayālīñden,

[197-2] ‘Ömrīst ki mī-perem be-bālet,

Bir ‘ömrdür ki senüñ qanadıñ ile uçarın ya‘nī sen doqunmayınca yuvalanmazın,

[198-1] Ez dest-i tu ger nefir dārem

Senüñ eliñden eger feryād u fiğān idersem,

[198-2] Hōd ez tu kücā

31a

güzīr dārem,

Senden ayrılmāğa ne çārem var ya‘nī sen baña doqunduqda egerçi benden bir

tarraqa peydā olur feryād feryād şüretinde ammā ben sensiz olmağa qādir degülem

zīrā sen benüm nā-güzīrimsin⁹²,

[199-1] Bā an-ki neī tu pāy ber cāy,

⁹¹ Kolayına: 1. Bildiği gibi, kolayına gelen şekilde. 2. Başı boş, gelişigüzel, rasgele. – Serseri سرسری [Fa.]: Güzâfe mânasına, kolayına قولاینه demektir. (*Miftah*. XV.97) –Serseri سرسری [Fa.]: Abes ve kolayına قولاینه nesne. (*Şamil*. XVI. 455) (Tarama Sözlüğü, Cilt IV: 2613)

⁹² “[N]ā” yazmada unutulmuş sonra daha küçük bir şekilde satıra eklenmiştir.

Onuñ birle senüñ ayağıñ yirde degül ya 'nī vefāda sābit kadem degülsün ve hem güy
gibi çevgān yirde degül eldedür

[199-2] Dārem ser-i anki busemet pāy,

Onuñ hevesindeyin ayağıñ⁹³ ya 'nī benden çomağın eksik olmaya,,

[200-1] Ger tu zi ser-i derāz-destī

Eger sen el uzunluğı başından ve kuvvet u tūvānālīğūñdan

[200-2] Şad bār ser-i mera şikestī,

Yüz kere benüm başımı şıyasan,

[201-1] Bī-dīnem eger ser ez tu pīçem

Kāfirim eger senden yüz çevirib baş çekersem,

[201-2] Cuz ser-i çüb-dest nīst hīçem,

Başdan gayri çünki elümde nesne yok öbür başı da mı dirīğ idem,

[202-1] Der hey'et eger dürüst bā hem,

Hey'etde egerçi mäh-ı dürüst şeklindeyin,

[202-2] Zīr-i kadem-i tu hāk-ı rāhem,

Senüñ ayağınuñ

31b

altında hāk-ı rāhın,

[203-1] Tā būd der in şıfat vücūdem,

Bu şıfatda ve bu heybetde idi ya 'nī şikle gireli,

[203-2] Der taht-ı taşarruf-i tu būdem,

Senüñ taşarrufuñ tahtında oldum,

[204-1] Z'in-san tu-em ercūmend kerdī,

⁹³ Dizedeki "busemet" fiilinin çevirisi eksiktir. (=öpeyin, öpeyim)

Bunuñ gibi sen beni mu‘azzez eylediñ,

[204-2] Āvāze-yi men bülend kerdī,

Benüm āvāzımı⁹⁴ bülend eylediñ,

[205-1] Ber fark-ı serem ki rāh dārī,

Başum üstüne yoluñ vardur ya‘nī her bār başumı yuvalarsın,

[205-2] İn pāye zi dest-i şāh dārī,

Bu pāye şāh elinden dutarsın sen sebebsin haķıķatde imtinānım dest-i şāhadur

Der güften-i ‘uzr-i güy u çevgān

[Güy ve çevgānın özürlerini dile getirmeleri hakkında]

[206-1] Ez güy çü an şenīd çevgān,

Güydan çün anı işitdi çevgān,

[206-2] Der hāl zeban keşīd çevgān,

‘ale‘l-fevr dil uzadub güftāre geldi çevgān,

[207-1] Key haste-yi rüzgār çün men,

Ki iy benüm gibi rüzgār hastesi,

[207-2] Gird-i ser-i tu hezār çün men,

Senüñ başuñ tölaysında biñ benüm gibi zīrā bir toba nice çevgān ururlar,

[208-1] Z’in güne ki sūrḥ rüyem ez tu,

Bu dürlü-ki

32a

yüzüm aķdur⁹⁵ senden,

⁹⁴ “Namımı” veya “şöhretimi” şeklinde çevrilmesi daha uygundur.

[208-2] Peyveste çirā ne-güyem ez tu,

Muttaşıl niçün söylemeyem senden zīrā çevgānuñ hüneri gūyla zāhir olur,

[209-1] Ez tu ser-i men be-çarḥ sāyed,

Senden benüm başım çarḥa sürünür kemāl-ı rif atdeyim intisāb-ı şāhla,

[209-2] Pāyem zi tu (zi tu⁹⁶) ber zemin neyāyed

Ayağım senden yire gelmez [‘ayn-ı⁹⁷] sürürümdan ayağım yire başmaz, zīrā çevgān elde olur ṭob yirde olduğı gibi,

[210-1] Der pāy fütāde’ī zi destem,

Ayağa düşmüşsün benüm elimden,

[210-2] Men ḳadr-ı tu rā çünin şikestem,

Ben senüñ ḳadr ve miḳdāruñı şöyle şıdım ki seni güydan ḥālī degülen,

[211-1] Ḳaddem ki ḥamīde hemçü dāl-est,

Ḳaddim ki dāl gibi egilmişdür,

[211-2] Ber düstiyet güvāh-ı ḥāl-est,

Senüñ düstluğıña şāhid-i ḥāldur,

[212-1] Ez [her⁹⁸] destī ki mī-tüvānem,

Her elden ki ḳādir olam,

[212-2] Ḥod rā be-ser-i tu mī-resānem,

Kendümi senüñ başuña irgürem,

[213-1] Her laḥza merā zi dest-i dīger,

Her laḥza baña ğayr elden,

⁹⁵ Farsça dizede “surḥ” geçtiğı için çeviride “aḳdur=أكدر” yerine “aldur=الدور” olması gerekmektedir. Bu iki sözcüğün Arap harfleri ile yazılırken benzerliğı müstensih hatasına yol açmış olabilir.

⁹⁶ “Zi tu” yanlışlıkla tekrar edilmiştir.

⁹⁷ [123-2] no’lu dizede de olduğı gibi müellif Arap harflerinin yazılışına uygun olarak “‘ayn=ع” harfini vermiş ve günümüz Türkçesinde örneklendirme yapılırken kullanılan “örneğın”i kastetmiştir. Bu şekilde bir nevi kısaltma yapmıştır.

⁹⁸ Yazmada “her” unutulmuştur.

[213-2] Ez behr-i tu sūde ber zemin ser,

Başum yire sürünmişdür senüñ için

32b

[214-1] Dest-i men u gerden-i vüšālet⁹⁹,

Benüm elim senüñ vüšāluñ boynı,

[214-2] Pāy-ı men u dāmen-i ḥayālet¹⁰⁰,

Benüm ayağım senüñ ḥayālūñ etegi ya'nī her hālde sensiz benüm ḳadr u şerefim yok,

[215-1] Dunbāl-ı tu cüz be-ser ne-gerdem,

Senüñ ardiñca başum üstünden ğayri dönmem,

[215-2] Tā ser buved ez tu ber-negerdem,

Tā başım şakḳ olduğça senden dönmem ve ayrılmam

Li-mü'ellifihı

Olmayınca şikeste kāse-i ser

Ayrılam şanma ḥāk-ı pāyıñdan,

Çevgānuñ başı gitmeyince toba muḳārenetden ayrılmaz,

[216-1] Kār-ı men egerçi der hem ez tust

Benüm işim egerçi senden maḥlūt ve perīşāndur,

[216-2] Aşl-ı men u fer'-i men hem ez tust,

Benüm aşım ve fer'im sendendür ikimiz çübdan olduğumuzdan ğayri beni senüñ için düzmişlerdür

[217-1] İn serkeşiyem zi pesti-i tust,

⁹⁹ [D] Dest ve gerden muzāflardır minhü

¹⁰⁰ [D] Pāy ve dāmen daḥi muzāflardır minhü

Bu benüm serkeşligim senüñ alçaqlıguñdandır

Li-mü' ellifihî

Gerçi kim meskenet leţâfetdür,

Ĥadden artık olunca zilletdür,

[217-2] V'in hesti-yi men zi pesti-yi tust

Bu benüm varlıgım senüñ varlıgıñdandır sen olmasañ şâh-zâde

33a

eline almazdı,

[218-1] Bî tu kıadd-i men şikest gîred,

Sensiz benüm kıaddim ve kıadrim şınar ya'nî kıadrim kıalmaz,

[218-2] Ĥod bî tu merâ ki dest gîred,

Takđîr-i kelâm ki be-dest gîreddür ĥod edâ' ider sensiz beni kim elinde dutar,

[219-1] Ćün nîst kıarâr hiçem ez tu¹⁰¹,

Ćün sensiz benüm hiç kıarârim yokdur,

[219-2] Ber ĥîş ćü mâr pîçem ez tu¹⁰²

Kendüme yılan gibi tolanırım senden

Li-mü' ellifihî

Bilmezim ki baña ne ĥâl oldu

Sensiz olmaqlıgum muĥâl oldu,

[220-1] Men der pey-i tu be-ser devîde

Ben senüñ ardınca baş üstüne yılmış,

[220-2] Tu ber kıaraf-ı diger devîde

¹⁰¹ [D] Takđîr-i kelâm ćün nîst hiç kıarârem ez tu-dur minhü

¹⁰² [D] Yılanıñ başını ezerler de kemâl-ı ıztırabından tolanır ve şarmaşur kendüni aña teşbîh ider minhü

Sen ğayri ʔarafa yilmiş,

[221-1] Ez pey zi negāh kerd-en-i men,

İzden ve arddan gözetmemden ya'nī tokrulub boynum büküb saña baķmaķdur

[221-2] Kej mande zi dūr gerden-i men,

Egri ʔaldı ıraķdan benüm boynum

[222-1] İn ser ki merāst ber ser-i dūs,

Bu baş ki benüm omuzumdadur

[222-2] Behr-i ʔadem-i tu dāremeŝ gūs,

Senün ʔamemiñden ötrü ʔulaķdur

Çevgāniñ başı ʔulaĝa benzer,

[223-1][Çün ārizū-yi tu der dilem hest¹⁰³]

Çün senün arzuñ benüm baŝımdadur

[223-2] Dārem ser-i ğod niĝeh be-du dest,

Başımı iki elimle dutarın

33b

Bulay-ki bir ğün viŝāla ire diyü çevgānuñ ŝapından başına iki cānibinden iki tiv ʔıķar

iki el didüĝi oldur,

[224-1] Cāye men egerçi dest-i ŝāh est

Benüm yirüm egerçi ŝāhuñ eli ammā

[224-2] Der ğāl-i tu ŝāh rā niĝāh-est,

Senün ğālīñedür ŝāhuñ nazarı bize çendān niĝāhı yoķdur ğüy u çevgān oynayanlaruñ

gözü ʔobdadur vurmaķ için ve ĝidiŝün görmek için,

¹⁰³ Bu mısra yazmada verilmemiŝ ancak anlamı yer almıŝtır. Eksik olduĝu için İnan Meclis Kütüphanesi 85340 no'lu yazmasına uygun olarak tamamlanmıŝtır. Ancak çeviride "baŝımdadur" geçtiĝi için muhtemelen İlhāmī'nin kullandığı nüshada bu dize "çün ārizū-yi tu der serem hest" şeklinde geçmiştir.

[225-1] Çün pāsuḥ-i yekdīger ūnūdend,

Çün gūy u çevgān birbirinūñ cevabın gūş itdiler,

[225-2] Āyīn-i vefā zi ser nūmūdend,

Vefā kā‘idesin başdan gösterdiler ya‘nī mukaleme koyub ḥidmet-i ūāha geldiler,

[226-1] Der ḥidmet-i ūāh zāde angāh,

Ūāh zāde ḥidmetinde ol vaḳt,

[226-2] Ber ūekl-i hilāl u hey‘et-i māh,

Hilāl ūeklinde ve māh hey‘etinde ya‘nī çevgān hilāl ūeklinde ve gūy māh ūūretinde olub,

[227-1] Īn ez ser-i ḥīṣten ḳadem kerd,

Bu çevgān kendi başından ayak eyledi nice ki başı yirde olub gūya müteveccih ola başı ayak olur,

[227-2] V‘an poṣt zi rūy-ı

34a

mihr ḥam kerd,

Ve ol arḳasın muḥabbet yüzünden ḥam ḳılıb ḥidmetde ṣābit oldı

Der reften-i dil zi dest-i dervīṣ

[Dervīṣin gönlünün elden gitmesi (âşık olması) hakkında]

[228-1] ūehzāde der evc-i serferāzī,

ūehzāde serferāzlık evcinde ve pāye-i ‘izzetūñ ā‘lāsında,

[228-2] Meṣḡul be-ṣuḡl-ı gūy bāzī,

Gūy bāzīlik ṣuḡluna meṣḡul olduḡı ḥālide,

[229-1] Nā gāh zi gūşe-ī fakīrī,

Nāgāh bir gūşeden bir fakīr,

[229-2] Der kūy-ı niyāz gūşe-gīrī,

Niyāz maħallesinde bir gūşe-gīr,

[230-1] Āvārei müflisī ğarībī,

Bir āvāre bir müflis bir ğarīb hemze yā' -yı vaħdet maķāmına ķā' imdür ve müflisi ve ğarībīdeki yālar daħi yā-yı vaħdetdür

[230-2] Vez naķd-i murād bī naşībī,

Murād naķdinden bir bī-naşīb ya 'nī nā-murād-ı 'ālem ve efķer-i ādem,

[231-1] Sevdā-zede-i siyāh baħtī

Bir sevdā-zede bir siyāh baħt,

[231-2] Uftāde çü sāye-yi dıraħtī

ħākla yeksān olmış bir sāye-i dıraħt gibi

Li-mü' ellifihī

'alāikden ħalāş itmiş vüçūdun,

Düşürmiş vādi-yi 'aşķa şühūdun,

[232-1] Hem çeşm-i tereş siyeh bahārī,

Hem anuñ çeşm-i teri bir siyeh

34b

bahār,

[232-2] Hem çihre zi girye lāle-zārī,

Hem yüzi ağlamadan bir lāle-zār

Li-mü' ellifihī

Demādem ķan aķar anuñ gözünden,

Şararmış beñzi od yağar anuñ sözünden,

Dönüb yüz kanlu yaşdan lāle-zāra,

İrişmiş kūy-ı ‘aşk içre bahāra,

[233-1] Ber pāy-ı dileş zi ‘aşk bendī,

Gönlü ayağı üzre ‘aşqdan bir bend var

[233-2] Der gerdenes ez havā kemendī,

Boynunda havādan bir kemend

[234-1] Ber hem zede-yi ħarāb ħālī,

Perīşān ve bir ħarāb ħāl,

[234-2] Vez dest-i zamāne pāy-malī,

Zamāne elinden bir pāymāl-ı ħaķīr ü faķīr bu aĥvāli mezkūr olan dervīş,

[235-1] Şeh rā çü zi dūr yek nazar dīd,

Şāhı çün arĥadan bir nazar gördi,

[235-2] Ĥayran şud u ħāl-ı ĥod dige dīd

Ĥayrān oldı kendi ħālın bir gūne daĥi gördi

Li-mü’ellifihı

‘Āşıkın aĥvāli dīger-gūn olur,

Beñzi şarı vü derūnı ĥūn olur

[236-1] Dīvāne-yi şāh-zade āmed,

Şāh-zadenüñ dīvānesi geldi

[236-2] Vez esb-i ĥired piyāde āmed,

‘aql atından piyāde geldi ya’nī oldı

Li-mü’ellifihı

‘aşk ĥālātı ĥoşça ĥāletdür

35a

‘āşıkā pend-i hoş cehāletdür,

[237-1] Her bār ki sūy-ı şeh nazar kerd,

Her kerre ki şeh tarafına eyledi dīde-i pākından

[237-2] Şad gūy-ı sirişk ser be-der kerd,

Yüz göz yaşı tobu başın taşra eyledi göz yaşın müdevver olduğu için gūya teşbīh

[ider]

Li-mü’ellifihî

Çünkü deryā-yı muḥabbet çağladı,

Her bakımda nice biñ kan ağladı

[238-1] Çevgān çü girifti an perī rüy,

Çünkü ol perī yüzlü eline çevgān alaydı,

[238-2] An şifte-yi rübūde çün gūy,

Ol kapılmış dīvāne gūy gibi beyt āyendeye merhūndur,

[239-1] Gird āmedi u be-ser devīdī

Ṭolanur ve başı üzerine dönerdi,

[239-2] Her dem taraf-ı diger devīdī,

Her dem bir cānibe yilerdi

Li-mü’ellifihî

Yilüb yüpürür gūyā gūy oldu o meydānda,

Bağladı fenā raḥtun mülk-i ğama bir anda,

[240-1] Der bāzū-yı şeh nigāh kerdī,

Yā-yı ḥikāyedür şāhuñ bāzūy-ı sīm sīmāsına nazar iderdī,

[240-2] Feryād zedī u āh kerdī,

Feryād ururdı āh iderdī,

[241-1] Pīrāhen-i

35b

şabr çāk mī-zed,

Şabr yaqasın çāk iderdi mī-zed ururdu dimekdür ammā ma‘nā-yı muhaşşılası yazıldı,

[241-2] Der ‘aşk dem ez helāk mī-zed,

‘aşkda helākdan dem ururdu

Li-mü’ellifihî

Helāk olmak kişi ‘aşk içre iy yār,

O han-ı mā hāzardur daħi neñ var

[242-1] Ez dīde dürr-i hoşāb mī-rīht,

Gözden kanlu yaşlar dökerdi dürr-i hoşāb gibi

[242-2] Ney dür ki ‘aķīk-i nāb mī-rīht,

İnci degül ki şāfi ‘aķīk dökerdi ya‘nī gözden aķan şu degül kan idi

Li-mü’ellifihî

Gözümüñ yaşunı kan eyledi ‘aşk¹⁰⁴,

[243-1] Ber çihre-i zerdeş ez haţ-ı āl,

Onuñ şarı yüzü üzre al göz yaşı haţından

[243-2] Güyā şude būd şüret-i hāl,

Söyleyici olmuş hāl şüretin ya‘nī rüy-ı zerd ve eşk-i hūnīni şāhid-i ‘aşk-ı pāk idi

kemā kıle

Fe-keyfe tenkir ħubben ba‘de mā şehedet behī, ‘āleyke ‘udūlu’d-dem‘e ve’s-saķme

Li-mü’ellifihî

Yüzüm zerd oluban göz dökmeşe yaş

¹⁰⁴ Bu dizenin ikinci mısraı mühtemelen müstensih hatasından dolayı yazılmamıştır.

Kim eylerdi derūnum sırrını fāş,

[244-1] Çāvūş ki būd maḥrem-i [şāh¹⁰⁵]

Çāvūş ki şāhuñ maḥremi idi,

[244-2] An ḥāl nigāh kerd nā-gāh

36a

Ol ḥāle nazār itdi na-gāh ya ‘nī o dervīş-i dil-rīşūñ ḥālına muṭṭalı ‘oldı

Li-mü’ellifihı

Ne qadar şaqlar isen gün gibi zāhirdür ‘aşk,

Keşf-i esrārda Allāh ki māhirdür ‘aşk

[245-1] Z’an şifte ḥāst ki ḥāl pursīd,

Ol dīvāneden istedi ki ḥāl şora,

[245-2] Dīdeş dür-i eşk u mūhre der-çīd

Göz yaşı dürrin gördi mūhre degşürdi ya ‘nī kışsa ma ‘lūm oldı istifsār ve istiḥbāra

iḥtiyāc qalmadı eşk muḳābelesinde mūhre zikri idi eşk mūhreye tedvīr ḥasbiyle

beñzer şu ‘bede-bāz mūhresin degşürüb bisāṭın düzdügi gibi bu çāvūş da güft u gūy

bisāṭın düzüb sükūt itdi,

[246-1] Güft āh çı bāzi-ī fütādeş,

Didi āh ne oyun düşdi oña ya ‘nī ne ‘aceb kışsa vāķi ‘oldı şu faķīre,

[246-2] V’in mūhre kücā buved güşādeş,

Bu mūhrenūñ güşādı aña qanda olur gedā-ile şāhuñ ne münāsebeti var diyüb bu

mışrā ‘ı oķudı,

Allah Allah ne ‘aceb sevdāya

¹⁰⁵ Yazmada “şāh” unutulmuştur.

36b

düşmiş derdmend,

[247-1] **Şad gūne belā buved der in gūy**

Yüz dürlü belā olur bu gūy-ı ‘aşkda huşušen bu maķūle kimseye ta‘alluķ,

[247-2] **Der kūy-ı belā kesi nihed rūy,**

Belā maħallesinde bir kimse yüz ķor-mu kendi iħtiyārıyla ammā ‘aşķ iħtiyārī

degüldür ne çāre

Li-mü’ellifihī

Ķazā-yı āsmānīdür begüm ‘aşķ,

Belā-yı nāgihānīdür begüm ‘aşķ,

[248-1] **Z’in verṭa ki ‘aķl pey be-ħun bürd,**

Bu verṭadan ki ‘aķl izi ķana iletdi,

[248-2] **Can müşkil ez an tūvān burun bürd¹⁰⁶**

Canı ondan ṭaşra iletmege ħaylī işķāl vardur

Li-mü’ellifihī

Gel fenā ehline ir meclis-i ħāş isterseñ,

‘āşık ol cānuñı vir tezce ħılāş isterseñ,

[249-1] **[İn bādiye rā kerān ne-bāşed¹⁰⁷]**

[Bu şahrānuñ kenārı yoķdur¹⁰⁸]

[249-2] **[Bīrun şud ez in be-cān ne-bāşed¹⁰⁹]**

[Bundan cānla baş ķurtarub çıķmaķ olmaz¹¹⁰]

¹⁰⁶ Aşağıdaki iki mısra ve anlamları unutulduğu için derkenarda verilmiştir. Ayrıca İran Meclis Kütüphanesinde yazmalara uygun olarak gerek yere ilave edilmiştir.

“İn bādiye rā kerān ne-bāşed

Bu şahrānuñ kenārı yoķdur

Bīrun şud ez in be-cān ne-bāşed

Bundan cānla baş ķurtarub çıķmaķ olmaz nash”.

¹⁰⁷ Bu mısra unutulduğu için derkenarda yazılmıştır.

¹⁰⁸ Bir önceki mısranın anlamı olup, unutulduğu için derkenarda verilmiştir.

¹⁰⁹ Bu mısra unutulduğu için derkenarda yazılmıştır.

[250-1] Tersem ki be-can resed ziyānem

Korkuran ki cāna ziyānım yitişür ya'nī bir cān uçururum,

[250-2] K'in kışşa be-güş-ı şeh resānem,

Bu kışşa-yı şeh kulağına irişdirirsem merḥamet ricā idersem cāyiz ki 'ār-ı la-ḥaḳḳ
olub helāk ide

[251-1] K'an dil-şude rā be-ḥun nişāned,

Ki ol gönüli gitmiş kana dōke ya'ni öldüre,

[251-2] Ger bād be-güş-ı şeh resāned,

Eger yil şāh

37a

kulağına irişdire bunuñ ḥālını,

[252-1] Çāvüş egerçi sırr nıgeh dāşt,

Çāvüş egerçi sırrı şakladı keşf-i rāz itmedi,

[252-2] Ez ḥüsn-i ferāseti ki şeh dāşt,

Bir ḥüsn-i ferāset, 'aḳl ve kıyāset ki şāhda var-idi

Li-mü'ellifihı

Aldanur şanma şehi gösterse na'l-i bāz-gün¹¹¹,

Kim dimişdür ehl ine'l-mulūk-i mulhemün,

[253-1] Ḥāl-ı dil-i an zi pā fütāde¹¹²,

ol ayakdan düşmişüñ gönüli ḥālını ya'nī 'aşḳ ve ḥāletini,

[253-2] Deryāfte būd şāh-zāde,

Ḥüb añlamışidi şāh-zāde

¹¹⁰ Bir önceki mısranın anlamı olup, unutulduğu için derkenarda verilmiştir.

¹¹¹ Bāz-gün: 1. Ters, baş aşağı. 2. Şom, uğursuz. (Develliğlü, 74)

¹¹² [D] Ḥāl ve dil muzāflardır minhü

kemā kıle

Dü kes rā ki bāşed be-hem ‘aql u hūş,

Hikāyet kunānend u leb-hā hamūş,

[254-1] Ber gūy ki şavlecān resānde¹¹³,

Ṭoba kim çevgān irişdire,

[254-2] Kū hālet-i gūy rā ned[ā¹¹⁴]ned,

Ki ol gūy hāletin bilmeye

kemā kıle,

‘Āşık ki şud ki yār be-hāleş nazar ne-kerd

Ey hāce derd nīst ve ger ne ṭabīb hest,

Gūy u çevgān oynayan kimse ṭobı bi ‘z-zarūrī gözedür ki nişānlıya ma ‘şük-da ‘āşıkı

boyle gözedür,

[255-1] Dil rā ki be-dilberī sipāred,

37b

Göñli kim bir dilbere işmarlar,

[255-2] K’ez mihr dileş nıgeh nedāred

Ki ol dilber onuñ göñlini muḥabetden hıfz itmeye

Li-mü’ ellifihı

Luṭfdur ‘āşıkā cefā-yı ḥabīb,

Zürefā-yı ‘Ārab’dır aña zebīb,

kemā kıle

Zerebe’l-ḥabīb zebīb,

¹¹³ Dizenin vezni gereğince “resānde” yerine “resāned” olarak okunmalıdır.

¹¹⁴ Kafiyelerin uyumu için bu şekilde olması gerekmektedir. Karşılaştırılan nüshalarda da bu şekilde geçer.

[256-1] Ber şayd ki zu hadang kārī,

Şayda muhkem müeşşer okı ki urdı

[256-2] Keş dil ne-keşid ber şikārī,

Ki onuñ gönli müncezib olmadı şikāra

Li-mü'ellifihı

Şikārī¹¹⁵ istemeseydi şikārı

Urur-mıydı şikāra tır-i kārī,

Pes ma 'şūkuñda 'aşıq murādı degülmişse tır-i gamze ile dil-i 'uşşākı şikār itmez-idi

kemā kıle

Āşıkan her çend muştāk-ı cemāl-ı dilberend,

Dilberan ber 'aşıkan ez 'aşıkan 'aşıqterend,

[257-1] Şehzāde be-dilnūvāzī an rūz,

Şehzāde gönül oşşayıcılık ile ol gün,

[257-2] Behr-i dil-i an ġarīb-i dilsūz¹¹⁶,

Ol gönül yakıcı ġarībīñ hātır-içün ya'nī ol üftāde kendüñi çok esir idüb şefā kesb

itsün diyü,

[258-1] Güy ez heme rūz bīşter bāht,

Ṭobı her günden

38a

artuğrağ oynadı,

[258-2] An rūz be-raġbet-i diger bāht,

Ol gün bir güne daħı oynadı sāyir günlere muħālif

¹¹⁵ Dizenin vezni ve anlam gereġince "şikārçi" olarak okunmalıdır.

¹¹⁶ [D] Dilsūzluk kendiye ve ġayriye yarar kendi 'aşq nārı ile gönlün yaqar ve sūz-ı derünü ile ġayrilere iħrāk ider minhü

Li-mü' ellifihî

Bu ne luṭf u kerem olur ey şāh,

Bāreke'llāh yārcıñ Allāh

Der şerḥ-i ğam-ı firāk-ı dervīş

[Dervīşin ayrılığının gamı ve kederi hakkında]

[259-1] Der çarḥ çü gūy-ı mihr ber-geşt

Felekde çü güneş ṭobı döndi ya'nī gün batdı,

[259-2] Şehzāde 'inān keşide ber-geşt,

Şehzāde dizgin¹¹⁷ çekici olduğı hālde maḳāmına döndi,

[260-1] Dervīş çü gūy ber zemin mand,

Dervīş ṭob-ı şikeste ser gibi ḥāk-ı mezelletde kaldı,

[260-2] Ḥayrān şud u ruy der zemin mand,

Ḥayrān oldu yüzü yirde kaldı

Li-mü' ellifihî

Mağrūr olma rüz-ı vişāle iñende kim,

Anuñ mu'ākıbbı durur āḥır şeb-i firāk,

[261-1] Cāyī ki nişān-ı gūy-ı şeh yāft,

Bir yirde ki şāh ṭobmuñ nişānın buldı,

[261-2] Ancā ser-i ḥod çü ḥāk-ı reh yāft

Anda kendi başın ḥāk-ı reh gibi buldı

Li-mü' ellifihî

Atı ayağı başıdığı yirler,

¹¹⁷ Dizgin depremek: Atı harekete geçirmek. (Tarama Sözlüğü, Cilt II: 1193)

Gözüme tütüyā gibi görünür,

[262-1] Hākī ki eṣer zi gūy-ı ŧeh dāṣt

Bir toprak ki ŧāh tobandan¹¹⁸ eṣer tıtdı,

[262-2] Berdāṣt be-dīde u [nigeh-dāṣt¹¹⁹]

38b

Ḳaldırdı ve gözünde hıfz itdi

Li-mü'ellifihı

Bizim kehl-i¹²⁰ cilādan yok ŧefāmız,

Ayağūñ toprağıdur tütüyāmız,

[263-1] Uftāde çü gūy būd ber-cest,

Toḧ gibi düşmiŧ idi Ḳalkdı,

[263-2] Zed ber ser-i ḧod çü ŧavlecān dest,

Kendi başına ŧavlecān gibi vurdı çevgā[n] başına el vurdugı yukarıda zıkr olınmışdur

Li-mü'ellifihı

Başına yumruḳlar urub sīnesin çāk eyledi,

'aşḳ kūyunda vücūdun maḧv idüb ḧāk eyledi,

[264-1] Kerd ez ser-i ḧāl nāle āğāz

ḧāl başından nāle ibtidā itdi,

[264-2] Der nāle bülend kerd āvāz

Nālede āvāzı bülend eyledi,

[265-1] Güft ez ḧodi-yi ḧodem melāl-est¹²¹,

[Dedi kendiliğimden (kendimden dolayı) dertli ve kederliyim.]

¹¹⁸ Yazmada sadece bu mısra da "p=پ" hrfi gösterilmiştir. (topundan=طوبندن)

¹¹⁹ Bu mısra yazmada eksik biçimde verilmiş ve karşılaştırılan diğ er nüshalara göre tamamlanmıştır.

¹²⁰ Kehl كحل : göze sürme çekme. (Devellioğlu, 503)

¹²¹ Bu mısranın anlamı yazmada verilmemiştir.

[265-2] Hālem diger-est in çi hāl-est,

Hālim bir gūne daḥi oldı bu ne hāldir,

[266-1] Bed-hālem u hem-çü gūy pā-māl

Bed-hālen ve gūy gibi pā-mālen,

[266-2] Yā rab ki mebād kes bedin hāl

Yā rab kimesne bu hālde olmasın,

[267-1] Z'an meh ki fisāne-gūy (gūy) geştem,

Ol mehden ki efsāne-gūy oldım ya'nī muttaşıl anuñ kışşa ve aḥvālin söylerem
anuñla,

[267-2] Efsāne-yi şehr u kūy geştem

39a

Şehrin ve maḥallenin hikāyesi oldum ya'nī düşmişüm halk-ı 'ālemiñ diline,

[268-1] Gūy-ı dil-i ḥod zi dest dādem,

Kendi gönlüm ṭobun elden virdim ya'nī gönlü elden çıkardım,

[268-2] Der ma'raz-ı güft ü gū fütādem,

Güft ü gū ma'razına düşdim,

[269-1] Ez men ber-i şeh sūḥan ki gūyed,

Benden şāh ḫatında kim söz diye benüm ḫaberüm aña kim ilete

[269-2] Men kīstem u zi men ki gūyed,

Ben kimüm benden kim söyle[ye]

[270-1] Murğ-ı dil-i men şikeste bāl-est,

Benüm gönlüm mürğünüñ per ü bāli şınıḫdur

[270-2] Çün gūy-ı şikeste ḫaste-ḫāl-est,

Şınıḫ ṭob gibi ḫaste-ḫāldur bī-i'tibārılık ile,

[271-1] Pā ez ser u ser zi pā nedānem,

Ayağı başdan ve başı ayakdan bilmezem,

[271-2] Sergerdānem be-gūy mānem,

(Sergerdānem be-gūy mānem¹²²),

Ṭoba beñzerüm ya ‘nī bī-ser ü pālīkda ikimiz biriz,

[272-1] Sergeşte u ḥaste-dil çü gūyem,

Başı dönmiş ve ḥaste-dil ṭob gibiyem,

[272-2] Ḥāl-ı dil-i ḥīş bā ki gūyem,

Kendi göñlüm ḥālını kime diyem,

[273-1] ‘ışkem¹²³ çep u rāst mī-düvāned,

‘aşk beni şola ve şağa yildirür,

[273-2] Ḥālī ki merāst gūy dāned

39b

Bir ḥāl ki bañadur gūy bilür zīrā sergerdān ḥālını sergerdān bilür,

[274-1] Ger z’anki resem be-gūy ḥālī,

Eger şimdi ṭoba yetişürsem

[274-2] Bā ü gūyem ki keyfe ḥālī,

Oña diyem ki nicedür benüm ḥālüm

Li-mü’ellifihī

Ḥālümü ḥāl ehli añlar kâle gelmez ḥāletüm,

Mest-i ‘aşk olan bilür el-ḥaḥ benüm keyfiyyetüm,

[275-1] Ey bār ḥudāy-ı ḥāl gerdān,

¹²² Bu dize yazmada yanlışlıkla tekrar edilmiştir.

¹²³ Dizenin ahengine göre “‘aşk”, “‘ışkem” şeklinde okunmuştur.

İy muhavvilü'l-aḥvāl olan ḥudā-yı müte'āl,

[275-2] Hicrān-ı merā vişāl gerdān,

Benüm hicrānumı vişāl eyle,

[276-1] Ferdā ki şeh in ṭaraf nihed rūy,

Yarın ki şeh bu ṭarafa ḳoya yüz ve bu cānibe gele,

[276-2] Ḥāhem be-reheş fütād çün gūy,

Dilerin yoluna düşmege ṭob gibi,

[277-1] Yā gūy burun berem zi meydān,

Yā ṭobu ṭaşra ile dem meydāndan, ya'nī ḳurb-i vişāl ḥāşıl ḳılam,

[277-2] Yā ser be-nihem çü nā-ümīdān,

Yā nā-ümīdler gibi başum ḳoyub ölem yā yāra irem yā cānı virem,

[278-1] Z'in gūne be-ḥod ḥayāl mī-best,

Bunuñ gibi kendi ile ḥayāl baḡladı,

[278-2] Şad naḳş zi rūy-ı ḥāl mī-best¹²⁴,

Yüz naḳş ḥāl yüzünden baḡladı,

[279-1] Her dem ḡam-ı nev nevāle mī-kerd

40a

Her dem yeñi ḡamı nevāle iderdi,

[279-2] Vez dest-i firāk nāle mī-kerd

Firāk elinden nāle iderdi,

[280-1] Şaḡşī heme sāl hemdemeş būd

Bir kimse dükeli yıl onuñ hemdemi idi,

[280-2] Kū der heme ḥāl maḥremeş būd,

¹²⁴[D] Naḳş izāfetsizdir ve rūy muzāfdır minhü

Ki ol cemī' hālde mahremi idi,

[281-1] Çün hemdem-i dīr sāle-yi ū,

Çün anuñ nice yıllık yārı,

[281-2] Ez dūr ŧenīd nāle-yi ū,

İrağdan iŧitdi anuñ nālesini

Der āmeden-i refīğ-i dervīŧ

[Derviŧin arkadaŧının gelmesi hakkında]

[282-1] Ez rāh-ı vefā be-sūyeŧ āmed,

Vefā ŧarīğinden anuñ ŧarafına geldi ya'nī yār-ı vefā-dār olub ŧefağat idüb yanına geldi,

[282-2] Çü āyine ru-be-rūyeŧ āmed,

Ayna gibi yüz yüze geldi nice ki Meŧnevī'de Mevlānā buyurur ,

Yār āyīne-st can rā der ħazen¹²⁵ ,

Der ruğ-i āyīne ey can dem mezen,

[283-1] Der gerd nühüfte¹²⁶ dīd rūyeŧ,

Onuñ yüzün tozda gizlenmiŧ gördi ya'nī rüyünü ħubār-ālūd buldı,

[283-2] Ber hem zede yāft mū-be-muyeŧ

Çarıŧ muruŧ buldı anı kıl be-kıl ya'nī hāli ħāyet periŧān ve donuk ve ħayrān,

[284-1] Güftā ki begū çī hāl dārī,

Didi ki

40b

¹²⁵Hazen حزن : gem, keder[,] tasa. (Devellioğlu, 350)

¹²⁶Nühüfte نهفته : gizli, saklı. (Devellioğlu, 847)

söyle ne hālũñ var,

[284-2] Sevdā-yı ke der hayāl dārī

Kimiñ sevdāsı var hayālĩñde ve kime mübtelāsın,

[285-1] Gūy-ı zeķan-ı¹²⁷ ke der hayālet¹²⁸,

Kimiñ zeķanı ʔobı hayālĩñde bu mıŗrā‘ merhūndur mıŗrā‘ı şānĩ evveline ,

[285-2] Gerdīd u rübūde geŗt hālet

Dolandı ve ķapılmıŗ oldu hālũñ,

[286-1] Behr-i ke niŗesteĩ bedin rūz,

Kimũñ iķin oturmıŗsın bu günde ya‘nĩ bu hālde (ya‘nĩ bu hālde),

[286-2] Vez āteŗ-i kistĩ bedin sūz,

Kimiñ āteŗinden bu yanķında ve harāretdesin ya‘nĩ saña bu harāret kimden
düşmiŗdür

[287-1] Āhır tu seg-i kudām kūyĩ,

Āhır sen ķanķı maħalle itisin

[287-2] Āteŗ-zede-yi kudām ruyĩ,

Ķanķı yüzũñ yanub yaķılmıŗsın,

[288-1] Tu mihr-i kudām māh dārĩ,

Sen ķanķı māhuñ mihrin dutarsın,

[288-2] Tu rū be-kudām rāh dārĩ,

Sen yüzi ķanķı yola dutarsın,

[289-1] Tu şayd-ı kudām şehsüvārĩ,

Sen ķanķı şehsüvāruñ avısın,

[289-2] Āhüy-ı kudām lāle-zārĩ,

¹²⁷ Zekan ذقن : iki çene kemiğinin aŗağıda birleŗtiğı nokta, yüzün alt ucu, çene. (Devellioğlu, 1176)
Bu mısra İnan Meclis Kütüphanesi yazmalarında “gūy-ı zinaħ-i ke der hayālet” şeklinde geķmektedir.

¹²⁸ [D] Zeķanı ʔoba teŗbĩh iderler ol münāsibetle gerdīd der minhü

Ḳanḳı lāle-zāruñ āhūsusun,

[290-1] Der ‘ahd-ı kudām bī-vefāyī,

Ḳanḳı bī-vefānuñ ‘ahd u peymānındasın,

[290-2] Der ‘aşḳ-ı

41a

kudām dilrubāyī,

Ḳanḳı dilrübaniñ ‘aşḳındasın,

[291-1] İn nāle u āh u zāriyet çist,

Bu nāle vu āh u zāruñ nedür,

[291-2] Bī-şabrī u bī-ḳarāriyet çist,

Şabırsızlıḡın ve ḳarārsızlıḡın nedür,

[292-1] An şifte-ḥāl [der cevābeş¹²⁹]

[O ḥāli perişan ve delirmiş olan]onuñ cevābında¹³⁰,

[292-2] Giryān be-hezār ıztırābeş,

Biñ ıztırabiyle aña ağlayarak,

[293-1] Güft ez ruḥ-ı zerd u eşk-i ālem,

Didi şarı yañaḡımdan ve kızıl gözüm yaşından,

[293-2] Ma ‘lüm kun u me-purs ḥālem,

Ḳışşaya vāḳıf ol ve ḥālüm şorma,

[294-1] Ḥāl-ı dil-i rīş rü-be-rüyem,

Yara göñlüm ḥālını yüze yüz baña,

[294-2] Güyed dür-i eşk men çi güyem,

¹²⁹ Yazmada dize eksik olarak verilmiştir. İran Meclis Kütüphanesi yazmaları kullanılarak tamamlandı.

¹³⁰ Bu dizenin anlamı eksik olarak verilmiştir.

Söyler göz yaşı incisi ben ne söz söyleyem,

[295-1] Hem kâr-ı dilem be-can resîde

Hem gönlüm işi cāna yetişmişdür ya'nî cān virmeli oldum gönlümüñ derdinden,

[295-2] Hem kârd be-ustuḥān resîde¹³¹,

[Hem bıçak kemiğe (yetişmiştir) dayamıştır.]

[296-1] İn dīde-yi eşk-bār binger

Bu göz yaşın yağdırıcı göze bak,

[296-2] V'in rūy-ı çü lāle-zār binger,

Bu lāle-zār gibi yüze nazar eyle ya'nî gözümde ağan kan lāle-zār gibi kızartdı dir,

[297-1] Rūz-i men u rūzgār-ı men bin

41b

Benüm rūzum ve benüm rūzgārım gör,

[297-2] Bostān-ı men u bahār-ı men bin

Benüm bōstānum ve benüm bahārum gör(üm) ya'nî bōstān-ı vücūdumda berg-i

ḥazān gibi yüzüme ki gāh kanlu yaşla kızıl ve gāh zerddür

[298-1] Reh gum şude der dilem nefes rā,

Gönlümde nefese yol kem olmuşdur ya'nî teneffüse kudret kalmadı,

[298-2] Z'in ḥāl me-bād hīç kes rā

Bu ḥāl hiç kimseye olmasın,

[299-1] An ḥāl çü dīd hemdem-i ū

O ḥālî çün gördü onuñ hemdemi,

[299-2] Zed āh u girīst der ğam-ı ū,

Āh itdi ve onuñ ğamından ağladı,

¹³¹ Bu dizenin anlamı yazmada verilmemiştir.

[300-1] Dānist ki hāleṣ ez i zār-est,

Bildi ki onuñ hāli neden zārdur

[300-2] Der kayd-ı kudām ŧeh-süvār-est,

Ƙankı ŧeh-süvāruñ kaydındadır

[301-1] Kerd ez reh-i yāriyeṣ melāmet,

Onı yārliḳ baŧından [melāmet] itdi ya‘nī naŧīhata ŧürü‘ itdi,

[301-2] Key refte zi küçe-yi selāmet

Key selāmet maħallesinden gitmiŧ,

[302-1] İncā Ƙadem ustüvār bāyed

Bunda¹³² ayak muħkem gerek,

[302-2] Ger ser bireved Ƙarār bāyed¹³³,

[Eger baŧ-da giderse Ƙarār gerek¹³⁴]

[303-1] [Ez reften-i ser me-güy der ‘aŧḳ¹³⁵]¹³⁶

Baŧ gitmeden söyleme ‘aŧḳda,

[303-2] Āhır i ser u i güy der ‘aŧḳ

42a

Āhır ne baŧ ve ne toḃ ‘aŧḳ ikisi de birdir bī-Ƙadrliḳda

[304-1] Baħrī ki der-ü du kevn ğaḳ-est,

Bir deryā ki anda iki cihān ğarḳdur,

[304-2] Ancā ser u güy rā i farḳ-est,

¹³² “Burada” olması gerekmektedir.

¹³³ Bu dizenin anlamı unutulmuŧ daha sonra der kenarda verilmiŧtir.

¹³⁴ [D] Eger baŧ-da giderse Ƙarār gerek

Kendi yerinde de yazılmıŧtir. Yazmada unutulduğu için açı iŧaretiyle derkenarda olduğu gösterilmiŧtir..

¹³⁵ Bu dize unutulduğu için derkenarda verilmiŧtir.

¹³⁶ [D] Ez reften-i ser me-güy der ‘aŧḳ ŧaħḳ

Anda başuñ ve tobuñ ne farkı var,

[305-1] İn kūy-ı muḥabbet-est ez in kūy

Bu muḥabbet maḥallesidür bu maḥallden,

[305-2] Netvan ser-i ḥod girift çün gūy,

Bu meydāndan kimse toḅ gibi başın ḳurtarmağa ḳādir olmaz ya'nī meydāndan toḅ
ḳapdıḳları gibi kişi başın ḳapub ḥalāṣ idemez

[306-1] Çün gūy be-kūy-ı 'aşḳ bāzī,

Toḅ gibi ['aşḳ]-bāzlık maḥallesinde,

[306-2] Ser bāz ki nīst 'aşḳ bāzī

Baş oyna ki 'aşḳ oyun degüldür,

[307-1] Z'in derd ki her nefes tüvān murd,

Bu derdden-ki her nefes ölmek mümkündür,

[307-2] Yek ten ne-şinide-em ki can bürd,

Bir ten işitmedim ki cān ḳurtardı

[308-1] Ger tīg resed mekiş ser ez yār¹³⁷,

Eger ḳılıç yitişe yārdan baş çekme

[308-2] Şad ser be-cuvī buved der-in kār,

Yüz baş bir arpaya olur bu işde,

[309-1] Çün in süḥanan şinīd dervīş

42b

Çün bu sözleri işitdi dervīş,

[309-2] Ḥaṭ der ser-i can keşīd dervīş,

Cān başına ḥaṭ çekdi dervīş ya'nī cān terkini muḳarrar itdi,

¹³⁷ Yazmada yanlışlıkla “بز” şeklinde yazılmıştır.

[310-1] Z'in hāl be-şüretī diger geşt

Bu hāldan bir şürete daği döndi,

[310-2] V'an derd ki dāşt bīşter geşt,

Ol derd ki var-idi ziyāde-rek oldı

[311-1] Ber şabr qarār dād dil-rā,

Şabr üzerine göñlüne qarār viridi

[311-2] Ber dāden-i can nihād dil-rā,

Cān virmege qodı göñlü ya'nī , cān virmegi göñlinde muqarrer kıldı,

[312-1] Bā dil ğam-ı rüzgār-ı hod güft,

Göñlüne kendinüñ rüzgārı ğamın didi,

[312-2] V'an-gāh zi cān be-yār-ı hod güft,

Andan şoñra cāndan kendi yārına didi ya'nī yāra hitāb ider gibi durdi,

[313-1] Yek ser ne gerem hezār bāşed

Bir baş degül eger biñ olaydı,

[313-2] Şarf-ı reh-i şehriyār bāşed

Şehriyār yolına şarf olurdu qanda qaldı-ki bir baş dirġ ola 'āşıkuñ cāndır metā'ı ana şey' -i qalıl,

[314-1] Cānem çü reved zi peyker-i men

Cānum çün cismimden gide,

[314-2] Hāhem ki zi dāde u ser-i men

43a

Dilerim¹³⁸ ki gözümnden ve başımdan ki eşref-i ā'zā'ımdur,

[315-1] Der 'arşa-yı şāh güy sazı,

¹³⁸ Yazmada bu istek kipi farklı biçimlerde geçmektedir.

Şāh meydānında ʔob dūzesin

[315-2] Tā şāh kuned be-gūy bāzī,

Tā şāh eyleye ʔobla oyun ya‘nī şāh oynamağına başımı ve gözümü ʔob eyle iy yār,

[316-1] V‘angāh merā zi rūy-ı yārī,

Andan şoñra beni yārlik yüzinden,

[316-2] Der menzil-i hāk çün sipārī,

Hāk menziline çün ışmarlayasın ya‘nī defn idesin,

[317-1] Ez rūy-ı vefā u mihrbānī,

Vefā ve mihrbānlık yüzinden

[317-2] Ber türbet-i men eger tüvānī,

Benüm ʔoprađıma eger kādır olursañ

[318-1] Gūyī bi-nehī u şavlecānī,

Bir ʔob ve bir şavlecān koyasın

[318-2] K‘ez pā u serem buved niřānī,

Ki ayağumdan ve başumdan niřān ola ya‘nī başıma ʔob ayağıma çevgān dikesin,

[319-1] Z‘in-san çü be-hemdemeş sühan reft,

Bunuñ gibi çün anuñ hemdemi ile söz gitdi ya‘nī bu mükālemeden şoñra,

[319-2] Pes ber ser-i hāl-ı hīřten reft

Pes kendi hāli başına gitdi ve öz hāline meşğül oldu

[320-1] Her sūy be-cüst ü cūy mī-geřt,

Her cānibe cüst ü cūyla

43b

[Eksik]

44a

[Eksik]¹³⁹

[320-2] Ber rüy-ı zemin çü güy mi-geşt

[321-1] Mî-tâht çü gürd gird-i meydân

[321-2] Mî-saht zi dūd-ı âh çevgân

[322-1] V'ez her müje güy-ı âteşinî

[322-2] Ğalţân kerdî be-her zemînî

[323-1] Ber her tarafî ki rāh kerdî

[323-2] Ğeyrân be-zemin nigāh kerdî

Der güften-i rāz-ı güy u dervîş¹⁴⁰

[Gûyun ve dervişin sırrını söyler]

[324-1] Nā-gāh zi dūr dîd güyî

[324-2] Sergeşte vü haste-dil çü üyî

[325-1] Sergeşte-yi küy-ı bî-ķarārî

[325-2] Raķķāş-ı besāt-ı Ğāksārî

[326-1] Ber Ğāk-ı niyāz rü nihāde

[326-2] V'ez ser heme ārzü nihāde

[327-1] Ez çarĞ besî belā(cefā) keşîde

[327-2] Der 'āşîķî derd-hā keşîde

[328-1] Gerd-i sitemeş be-rü nişeste

¹³⁹ 43b ve 44a sayfalarında yer alan beyitler İran meclis kütüphanesindeki nüshalara göre aşağıdaki gibidir.

¹⁴⁰ Bölüm başlıkları karşılaştırdığım bütün nüshalarda benzer olduğu için eksik sayfaya denk gelen bölüm başlığın da olduğu gibi İran meclis kütüphanesindeki nüshalardaki yerine göre buraya ekledim.

[328-2] Āvāze-yi ū furū nişeste

[329-1] Hışk u ter-i rüzigār dīde

[329-2] Derd-i ser-i bī-şümār dīde

[330-1] Şad kŭb zi rŭzgār hŭrde

44b

[330-2] Şad zaħm zi dest-i yār hŭrde,

Yār elinden yüz zaħm yimiş

Li-mŭ' ellifihī

Erişen başına çomağ çevirür,

Ayağ ile deper yaħud dövdürür

[331-1] Der kŭy-ı vefā düvīde 'ömrī,

Vefā maħallesinde bir 'ömür yilmiş,

[331-2] Ber bād-ı hevā düvīde 'ömrī,

Bād-ı hevā üzerine yilmiş bir 'ömür

[332-1] Hem kerde be-bād hem-ma 'ānī¹⁴¹,

Hem yıl ile hem-ma 'nālīk itmiş,

[332-2] Hem kerde be-hāk ser girānī,

Hem toprağda ser girānlīk itmiş,

[333-1] Dervīş düvīd ber ser-i ū,

Dervīş onuñ başı üzerine yildi,

[333-2] V'ez pāy nişest der ber-i ū,

Ayağdan oturdı onuñ katında,

¹⁴¹ [D] Çevgān zarbla bāda hem-'inān olub yılüb yŭpürür ve gāh ser-girān olub hākda kalur usandığı vaqt minhŭ

[334-1] Tā hāl-ı güzeşte bāz gūyed,

Tā geçmiş hālı girü söyleye

[334-2] Bā gūy-ı şikeste rāz gūyed,

Şımkı toba rāz söyleye,

[335-1] El-kışşa be-gūy rāz-ı dil güft¹⁴²,

Muḥaşşıl toba gönül rāzın didi,

[335-2] V'ez 'ac-z-i ḥod u niyāz-ı dil güft,

Kendinüñ 'ac-zinden ve gönül niyāzından didi,

[336-1] Çün gūy şinīd güft ü gūyeş,

Çün toba işitdi anuñ güft ü gūyunı,

[336-2] Ber ḥāk-ı kadem nihād rūyeş¹⁴³,

Onuñ ayağı toprağına kodı yüzün,

[337-1] Ez fark

45a

nuḥust rāh refteş,

Depeden evvel onuñ yoluna gitdi ya'nī meşiyen 'ale'l-vech,

[337-2] V'angeh be-zebān-ı ḥāl güfteş,

Andan-şoñra zebān-ı ḥalle didi oña,

[338-1] Key şifte-yī sitem keşīde,

İy cevr çekmiş dīvāne ve 'āşık,

[338-2] Şad gūne belā u ğam keşīde,

Yüz dürlü belā ve ğam çekmiş bī-çāre,

¹⁴² [D] Gūy izāfetsiz ve rāz-ı dile muzāfdir ve 'ac-z ve niyāz daḥi muzāflardır minhü

¹⁴³ [D] Ḥāk muzāfdir kademine minhü

[339-1] Ber-dār zi ḥāk-ı rāh rüyem¹⁴⁴

Ƙaldur ḥāk-ı rāhdan yüzüm,

[339-2] Tā pīş-i tu ser-güzeşt güyem,

Tā senüñ öñüñde ser-güzeşt söyleyem,

[340-1] Güyem çi güzeşt ber ser-i men

Diyem ne geçdi benüm başımdan,

[340-2] V'ez çarḥ çi geşt ber ser-i men,

Çarḥdan ne tılandı benüm başıma çarḥ-ı felek beni nice çarḥa koydı ve nice nice çekdi çevirdi saña diyem,

[341-1] Men nız dil-i şikeste dārem

Benüm daḥi şınık göñlüm vardur,

[341-2] Hemçün tu derün-ı ḥaste dārem

Senüñ gibi benüm-de göñlüm ḥastedür,

[342-1] An rüz ki ḥāl-ı men nikū būd

Ol gün-ki benüm ḥālüm eyüydü,

[342-2] Der pīş-i şehem şad āb-i rü būd

Pādişāḥ öñünde yüz yüzüm şuyu ve 'izzetim var-idi ya 'nī şağ iken iltifāt-ı sultāna muḳārin idüm şikeste olaldan berü

45b

ḥālüm diğergün oldı sultāndan ve iltifātdan maḥrüm oldım

[343-1] Mī-kerd çü şeh nigāḥ der men,

Çünki sultān baña nigāḥ ideydi

[343-2] Ḥasret mī-ḥürd mäh ber men,

¹⁴⁴ [D] Ḥāk rāha muzāfdır ve pīş tu-ya muzāfdır minhü

Māh-ı t̄abān baña reşk eyler idi z̄irā ki ben manzūr-ı şāh idüm māha ḥod kimse nigāh
olunsun ki aya bakmaq göz nūrın giderir,

[344-1] Şad bār be-devr-i men meh u ḥūr,

Yüz kerre benüm devrime ay ve gün,

[344-2] Ez reşk zedend ber zemin ser¹⁴⁵

Günüden¹⁴⁶ vururlardı başların yire ya‘nī z̄iyā-yı mihr u meh arza mün‘akis olduğı
onuñ-içündür,

[345-1] Emrüz ki rīht āb-ı rüyem

Bu gün ki yüzüm şuyu döküldi ya‘nī revnaqum gitdi,

[345-2] Farķī nebuved zi ḥāk-ı küyem,

Maḥalle toprağından farqum olmadı,

[346-1] Ez gerdiş-i āsmān-ı devvār,

Devr idici āsmānuñ dönüşünden,

[346-2] Nāgāh āmed serem be-dīvār,

Nāgāh başum dīvāra geldi ve şındum

[347-1] Ez bāzī-yi¹⁴⁷ çarḥ in ‘aceb nīst,

Felekiñ oyunundan bu ‘aceb degüldür,

[347-2] Dunbāl-ı kudām rüz şeb nīst,

Ḳankı gündür ardında gice yoqdur,

[348-1] Ger rüz u şeb-est u ger meh u sāl

46a

¹⁴⁵ Bu beyitteki kafiyeler vezin olarak birbirine uymadıklarından birinci mısraın kafiyesi “ḥer” olarak okunmalıdır. Bu şekilde hem vezin hem de aheng eşitlenmiş olacaktır.

¹⁴⁶ Reşk رشك : kıskanma, hased günü. (Devellioğlu, 888)

Günü (güni): Kıskançlık, hased. (Tarama Sözlüğü, Cilt III: 1873)

¹⁴⁷ Bu sözcük yazmada yanlışlıkla “بازو” şeklinde yazılmıştır.

Eger gündüz ve eger gicedür ve eger ay ve eger yıldur,

[348-2] Peyveste kücā buved be-yek hāl,

Muttaşıl bir hāl üzerine kıanda olur,

[349-1] Meh¹⁴⁸ gerçi bedan kemāl bāşed,

Eger ol kemālledür ki kıaranu gicelerde ‘ālemi münevver ider ešmār-ı¹⁴⁹ günāgün
andan reng alır,

[349-2] Geh bedr u gehī hilāl bāşed,

Geh bedr ve gehī hilāl olur ya‘nī her kemālūñ ‘aķabince bir zevāl muķarrerdür

Der kıışsa-yı řavlecān [ve] dervīř

[Dervīř ve řevgānın hikayesi hakkında]

[350-1] Ez gūy çü der-güzeřt dervīř,

Gūydan çün geçti dervīř

[350-2] řevgān-ı şikeste dīd der pīř,

şımkı řevgān gördi öñünde

[351-1] Uftāde vü pā derāz kerde,

Düşmiş ayağın uzatmiş,

[351-2] Peyvend zi yār bāz kerde,

Yārdan ittiřāli açıķ eylemiş ya‘nī ittiřāl iftirāķa mübeddel olmiş,

[352-1] Ez dest şude zi kār mande

Elden gitmiş işden kıalmış,

[352-2] Vez pāy fütāde zār mande,

¹⁴⁸ çeviride “meh”in anlamı verilmemiştir.

¹⁴⁹ Esmār اثمار : meyvalar. (Devellioğlu, 235)

Ayağdan düşmüş zār kalmış,

[353-1] Ser bāhten ihtiyār kerde

Baş oynamagı ihtiyār eylemiş,

[353-2] Ser der ser-i ‘aşk-ı yār kerde¹⁵⁰,

Başı yār ‘aşkı sevdasıyla eylemiş ya‘nī meydānda baş virmiş

46b

[354-1] Çün zülf-i bütān fütāde der pāy,

Maḥbūblar zülfi gibi ayağa düşmüş kıvrılıb yatur,

[354-2] Ser dāde be-bād u pāy ber cāy

Başı yile virmiş ayak yir üzre ya‘nī başından ayağı cüdā olmuş,

[355-1] Ez cevr-i sipihr ḥam girifte¹⁵¹,

Sipihrüñ cevrinden bükülmüş

[355-2] Der pīş reh-i ‘adem girifte,

Öñüne ‘adem yolun tutmuş, ‘adem rāhın tutub mülk-i fenāya eylemiş ‘azmi,

[356-1] Pā der güzer-i fenā nihāde¹⁵²

Ayağı fenā yoluna kōmıř,

[356-2] Ser nīz be-cā-yı pā nihāde,

Başı daḥi ayak yirine kōmıř başı ve ayağı birbiri yanında yatur

[357-1] Pā der gil u mande ser be-zānū,

Ayağı balçıkda başı dizinde

[357-2] Ney zūr-ı kadem ne zūr-ı bāzū¹⁵³,

Ne ayak zūrı ve ne bāzū kuvveti

¹⁵⁰ [D] Ser-i šānī heves ma‘nāsınadır minhü

¹⁵¹ [D] Cevr muzāfdır der pīş degül ve reh daḥi muzāfdır minhü

¹⁵² [D] Güzer fenāya ve cāy pāya muzāflardır minhü

¹⁵³ [D] Zūr lafzınıñ ikisi de muzāflardır minhü

[358-1] Ber hāk nihāde pehlū-yi hīş¹⁵⁴,

Hāk üzerine kōmıř kendi yanın,

[358-2] Endāhte ser be-zānū-yi hīş,

Başı kendi dizine bırakmış,

[359-1] Dervīř ki hāl ez-ū beter dāřt,

Dervīř ki hāli andan beter dutardı¹⁵⁵,

[359-2] Ez mihr sereş zi hāk berdāřt

Muhabbetden onuñ başın hākdan ref'i itdi,

[360-1] Der şüret-i

47a

hāl¹⁵⁶-ı ū nařar kerd,

Onuñ hāli şüretine naşar eyledi,

[360-2] Āhī zed u hālet-i diger kerd¹⁵⁷,

Bir āh itdi ve bir ğayr hāl eyledi ya'nī vecd ü hāl taşşıl itdi kemāl-i 'aşk ve riķkatinden,

[361-1] An bīhūde-gerd-i derd-perverd¹⁵⁸,

Ol derdle mürebbe olan kolayına dönücü 'āřık,

[361-2] Berdāřt hurūřī ez ser-i derd

Bir hurūř kaldırdı derd bařından,

[362-1] Hāl-ı dil-i hod be-řavlecān ğüft,

Kendi ğöñli hālin řavlecāna didi,

¹⁵⁴ [D] Pehlū ve zānū muzāflardır minhü

¹⁵⁵ "dururdi" olması daha uygundur.

¹⁵⁶ [D] Şüret ve hāl muzāflardır minhü

¹⁵⁷ [D] Hālet daği muzāfdır minhü

¹⁵⁸ [D] Bīhude gerd vaşf terkībidir muzāfdır derd perverde ve derd perverd vaşf terkībidir kolayına dönücü ve derdle mürebbe ma'nāsına minhü

[362-2] Ez dil ne ki ez miyān-ı can güft,

Göñülden degül belki cān içünden didi

Ya 'nī cān u dil ile 'an şamīmu'l-ķalb,

[363-1] Çevgān çü şinīd hālet-i ū,

Çevgān çün onuñ hāletin işitdi,

[363-2] Pür hāl şud ez maķālet-i ū,

Anuñ maķāletinden pür-hāl oldı,

[364-1] Ser tā be-ķadem heme zeban şud,

Başdan ayağa dükeli dil oldı

[364-2] Ancā heme ten zeban tüvān şud,

Orada dükeli ten dil olmaķ güc yiter ya 'nī öyle olmaķ gerek,

[365-1] Güftā ki ber-in hamīde ķāmet

Didi ki bu bükülmiş ķaddle,

[365-2] Rüzī güzered çü şad kıyāmet

47b

Bir gün yüz kıyāmet gibi geķer,

[366-1] Men hem ğam-ı bī-şümār dārem,

Benüm-de heşābsuz ğamum vardur,

[366-2] Şad şikve zi rüzigār dārem

Rüzgārdan yüz şikāyetüm vardur,

[367-1] Rüzī ki be-dest-i şāh būdem,

Bir gün ki şāh elinde idüm,

[367-2] Ser ber ser-i güy-ı māh sūdem,

Başı māhiñ toḃunuñ başı üzerine sürdüm

[368-1] Geh fark-ı serem be-māh sūdī,

Geh başımıñ depesi aya sürünürdi rif'at-ı benāndan kināyetdür,

[368-2] Geh ber ser-i dūş şāh būdī,

Geh şāhuñ omuzu başı idi maḥallüm,

[369-1] Geh ser-zeniş-i Hilāl kerdī

Geh Hilāl nām gulāmuñ başına benümle ururdi,

[369-2] Geh der pey-i güy ḥāl kerdī,

Geh güy ardiñca ḥāl iderdi ya'nī tobuñ sergerdānlığın görüb erbāb-ı fenānuñ¹⁵⁹ başın mūlaḥaza idüb mütekeyyif olurdi,

[370-1] Emrüz ki mande ber zemīnem,

Bu gün ki yirde qalmışım,

[370-2] Ber ḥāk nişeste inçünīnem,

Böyle ḥākda oturmışım,

[371-1] Kes rā çı ḥaber zi zāri-yi men,

Kimseye ne ḥaber benüm ağladığımdan

[371-2] Vez ḥārī u ḥāk-sāri-yi men,

Benüm ḥārlığımdan ve benüm ḥāk-

48a

ālūdlığımdan,

[372-1] Dervīş çü dīd zāri-yi ū¹⁶⁰,

Dervīş çün anuñ ağladığın gördi,

[372-2] V'an ḥārī u ḥāk-sāri-yi ū,

¹⁵⁹ “Fetā” olarak okunması da uygundur ve anlamı daha iyi ifade eder.

¹⁶⁰ [D] Zārī ḥārī ḥāksārī muzāflardır minhü

Daḫi anuñ ḫārlıgını ve ḫāk-sārlıgını,

[373-1] Eşk u müje gūy u şavlecān kerd,

Göz yaşını ve kirpigiñi ṭob ve çevgān eyledi göz yaşınıñ kaṭrelerini kirpikleri ucunda
ṭoba teşbīh ider çevgān çevgān içünde

[373-2] Her gūy be-gūşeī revān kerd,

Her ṭobı bir gūşeye revān eyledi ya‘nī gözü yaşı kaṭreleri her cānibe yuvalandı¹⁶¹,

[374-1] Ez sīm-i sirişk gūy mī-sāḫt¹⁶²,

Göz yaşı gümüşinden ṭob düzerdi,

[374-2] Der şaḫn-ı du dīde gūy mī-bāḫt,

İki göz meydānında ṭob oynadı gözünüñ içini meydāna ve yaşını ṭoba teşbīh ider
yaḫud şaḫn-ı dü dīdeden murād yūzi ola ya‘nī çok ağladı,

[375-1] Çendan ki zi ḫāl-ı ḫīş mī-reft

Ol-ḫadar ki kendi ḫālinden gitdi ve bī-ḫod oldı,

[375-2] Ābeş zi du dīde pīş mī-reft,

Onuñ iki gözünden artık gitdi

[376-1] Mī-reft u zemin zi dīde mī-rüft,

Gitdi zemīni gözüyle süpürdi

48b

[376-2] Ḫāl-ı dil-i ğam resīde mī-ğüft,

Ğam yitişmiş gönül ḫālını didi¹⁶³

[377-1] Bā ḫod heme şeb meḫāl mī-kerd,

Kendine dükeli gice söylerdi

¹⁶¹ Yazmada yanlışlıkla “یولندی” şeklinde yazılmıştır.

¹⁶² [D] Sīm ve şaḫn muzāflardır minhü

¹⁶³ Dizenin anlamı şimdiki zaman veya geniş zaman olarak çevrilmesi gerekmektedir.

[377-2] Mī-gešt çü gūy u ḥāl mī-kerd,

Ṭob gibi döner ve ḥāl iderdi ya‘nī aṣḥāb-ı semā‘ gibi taḥṣīl-i ḥāl iderdi ya‘nī tevācüd iderdi

[378-1] Meydān zi du dīde āb mī-zed,

İki gözden meydānı şulardı

[378-2] Vez her müje rāh-ı ḥāb mī-zed,

Her kirpikden ḥāb yolun ururdu ya‘nī girye ḥāba māni‘ olurdu,

[379-1] Çün gūy be-her sebīl mī-gešt

Ṭob gibi her yola dönerdi,

[379-2] Vez dīde be-gird-i Nīl mī-gešt

Gözden Nīl ırmağı eṭrāfin ṭolanırdı gözi yaşın Nīl’e teşbīh ider,

[380-1] Geh ber ser u dīde ḥāk mī-kerd,

Geh başı gözi üzre ṭopraq iderdi,

[380-2] Geh ḥāk be-dīde pāk mī-kerd,

Geh ṭopraqı gözleriyle pāk iderdi yolu süpürürdi,

[381-1] Geh ber ser-i ḥāl-gāh mī-reft,

Geh tenhāsına girüb kendi ḥāline meşğūl olurdu,

[381-2] Geh ber ser-i šāh rāh mī-reft,

Geh šāhuñ yolu başına giderdi šāha muntazır olurdu,

[382-1] Tā rüz-ı diger ki ḥūsrev-i

49a

Çin

Tā öbür gün ki Çin ḥūsrevi ya‘nī felek,

[382-2] Ez mihr nümūd gūy-ı zerrīn,

Güneşden altun ob gösterdi ya'nī gün oğdı

evgān bāzi-yi Şeh dige rz

[Őāhın başka bir gün evgān oynaması]

[383-1] Őehzāde-yi in zi hāb ber-hāst

in Őehzādesi hābdan klkdı,

[383-2] n mihr be-ruĥ cihan biyārāst,

GneŐ gibi yaĥađı ile cihānı bezedi,

[384-1] PŐid yekī kabā-yı inī,

Bir inī kaftan giydi,

[384-2] Der ğāyet-i luĥ u nāzenīnī,

Luĥfuĥ ve nāzenīnlign nihāyetinde libāsı ve yaĥud kendi,

[385-1] Ber fark nihāde tāc-ı Őāhī,

Őāhlık tācın başına kdi,

[385-2] Ber-best kemer nan ki hāhī

KŐuŐ bağladı nice ki istersiĥ ya'nī kemāl-ı leĥāfetle,

[386-1] Ez zer kemerī ki ber miyan best,

Altundan kemerini ki beline bağladı

[386-2] Gyī ki be-hn-ı an cevān best,

Gyā ki ol cevānuĥ kanı in bağladı kŐak onuĥ belin kcdugu reŐkden ol lmeli oldu,

[387-1] Hālı  ne-bd ez hāyāleŐ,

n anuĥ hāyālınden hālı olmadı,

[387-2] Mī-hāst nağar kuned be-hāleŐ

49b

Diledi ki anuñ hāline nazar ide mī-hāstīñ fā‘ili şeh-zādedür

[388-1] Z’an rüy budi çü āftābeş,

Ol yüzden idi āftāb gibi oña,

[388-2] An rüz be-reften ıztırābeş,

Ol gün gitmege anuñ ıztırābı ya‘nī mu‘tāda muhālif dervīşe merhameten,

[390-1] Zin güft nihend ber semendī,

Güft ber semendī zin nihend taqdīrinedür buyurdı ki ata eger uralar,

[390-2] Keş būd sipihr na‘l-bendī,

Öyle at ki felek anuñ na‘l-bendi idi,

[391-1] Z’in nerm revī ferāh gāmī

Yürüyüşü mülāyim ve adımıñıñ at cinsinden,

[391-2] Ārāste ez zereş ligāmī,

Altundan bezenmiş bir uyan¹⁶⁴ uralar,

[392-1] Gerdün-gerdī zemin-neverdī,

Bir felek tolanışlu yir devirici yügrük,

[392-2] K’ez çeşme-yi mihr āb hordī,

Ki güneş çeşmesinden şu içerdi,

[393-1] Der pūye zi bād gūy bürdī,

Yilmede yilden öndül olurdu ve yili geçerdı,

[393-2] Meydān-ı havā zemin şümurđı,

Havā meydānını yir şayardı gūyā havāda uçardı,

[394-1] Ney āb berābereş düvidī,

¹⁶⁴ Uyan, (oyan): Dizgin, gem, yular. (Tarama Sözlüğü, Cilt VI: 4025)

Ne ŧu oña berāber segirdirdi,

[394-2] Ney bād

50a

be-gerd-i ũ resīdi,

Ne yil anuñ tozuna irişürdi

[395-1] Ber gūy be-çābukī sitādī,

Çābukluęından tob ũstünde tururdi

[395-2] Çābukter ez ũ nebūd bādī,

Bir yil ondan çābukrek degũldi evvelki yā hikāye řānī vaħdet içündür,

[396-1] Çün bād nebūd eger řarāreř,

Bād gibi bir an şararı yoğidi ya ‘nī bir yirde durmazdı cünbüş eylerdi,

[396-2] řehzāde çü bād şud sũvāreř,

řehzāde yil gibi aña sũvār oldı,

[397-1] Pīř u peseş ez bũtān sipāhī,

Onuñ oñünde ve ardında maħbũblardan bir sipāh var-idi,

[397-2] Her yek çü sitāre-i u māhī,

Her biri bir yıldız ve bir māh gibi idi,

[398-1] Ber dũř girifte her cevānī,

Omuzunda her bir cevān tutmış,

[398-2] Mānend-i hilāl řavlecānī,

Hilāl gibi bir řavlecān,

[399-1] Der ħũsn zi meh ziyāde bũdend,

Ĥũsnde aydan ziyāde idiler,

[399-2] Hem-bāzi-yi řāhzāde bũdend,

Şāhzādenūñ hem-bāzīsi idiler,

[400-1] İñ halka-yı zer keşide der gūş

Bu altun halka çekmiş kulağına,

[400-2] V'an halka-yı zülf der benāgūş

50b

ve ol zülf halkasın benāgūşuna çekmiş,

[401-1] İñ ca'd-ı siyāh tāb dāde,

Bu kara saçına büklüm virmiş,

[401-2] V'an hancer-i gamze āb dāde,

Ve ol gamze hancerine āb virmiş,

[402-1] İñ tarf-i¹⁶⁵ külāh ber-şikeste,

Bu külāhı tarfün kıvırmış¹⁶⁶ gorçakler¹⁶⁷ gibi,

[402-2] An ber gül-i ter külāle¹⁶⁸ beste,

Ol tāze gül üzre deste bağlamış zülf-i mişgīnden,

[403-1] İñ dest zi sīm-i nāb bürde

Bu hāliş sīmden el iletmiş ya'nī beyāzīyetde sīme gālib olmuş

[403-2] An gūy zi āftāb bürde,

Ol āftābdan toḅ iletmiş ya'nī yūzi mihr-i münīrden enver,

[404-1] İñ gūy nümūde ez zenaḥdān,

Bu zenaḥdāndan toḅ göstermiş,

¹⁶⁵ Terf-i külāh: külāhın köşesi. (Dekhoda Online Sözlük)

¹⁶⁶ “kırmış” olarak okunması da uygundur.

¹⁶⁷ Bu sözcüğün anlamı konusunda emin olamadım. Ancak derleme sözlüğünde “korçak” sözcüğüne benzerliğini düşünmekteyim.

Korçak [korcak]: 1. oyuncak bebek. (Derleme Sözlüğü, Cilt VIII: 2924), 2. Kurçak: heykel. (Derleme Sözlüğü, Cilt VIII: 3006)

¹⁶⁸ Külāle: 1. Kıvırcık saç. 2. Çiçek demeti. (Devellioğlu, 534)

[404-2] An ez ser-i zülf kerde çevgān,

Ol zülf başından çevgān eylemiş zülfünüñ ucu egridür çevgān gibi dimekdür,

[405-1] İn kerde be-zih kemān-ı ebrū

Bu ebrū kemānına kiriş¹⁶⁹ geçirmiş katl-i ‘uşşāk için,

[405-2] An beste girih kemend-i gīsū,

Ol girih bağlamış gīsū kemendine,

[406-1] İn şaf-şiken-i bütān-i Çīnī,

Bu Çin maḥbūblarınıñ şafın şıyıcı,

[406-2] An ‘ibret-i

51a

lu‘betān-i Çīnī,

Ol Çin ḥūblarınıñ günüsü,

[407-1] İn bürde be-gūy-ı sīm ğabġab,

Bu iletmiş sīm ğabġab¹⁷⁰ tobuyla,

[407-2] Şad dest girih zi māh-ı Neḥşeb¹⁷¹,

Yüz el ya‘nī yüz def‘a Neḥşeb māhından düğüm ḥayretten ve rikḫatden gūyā ki

ā‘zāları çevrendi

[408-1] An bürde zi lu‘bet-i Hıṭāyī,

Ol iletmiş Hıṭā’ya mensūb maḥbūbdan,

¹⁶⁹ Zih ٥ ج: 1. Kiriş. 2. Yay kirişi. 3. Kaytan, şerit. 4. Kenar çizgisi. (Devellioġlu, 1427)

¹⁷⁰ Gabgab: çene altı, çifte gerdan. (Devellioġlu, 273)

¹⁷¹ [D] Neḥşeb Maverau‘n-nehr şehirlerindendir Ceyhūn ile Semerḳand arasındadır Semerḳand‘la Neḥşeb arasında üç merḥale vardır Buḥārā‘dan Semerḳand‘a giden kimesneniñ yesārında kalur Buḥārā‘tarīki üzre degüldür ḥakīm Bin Muḳanna‘ aña mensūbdur mezbūr ḥakīm anda bir ḳuyu inşā‘ eyledi ol ḳuyudan bir ḳamer şu‘ūd ider semāya ḥalk anı görürler ḳamer gibi ‘avām siḥr şanurlar ammā siḥr degüldür hendese tarīkiyledir şu‘ā‘ ḳameriñ in‘ikāsıdır zīrā soñra ol be‘r içinde jīve ile tolu bir büyük tās bulundu hendese tarīkiyle olduġu andan bilindi bellendi naġme eḫed luġatında yazılan degüldür mezbūr luġatı cem‘ idene danıḳ yokdur Abisten ḥāmīle ma‘nāsına iken nūnunu dānisten nūnu gibi maşdar nūnu zann idüb maşdar ma‘nāsın vermişdir minhū

[408-2] Şad bār sebağ be-dilrubāyī,

Yüz kerre sıbkat gönül kaçıcılıktan,

[409-1] Şehzāde vu an butān ki būdend,

Şehzāde ve ol bütler ki var-idi,

[409-2] Çün māh u sitāre mī-nümūdend

Māh gibi ve sitāre gibi göründiler ya'nī şāh-zāde māh ve anlar sitāre,

[410-1] Nizāre künān zi her kenāre¹⁷²,

Nazar idiciler her cānibden

[410-2] Dīdī mehu gird-i ū sitāre,

Gördi ay daği etrāfind[a] yıldız,

[411-1] Şehzāde çü ez kenār-ı meydān,

Şehzāde çün meydān kenārından

[411-2] Endāht nazar be-gūy u çevgān,

Bırakdı nazar gūy u çevgāna

[412-1] Çevgān ser-i hod nihād der dest,

Çevgān kendi başın ya'nī şapın şāhuñ eline irgürdi,

[412-2] Gūy ez şādī zi cāy

51b

ber-cest,

Ṭob sürürdan yirinden şıçradı çevgān zarbından degül,

[413-1] Ez hīdmet-i an bütān-ı meh rüy,

Ol meh yüzli bütler hīdmetinden,

[413-2] Ārām nedāşt ber zemin gūy,

¹⁷² “kenār” şeklinde yazılmış ama vezin ve kafiye gereği “kenāre” olması gerekmektedir.

Ārām tutmadı yirde ʔob ya‘nī sergerdān ve pūyān olduđı anlardandır,

[414-1] Şāh ez heme gūy-ı Һüsñ mī-bürd,

Şāh dūkeliden Һüsñ ʔobun Һapdı,

[414-2] Mī-dīd zi dūr Һalk mī-murd

Görürdi Һalk arҺadan ölürdi,

[415-1] Gūyī ki Һeh ez miyan rübūdī,

Bir ʔobı ki Һeh meydāndan Һapardı,

[415-2] Ender Һam-ı Һavlecān nebūdī¹⁷³

Şavlecān Һamında degül idi ya‘nī meydāndan gūyı Һavlecānla Һaparlar ammā

Şehzāde meydān-ı Һüsñde Һapdıđı ʔob Һevgānla degül,

[416-1] Һevgān hilāl u gūy-ı gerdūn¹⁷⁴,

Hilāluñ Һevgānı ve gerdūnuñ ʔobı,

[416-2] Yā Һūret-i nūn u nođta-yi nūn¹⁷⁵,

Yā nūn Һūreti ve nūn nođtasıdır,

[417-1] Yā Һıfr u elif berāber-i hem,

Yā Һıfr u elif birbiri berāberi,

[417-2] Uftād u nümūd der-Һūr-i hem,

Düşdi ve görüñdi birbirine lāyıđ u münāsib

52a

[418-1] Yā māh be-bürç-i tūaman reft¹⁷⁶,

¹⁷³ İran Meclis Kütüphanesi yazmalarında “nümūdī” şeklinde geçmektedir. Bu anlama daha çok uygundur. Özellikle bir sonraki beytin anlamına bakıldığında, gūy ve Һevgānın bir araya gelmesinin “ن” harfini oluşturduğundan bahsedilmektedir. Burada şair olağanüstü edebî sanat kullanmıştır. İlhami bunu fark etmemiştir.

¹⁷⁴ [D] Gūy ve Һevgāna mūta‘allıđ kelemāt ider padişāh-zādeniñ elindeki Һevgānı hilāle ve gūyu gerdūna teşbih ider yā Һevgānı şekl-i nūna ve gūyu nođta-yı nūna yā gūyu Һıfıra ve Һevgānı elife minhū

¹⁷⁵ [D] Һevgān ve gūy ve Һūret ve nođta muzāflardır minhū

Ya ay tūaman¹⁷⁷ bürcüne gitdi

[418-2] Yā mihr be-ḥāne-yi keman reft,

Ya güneş kavş burcuna gitdi

[419-1] Yā ṭurre vu ḥāl der ber-i ū¹⁷⁸,

Yā ṭurre [dür] ve ḥāl anuñ katında,

[419-2] Yā kāmēt-i ‘āşık u ser-i ū,

Ya ‘āşıkun kāmēti ve başı,

[420-1] Şehzāde u tāb-ı gūy bāzī,

Şehzāde daḥi ṭob oynamak şevk ve ḥarāreti

[420-2] Dervīş u çü şem‘ can güdāzī,

Dervīş daḥi şem‘ gibi cān eridicilik,

[421-1] Şehzāde u gūy u ḥāl-ı gerden¹⁷⁹,

Şehzāde daḥi ṭob daḥi boyun beñi ya‘nī boynunda bir siyāh müdevver beñi var-idi dimekdür,

[421-2] Dervīş u semā‘ u ḥāl kerden,

Dervīş daḥi semā‘ ve ḥāl eylemek,

[422-1] Şehzāde u şavlecān-ı ḥübī,

Şehzāde ve daḥi güzellik çevgānı,

[422-2] Dervīş u çü gūy pāy kübī,

Dervīş ve ṭob gibi pāy küb olub döne döne semā‘ itmek,

[423-1] Şehzāde u kaşd-ı gūy bürden,

¹⁷⁶ [D] Māhdan murad gūy ve bürc-i tūamandan çevgān ve mihrden murād gūy ve ḥāne-yi kemāndan çevgān ve ṭurrenden murād çevgān ve ḥāldan murād gūy ve kāmēt-i ‘āşıkdan murād çevgān ve ‘āşıkun serinden murād gūy minhü

¹⁷⁷ Oniki burçtan üçüncüsünün adıdır. Arapça’da Cevza derler. Bu burç birbirinin ardından gelen iki çıplak çocuk şeklindedir bu nedenle Arapça’da Tūamān da derler. (Dehkhoda Online Sözlüğü)

¹⁷⁸ [D] Gūyla ḥālın tedvīr cihetinden münāsebeti vardır minhü

¹⁷⁹ “Gerdün” yazılmış ama anlamı ve dizinin vezni itibariyle “gerden” olması gerekmektedir.

Şehzāde ve gūy almağa kaşd eylemek,

[423-2] Dervīş u hayāl-ı can sipurden,

Dervīş ve cān teslīm [eylemek hayalinde]¹⁸⁰

[424-1] Şehzāde be-ḥüsn-i ḥiṣ maḡrūr

52b

Şehzāde kendi ḥüsnine maḡrūr,

[424-2] Dervīş be-‘aşk bāzī ez dūr

Dervīş ‘aşk oynamak ile ırakdan,

[425-1] Şeh gūy zedī u ḥāl güftī,

Şeh gūy ururdu ve ḥāl dirdi ya‘nī ser-i ‘āşık böyle ḡaltān gerekdür derdi işāret
tarīkiyle,

[425-2] Dervīş be-şad hayāl güftī,

Dervīş biñ cānla ve yüz hayālde derdi muḡl kavlı-i beyt-i āyendedür,

[426-1] Kāšem ser u dīde gūy būdī

Kāş-ki benüm başum ve gözüm ṭob olaydı,

[426-2] Tā şāh be-şavlecān rübūdī¹⁸¹

[Ta ki şāh çevgānı ile onları kapaydı]

Can bāhten-i revān-ı dervīş

[Dervīşin ruhunun can vermesi]

[427-1] Nāgeh çü nigāh-ı şāhzāde,

¹⁸⁰ Dizenin anlamı yazmada eksik verilmiştir.

¹⁸¹ Bu dizenin anlamı yazmada verilmemiştir.

Nāgāh çün şāhzādenüñ nazarı,

[427-2] Uftād ber an zi pā fütāde,

Ol ayağa düşmişe düşdi,

[428-1] Şad şūhī u dilberī nümūdeş,

Oña yüz şūhluğ ve dilberlik gösterdi,

[428-2] Vez çüstī u çābükī ki būdeş,

Çüstlüğünden ve çābükligünden¹⁸² ki anda var-idi,

[429-1] Gūyī be-kirişme sūyeş [endāht]

Bir tobu şīve ile ol tarafa bıraktı,

[429-2] V'angāh be-nāz ber sereş tāht,

Andan-şoñra nāzla onuñ cānibine çapdı

53a

[430-1] Ber hāk nişeste būd dervīş,

Toprak üzre oturmuş idi dervīş,

[430-2] Endāhte ser çü şavlecān pīş,

Şavlecān gibi başın öñe bırakmış ya'nī başın öñüne egmiş,

[431-1] Āteş zede būd u muztarib hāl,

'aşk oduna toğunmuş muztarib hāl idi ya'nī oña 'aşk odu doqınub bīçāreyi¹⁸³

köyündürmüş idi,

[431-2] Uftāde çü lāle ber zemin lāl,

Düşmüş idi lāle gibi yir üzerine vāle ve beste,

[432-1] Z'an bī seru pāy gūy-ı hōd cest,

¹⁸² Yazmada “چابکلکنندن” olarak hatalı yazılmıştır.

¹⁸³ “Bīçāre” sözcüğünün sonu “e” ile bittiği için belirtme hal ekini hemze ile göstermiştir.

Ol vâleden kendi ٲobın istedi ya 'nî şehzâde aliver Şu ٲobı diyü Һitâb itdi,

[432-2] Ber-cest çü gūy ber zemin çest,

Şıçradı ٲob gibi yir üzerine çüst ü çâbuk,

[433-1] Ber âteş-i dil çü âb zed cūş,

Göñül âteşi üstüne çünki cūş u Һurūş Őu dökdi,

[433-2] K-âvâz-ı sheş resîd der gūş,

Ki onuñ gūşuna Őâh âvâzı irişdi nice ki âteşe Őu dökseler figân peydâ olur anuñ
âteş(i) dilini Һitâb-ı Őâh Һurūşa getirdi heman fi'l-Һâl

53b

[434-1] Evvel be-du dîde [u] ser âmed,

Evvel iki gözü ve başı üzerine geldi,

[434-2] Gird-i ser-i gūy-ı Őeh ber-âmed,

Őâhuñ ٲobunuñ ٲolayısına geldi,

[435-1] Angâh be-girye âh berdâşt

Andan Őoñra girye ve sūzla âh peydâ kıldı,

[435-2] V'an gūy zi Һâk-ı râh berdâşt,

Ol ٲobı Һâk-ı râhdan ҡaldurdı

[436-1] Çün būd zi cām-ı bî-Һodî mest,

Çünki bî-Һodluk cāmından mest idi,

[436-2] Can gūy Őıfat nihâd ber dest,

Cân gūyı gibi¹⁸⁴ elinüñ üstüne ҡodı

[437-1] Bâ gūy be-dest-i Őâh can dâd,

ٲobla Őâhuñ eline cân verdi,

¹⁸⁴ “cânı gūy gibi” şeklinde çevrilmelidir.

[437-2] Can hoşter ez in kücā tüvān dād¹⁸⁵,

Cānı bundan hūbrak kıanda virmek olur,

[438-1] Can bāht revān u ez cihan reft,

‘ale’l-fevr cānını hāk-ı pāy-ı yāra nişār idüb cihāndan gitdi,

[438-2] Āsānter ez in küca tüvān dād¹⁸⁶,

Bundan eyüce ölüm kıanda olur

Li-mü’ ellifihı

Gel berü iy ‘aşk-ı dilberden kerāmet isteyen,

Az-mıdır bu kim

54a

kişıye ölmegi āsān ider,

[439-1] Dervīş ki hāletī çünin dāşt

Dervīşin ki bunuñ gibi hāleti var-idi,

[439-2] Gūyī tu ki can der āstīn dāşt,

Dıyeydiñ sen ki cānı yeñinde¹⁸⁷ idi

Yāra bir elma şunar gibi şunub oldu hālāş,

[440-1] Ez her ki bedin besāţ ser bāht,

Her kimseden ki bu besāţda baş oynadı ‘aşk meydānında baş viren ‘āşıklardan,

[440-2] Çevgāni-yi ‘aşk bīşter bāht,

‘aşk atını artık oynadı ol dervīş ya’nī sāyir ser fedā iden ‘āşıklardan bu ziyādedür

[441-1] Ez ‘ālem-i sırr çü bā-haber būd,

Sırr ‘āleminden çün haber-dār-idi

¹⁸⁵ Yazmada önce yanlışlıkla “cān” yazılmış daha sonra üstü çizilmiş ve “dād” yazılmıştır.

¹⁸⁶ Anlam ve kafiye gereği “dād” yerine “reft” olması gerekmektedir. İnan Meclis Kütüphanesi yazmalarında da “reft” olarak geçer.

¹⁸⁷ Āstīn: esvap kolu, yen. (Devellioğlu, 45)

[441-2] Gūyī ki nuḥust bāḥt ser būd,

Bir ʔob ki evvel oynadı baş idi

Li-mü'ellifihî

Başını ʔob eyle andan sonra bu meydāna baḳ,

Ol seni pūyende vū giryān iden ʔevgāna baḳ,

[442-1] Z'in ḥāl ḥaber ne-yāft Mecnūn,

Bu ḥālden ḥaber bulmadı Mecnūn,

[442-2] V'in silsile der-ne-yāft Mecnūn,

Bu silsileyi bulmadı Mecnūn zīrā ol böyle olumadı,

[443-1] İ̄n derd kücā

54b

keṣīd Ferhād,

Bu derdi ḳanda ʔekdi Ferhād,

[443-2] V'in zehr kücā ʔeṣīd Ferhād,

Bu zehri ḳanda ʔatdı Ferhād,

[444-1] An bīhude-gerd-i bī ser u pāy,

Ol ḳolayına gezici bī ser u pāy ya'nī Mecnūn,

[444-2] V'an ḥāk niṣīn-i bād peymāy,

Ol yil uçucı ḥākda oturucı ya'nī Ferhād,

[445-1] Mī-geṣt be-her ʔarīḳ ʔün gūy,

İ̄mdi bu dervīṣ de ʔolandı her yolu ʔob gibi

[445-2] Nāgāh nihād ser ber an gūy,

Nāgāh ḳodı başı ol maḥallde ya'nī burda ser fedā itdi,

[446-1] ʔün gūy hezār pey sereṣ geṣt,

Ṭob gibi biñ kerre başı gezindi¹⁸⁸,

[446-2] Tā ḥāl-ı çünin müyessereş geşt,

Ta bunuñ gibi ḥāl müyesser oldı aña,

Men mâte mine'l-‘aşk fe-ḳad mâte şehīden,

[447-1] Can dād u girāni ez cihan bürd,

Cān virdi şıḳleti cihāndan götürdi,

[447-2] Destī zed u gūy ez miyan bürd,

Bir el urdı sa‘ādet ṭobın ortadan götürdi,

[448-1] Dil dād nuḥust u can zi dunbāl

Evvel göñül virdi ardınca cān,

[448-2] Āḥır heme rā çünin buved ḥāl

55a

Āḥıru'l-emr dükeliye böyle olur ḥāl ki her kişi bir nesneye göñül virür ve soñra
teslīm-i rūḥ ider,

Küllü nefsu zāyıḳatu'l-mevt ḥükmünce cümleñüñ mālı mevtdür

[449-1] Der rāh-ı vefā ḳadem zi ser sāḥt

Vefā yolunda başdan ayak düzdi ya‘nī gūy gibi vefā ve ‘aşk yolında çok sergerdān
oldı,

[449-2] Tā āḥır-ı ḥāl gūy-ı ser bāḥt,

Ta işiñ āḥır-ı baş ṭobun oynadı ve meydānda baş virdi,

[450-1] Tā merḥaleī ki hest der pīş,

Tā ḳonaḳ ki öñdedür¹⁸⁹ ya‘nī mevt,

¹⁸⁸ “جگزندی” şeklinde yazılışı yanlış okumalara neden olabilir ancak Farsça’daki “geşt” fiilinden hareketle bunun “gezindi” olabileceğini söyleyebiliriz.

[450-2] Raht e[z] ser-i hāl best dervīş

Esbābı hāl başından bağladı dervīş

Li-mü'ellifihî

Cānını cānāna karşı virüb olmuş ber murād

Ehl-i 'aşk içre kōmīş bir ad ola rūhı şād

Der hālet-i şāh behr-i dervīş

[Şāhın dervīş yüzünden hālını (beyan eder)]

[451-1] An hāl çü dīd şāhzāde,

Ol hālî çün gördi şāhzāde,

[451-2] Fi'l-hāl zi esb şud piyāde,

'ale'l-fevr atından inüb piyāde oldı,

[452-1] Çevgān bi-şikest u gūy endāht,

Çevgānı şıdı gūyı atdı,

[452-2] Meydān-ı dil (ez)

55b

ez neşāt perdāht,

Göñül meydānın sürür u şefādan tamām itdi ya'nī kemālle mağmūm u maḥzūn oldı,

[453-1] Ser rişte-yi 'ayş dād ez dest,

'ayş u 'işret ser riştesin elden virdi ya'nī elden bıraḳdı,

[453-2] Çevgān-ı tarab nihād ez dest,

¹⁸⁹ Yazmada “nazal ne”nin (= ñ) şapkası koyulmadığı için “evvelde” (= اولده)şeklinde görülmüştür.

Ṭarab u sürür çevgânın elden kodi,

[454-1] Ber hâk nişest u zâr bigrîst,

Ṭopraq üstünde oturdı vü zâr zâr aġladı

[454-2] Çün ebr ki der bahâr bigrîst,

Bulut gibi ki bahârda aġladı

[455-1] Ber berg-i semen gülâb mî-rîht,

Gül yapraġı üzerine gül şuyı dökdi ya'nî yüzi üzerine göz yaşın aġıtdı,

[455-2] Sayyâre ber âftâb mî-rîht,

Seyyâreyi âftâb üstine dökdi bu daġı odur yüzi âftâb seyyâre göz yaşı,

[456-1] Ez tâb-ı dil ıztırâb mî-kerd,

Göñül harâretinden ıztırâb iderdi muşîbet-zedelere vâқи' olan aġvâl gibi ba'zi aġvâl şâdır olurdu elin göksüne ve dizine urmaġ daġı sâyir bu maķûle aġvâl gibi,

[456-2] Meh germî-yi âftâb mî-kerd

Meh âftâb

56a

kıznaġluġın iderdi mehde âftâb harâreti yoġ iken bu mehde var-idi dir ya'nî bunuñ gibi harâret 'âşıkâ münâsib idi firâķ-ı ma'sûķ-da ma'sûķa muvâfık degül idi 'âşık firâķında dimekdür ammâ,

'âşıkân her çend müştâķ-ı cemâl-i dilberend

Dilberân ber 'âşıkân ez 'âşıkân 'âşıkterend

Der vaşf-ı kemâl-ı 'aşķ güyed

[Aşķın mükemmelliġi vasfında söyler]

[457-1] Der ‘aşk egeret haber zi hîş-est,

‘aşkdan eger senüñ haberüñ varsa

[457-2] Ez cânibi düst ‘aşk bîş-est,

Düst cânibinden ‘aşk artıkdur,

[458-1] Şeh rā çü be-hâl-ı ü nazar bûd,

Şehüñ çün anuñ hâline nazarı var-idi,

[458-2] Hem ber ser-i hâlgâh fermûd,

Hem kendi harem-i hâşşında buyurdu,

[459-1] K’ez rāh-ı vefâ kunîd hâkeş,

Ki vefâ yolından ya‘nî kemâl-i ta‘zîm ve tevķîrle onı hâk [ideler],

[459-2] Câyî zi berâ-yı cism-i pâkeş,

Bir yiri anuñ pâk cismi için,

[460-1] Tâ men çü bedin taraf girâyem,

Ta ben çün seyr ü sülûka ve bu cânibe meyl idem,

[460-2] Gird-i ser-i hâk-ı ü ber-âyem,

Onuñ hâkı havâlîsin ziyâret idem,

[461-1] Der hâk çü peykereş sipârîd,

Hâka çün

56b

anuñ cismini ısmarlıyasız ya‘nî defn idesiz,

[461-2] Der hâk be-hûn-ı dil nigârîd,

Hâk üzerine gönül kanıyla nakş idüñ,

[462-1] K’in bûd ki dâd dâd der ‘aşk,

Ki bu odur ki ‘aşkuñ haķķın virdi

[462-2] Pā ber ser-i ser nihād der ‘aşq,

Ayağı başın başına qodı aşqda ya‘nī başını ayağınun altına aldı teslīm-i rūh itdi
‘aşkla

[463-1] İn būd ki can fedā-yı dil kerd,

Bu ol kimsedür ki cānını ‘aşqa fedā itdi,

[463-2] Ser şarf-ı reh-i hevā-yı dil kerd,

Başı gönül hevāsı yoluna şarf itdi,

[464-1] İn būd ki qadr-i ‘aşq dānist

Bu ol kimsedür ki ‘aşkıñ ‘izzet ve qadrin bildi,

[464-2] Ber-hāst zi gūy-ı ser tüvānist,

Baş tobandan kalkmağa qādir oldı ya‘nī ‘aşkla terk-i sere mālīk oldı,

[465-1] İn būd ki can sipurd der ‘aşq,

Bu oldur ki cān teslīm itdi ‘aşqda,

[465-2] Şud zinde-yi ‘aşq u murd der ‘aşq,

‘aşkıñ zindesi oldı ve öldi ‘aşqda,

Hergiz nemired an-ki dileş zinde şud be-‘aşq,

Şabt-est der cerīde-yi ‘ālem devām-ı mā,

[466-1] İn būd ki ‘aşq-ı pāk verzīd

57a

Bu ol kimsedür ki pāk ‘aşq özendi ve aña sa‘y u kuşış itdi,

[466-2] Keş cevher-i can cuvī neyerzīd,

Ki buña cān cevheri bir arpa deñlü gelmedi ya‘nī hāli bir cūya şaymadı,

[467-1] İn būd ki naqd-i can revān bāht,

Bu ol kimsedür ki cān naqdin revān oynadı ya‘nī tizecick cān virdi,

[467-2] Dil kerd girev be-‘aşk u can bâht,

Göñlini ‘aşka rehin kodı dañi cān oynadı,

[468-1] Z’in gūne kesī ki ‘aşk bāzed,

Bir kimse ki bunuñ gibi ‘aşk [oynaya] ya‘nī böyle ‘āşık,

[468-2] Ma‘şūq be-‘aşk-ı ū bināzed

Ma‘şūq anuñ ‘aşkı ile nāz u iftiḥār ider sāyir-i maḥābīb üzre

Remzī zi rumūz-ı ‘aşk gūyed

[Aşk sırlarından birisini söyler]

[469-1] Ey beste miyan be-‘aşk bāzī

İy ‘aşk bāzlığa bil bağlamış ‘āşık,

[469-2] Der ‘aşk buved kemīne bāzī

Merhūndur ‘aşkda ednā oyun olur,

[470-1] Naqd-i dil u can zi dest dāden,

Dil ū cān naqdini elden virmek ya‘nī elden çıkarmak,

[470-2] Ser bāhten u zi pā fütaden,

Baş oynamak ve ayaklara düşmek,

[471-1] ‘āşık nebuved ki can nebāzed,

‘āşık

57b

olmaz ol kimse ki cān oynamaya,

[471-2] Ver ser gūyī revān nebāzed

Eger baş diyesen hemān oynamaya ya‘nī bī-tekellūf terk-i ser itmeye

[472-1] ‘āşık zi belā güzer nedāred,

‘āşıkıñ belādan ħalāşa imkānı yokdur

[472-2] Endīşe-yi cān u ser nedāred,

‘āşıkda cān ve baş fikri yokdur

[473-1] ‘āşık ki be-terk-i ser negūyed,

‘āşık ki baş terkin eylemeye

[473-2] Ez ‘aşk sūĥan bih er negūyed¹⁹⁰,

[Aşktan söz etmese daha iyi olur]

[474-1] Z’in ĥāl ki güfmet nişānī,

Bu ĥalden ki saña bir nişān didim,

[474-2] Ger ‘āşık u ‘ārifī bidānī,

Eger ‘āşık ü ‘ārif iseñ bilürsin ya’nī bu ĥikāye saña anuñ-içün irād u ibdā’ itdi ki

eger ‘āşık u ‘ārif iseñ bu ma’nāyı bilesin ki

[475-1] An-rā ki be-‘aşk ihtimām est,

Onuñ ki ‘aşka ihtimām u himmeti u raġbeti vardur,

[475-2] Der ‘aşk hemin ħadar tamām est,

‘aşkda hemān bu ħadar tamāmdur ya’nī terk-i ser olmayınca ‘aşk kāmīl ve ‘āşık

maĥşūda vāşıl olımaz

Der ĥātīme-yi kitāb gūyed

[Kitabın sonunda(sonuç olarak) söyler]

[476-1] Çün ħāmet-i [men¹⁹¹] zi dest-i devrān

¹⁹⁰ Bu dizenin anlamı yazmada verilmemiştir.

¹⁹¹ Dizede “men” sözcüğü unutulmuştur.

Çün benüm kâmetüm devrân elinden ,

[476-2] Ham yâft be-sân-ı nûn-ı çevgân

Büküldi çevgân nûmı gibi ya'nî ser-i çevgân gibi,

[477-1] Pencâh güzeşt

58a

sâl-ı 'ömrem,

Elli geçdi 'ömrüñ yılı,

[477-2] Yek nîme şikest bâl-ı 'ömrem

Bir tarafı şındı 'ömrüñ kanadınıñ ya'nî ecel tabî'atinüñ nışfı gitdi bu hâlde,

[478-1] Çevgânî¹⁹²-yi fikr âzmüdem,

Fikr atını şınadım ya'nî âzmâyiş-i tab' itdim,

[478-2] Gûy-ı sühan ez miyan rübüdem,

Söz tobin ortadan kapdım,

[479-1] Z-endîşe dür-i hayâl süfitem,

Endîşeden hayâl dürrün deldim

[479-2] V'in nâme zi rûy-ı hâl güfitem,

Bu nâme hâl yüzinden didim,

[480-1] Güfitem sühanî k'ez-ü bigüye[n]d,

Bir söz söyledim ki andan söyleyeler,

[480-2] Erbâb-ı dileş be-dîde cüyend,

Onu erbâb-ı dil dîde ile arayalar ya'nî muṭâla'a idüb görmek isteyeler,

¹⁹² Çevgânî bu örnekte de olduğu gibi yâ-yı nisbet alarak bazı dizelerde “at” anlamında kullanılmıştır. “Çevgânî-yi fikr”, fikir atı demektir.

“Esb-i çevgânî”, “heng-i çevgânî”: çevgân oyunu için kullanılan / eğitilen at demektir. (Dekhoda Online Sözlüğü)

“-Çevgânî: چوگانى [Fa.]: Top ve çevgân oynayacak ta'limli nakıllayıcı نقلیجی ata denir.” (Tarama Sözlüğü, Cilt IV: 2825)

[481-1] Z'in rū sühanem heme hayāl est

Bu yüzden sözüm dükeli hayāldür,

[481-2] Z'an rüy-ı diger tamām hāl est

Öbür yüzden tamām hāldür onuñ-içün ismi Hālnāme'dür,

[482-1] Hālī zi hayāl nīst harfī,

Hayālden hālī degüldür bir harf,

[482-2] Bī-noқта u hāl nīst harfī,

Noqtasuz ve hālsüz degüldür bir harf ya'nī bu bir maḥbūbdur ki noqtaları beñleridür,

[483-1] Harfī zi hayāl nīst hālī,

Bir harf hayālden hālī degüldür,

[483-2] Meydān-ı sühan merāst hālī¹⁹³,

Söz meydānı benimdür el'ān

58b

[484-1] Her bār ki yek hayāl bestem,

Her kerre ki bir hayāl bağladum,

[484-2] Şad bār zi cā çü güy cestem,

Yüz kere yirümden toḅ gibi şıçradum sürürümdan

[485-1] Her şeb ki der-in hayāl büdem,

Her gice ki bu hayālde oldum,

[485-2] Geh bedr u gehī hilāl büdem,

Geh bedr ve gāh hilāl oldum ya'nī gāh fikre meşğül olub hilāl gibi münḥanī oldum

ve gāh başum dizüme koyub bedr şeklin bağladum,

[486-1] Ya'nī ki zi fikretem ten u can,

¹⁹³ “Hālī” şeklinde yazılmış ama verilen anlama göre “hālī” olması gerekmektedir.

Ya'nī fikretten ten ü cānım

[486-2] Geh gūy şudi u gāh çevgān,

Geh gūy olurdu gāh çevgān ya'nī fikrüm çevgān olub muḥarrık düşerdi ve cism[im]
aña göre hareket idüb gūy olurdu bu daḥi bir vechle gūy u çevgān olmaḡdur

[487-1] An kū sūḥanī çü mūy dāred,

Ol kimseniñ ki kıl gibi sözi var ya'nī diḡḡatde kıl yarar,

[487-2] Bā men ser-i güft ü gūy dāred,

Onuñ benimle sözi ve kelecisi¹⁹⁴ vardur ya'nī fenn-i şî'rde benimle güft ü gūya ol
kimse ḡādir olur ki nezāketde kılı kırık yara,

[488-1] Īnek şeh-i fāzıl-ı sūḥandān,

İşde ol şeh-i fāzıl-ı sūḥandān,

[488-2] Īnek men u ū vu gūy u meydān,

El'ān ben ve o ve gūy u çevgān ve merd-i meydān da'vā-yı merd idüb mü'ellif

59a

Şāhdan ḡayrī kimseye ḡā'il degülün dimek ister,

[489-1] Gū der nazār āy ger tüvāned

Di nazara gel eger ḡādir ise,

[489-2] Tā çend zi dūr kışşa ḡāned,

Nice dek ırāḡdan kışşa oḡıya ya'nī ardımca söylemesin ehl olan meydāna gelsin

'arz-ı hüner eyleyüb bunuñ gibi bir nesne te'lif eylesin,

[490-1] Dānem ki çü in ḡayāl bined,

¹⁹⁴“كل كل كردن” / “كل كل” (= Kelkel, kelkel etmek): Boş söz, boş konuşmak, anlamsız laf etmek, yorucu ve anlamsız konuşmak, çok konuşarak birbirinin başını ağrıtmak. İçi boş cevizlerin birbirine dokunmasından dolayı çıkan sestən türemiş olduḡu söylenmektedir. (Dehhoda Online Sözlüḡü)
“كلنجار” (=Kelencar): yengeç anlamına gelir, Arapça'da “seretan” derler. “kelencar reften” deyimini, yengeç gibi çok çaba ve hareketle az miktarda iş gerçekleştirmek demektir.

Bilürün ki çün bu hayālî göre,

[490-2] Ber-ḥîzed u gūşeî nişined,

Ḳalkar da bir gūşede oturur muḳābele ve muḳaveleden ferāgat gösterir,

[491-1] İn nāme ki sāḥtem tamāmeş,

Bu nāmeyi¹⁹⁵ ki tamām itdim,

[491-2] Ḥālî şude Ḥālnāme nāmeş,

El'ān oldı onuñ adı Ḥālnāme ya'nī bu kitābıñ ismi Ḥālnāme oldı

[492-1] Şad reh zi hayāl-ı Ḥālnāme,

Yüz kere Ḥālnāme hayālinden,

[492-2] Ez ḥāl be-ḥāl reft ḥāme,

Ḥālden ḥāle döndi ḥāme ḥālden ḥāle dönmesi ḥāmeniñ oldur ki giyimüni

begenmeyüb calır ve yirine āḥir nesne yazar

[493-1] Ez ḥayret-i Ḥālnāme-yi men,

Benim Ḥālnāme'm ḥayretinden,

[493-2] Diger şude ḥāl-ı ḥāme-yi men,

Bir dürlü daḥi oldı benüm ḥāmemiñ ḥālî ya'nī ḥāme ne zaḥmetler çekdi nāme bu

şürete gelince,

[494-1] İn güfte ki ser-be-ser

59b

ḥayāl-est,

Bu söz ki başdan başa hayāldür,

[494-2] Siḥr-ıst ki in merā ḥelāl-est,

¹⁹⁵ “Nāme” sözcüğünün sonu “s” ile bittiği için belirtme hal ekini hemze ile göstermiştir.

Bir sihrdür ki baña helâldür ya'nî kendine şâ'ir sâhir ve şî'rine sihr-i helâldür dir ve bu maķûle şî'ri kendine haşr ider kendinden ğayrine bunuñ gibi bir ğayâl şî'r ğarâm olmasın iş'âr ider

[495-1] İn ğâl ki şî'r-i 'Arifî râ-st,

Bu ğâl ki 'Arifî şî'rinedür ya'nî şî'r-i 'A[r]ifî'deki leğâfet,

[495-2] Nâyed şıfateş be-her zeban râst

Onuñ şıfatı her dile râst gelmez ya'nî onu ta'rîf u tavşîfe her zebân ğâdir degüldür,

[496-1] Der evc-i bülendî in meh-i nev

Bülendlik evcinde bu hilâl ü nâzik ğayâl,

[496-2] K'ez maşrıķ-ı can girift pertev,

Ki cân maşrıķından ziya' virmişdür ya'nî benim derûn-ı dil ve cândan zuhûr u burûz iden nâzik te'lîfim,

[497-1] Kerdem be-du hafta behr-i nâmeş,

Ad içün anı iki haftada tamâm itdim,

[497-2] Hemçün meh-i çârdeh tamâmeş,

Ayıñ on dördü gibi anı tamâm gine gûy u çevğân işâretinden ğâlî degüldür burada evvel meh-i nev ve soñra bedr didüği,

[498-1] İn nazm ki çün dürîst ğaltân,

Bu nazm

60a

ki dürr gibi ğaltândur ya'nî her kimseniñ maķbûlüdür elden ele yuvalanur ve 'urefâ birbirinden ğapışırılar,

[498-2] Zîbende berâ-yı ğuş-ı sulţân

Sulţân ğulağına lâyıķ,

Sūhan-ı dūrüst ta'alluḡ be-gūş-ı sultān dāred

[499-1] Çün ber 'adedeş ḡalem nihādem¹⁹⁶,

Ya'nī çün 'add itdim,

[499-2] Ber pañsad u yek raḡam nihādem,

Beş yüz bir raḡam ḡodum ya'nī bu kitāb beş yüz bir beytdür

[500-1] Güftem ki kunem ziyāde gūyī,

Didim ki ziyāde gūyluk idem ya'nī çok söyleyem,

[500-2] Dil güft zi rüy-ı mihr-cūyī,

Göñül didi mihr-cūyluḡ ve şefaḡat yüzünden,

[501-1] Kem gūy u laḡif hemçü dūr gūy

Az söyle inci gibi laḡif söyle,

[501-2] K'ez ehl-i şevāb nīst pūr gūy,

Ki ehl-i şavābdan degüldür pūr gūy,

Kem gūy u güzīde gūy çün dūr,

K'ez endek-i tu cihān şeved pūr,

[502-1] Ey an-ki mu'āyine nedānī

İy şol kimse ki taḡḡıken bilmezsin,

[502-2] Tārīḡ-i beyānı in ma'anī¹⁹⁷,

Bu ma'anīniñ tārīḡin,

[503-1] Çün kevkebe-yi seḡer nümāyed,

Çün seḡer kevkebesi gözüke ya'nī şabāḡ ola,

[503-2] Rūşen be-tu gūy-ı ḡūr¹⁹⁸ nümāyed,

¹⁹⁶ [D] 'aded-i ebyāt

¹⁹⁷ [D] Tārīḡ-i kitāb

¹⁹⁸ Ārifī "gūy-ı ḡūr" ibaresinin eserin telif tarihi belirttiğini söylemektedir. Eski harflerle "گوی خور" şeklinde yazılan bu ibarenin Hicri 842 tarihine denk geldiğini görmekteyiz:

Ebced hesabına göre bu ibarede geçen harfler ve onların sayı değeri aşağıdaki gibidir.

Saňa gūy-ı hūr lafzı gösterir,

Bu kitābın tārīhini ya'nī lafz-ı gūy-ı hūr

60b

tārīhdür,

[504-1] İn naqş ki tab'-ı bende perdāht,

Bu naqşı ki bendenin tab'ı dizüb tamam itdi,

[504-2] V'in gūy ki ez zer-i sühan sāht

Bu tobi ki söz altunından dizdi,

[505-1] Bādā heme vaqt dest gerdān,

Olsun dükeli vaqt elden ele dönüci ya'nī beynu'l-'urefā maqbül u mektüb olsun,

[505-2] Tā gūy sipih hest gerdān,

Tā felekün tobi gerdān ola ya'nī dünyā turduqca maqbül-ı enām u mektüb-ı eyādī-yi kirām olsun diyü kitābına du'adur

İN hest du'ā-yı şāh-ı 'ādil

[Adaletli şāha duadır]

[506-1] Ey baht serem bülend kerdī

İy baht başım bülend itdün,

[506-2] Z'in nāme-em ercümend kerdī

“گ” (=ك):	20
“و”:	6
“ی”:	10
“خ”:	600
“و”:	6
“ز”:	200
20+6+10+600+6+200=	842

Beni bu nāme ile mu‘azzez itdüñ,

[507-1] İn hāl ne-būd der hayālem,

Bu hāl benim hayālimde yok idi,

[507-2] Tā ki tu şudī qarīn-i hālem

Tā ki sen benim hālimiñ qarīni oldıñ hitāb bahtadur,

[508-1] Bā‘iş şudiyem bedin risāle,

Baňa bu risāleye bā‘iş oldıñ

[508-2] Kerdī be-cenāb-ı şeh havāle,

Şeh cānibi ile havāle kıldıñ ya‘nī taraf-ı şāhdan baht müsā‘adesi ile emr buyruldı

61a

te’līfe,

[509-1] Ber ruḥ der-i devletem güşüdī,

Yüzüme devlet kapısın açdıñ,

[509-2] Ber genc-i murād reh nümüdī,

Baňa murād genci üzerine yol gösterdiñ,

[510-1] Tā men zi ser-i hayāl bendī

Tā men hayāl bağlayıcılık hevesinden,

[510-2] Guftem süḥan-ı bedin bülendī

Bu bülendlik ile bir söz [didim],

[511-1] Ger güy-ı süḥan be-meh resandem

Eger söz tobin aya yetişdür[d]imse,

[511-2] Ez himmet-i pādişeh resandem

Pādişāh himmetinden irişdirdüm,

[512-1] Şeh rā çü bedin nigāh uftād,

Şāhuñ çün buña nazarı müte'allık oldu

[512-2] Şad bār kabül-i şāh uftād,

Yüz kerre şāhuñ kabülü düşdi ya'nī belki yüz kere āferīn ve taḥsīn idüb pesend
buyurdu,

[513-1] Baḥşīd merā be-luṭf-i bisyār,

Bağışladı baña çok luṭf ve i'tizārla,

[513-2] Çevgānī u hezār dīnār

Bir at ve biñ altun,

[514-1] Tā hest felek beḳā-yı şeh bād,

Felek turduḳça şāhuñ beḳāsı olsun

[514-2] Ber dest-i melek du'ā-yı şeh bād,

Melek elinde

61b

Şāhuñ du'āsı olsun ya'nī feleklerde melekler el açub şāha du'ā kılsunlar

Li-mü'ellifihī

Hāḳ ta'ālā pādşāhuñ 'ömrünü çoḡ eylesün,

Ḳanda kim var-ise a'dāsın ḳamu yoḡ eylesün¹⁹⁹

mmm

Mühür

62a

Arka kapaḡın iç yüzü

¹⁹⁹ Bu beyit “*fāilātün, fāilātün, fāilātün, fāilün*” vezninde yazılmıştır. Ahengi ve vezine uygunluğu sağlamak için “çok” ve “yok” sözcükleri “çoḡ” ve “yoḡ” biçiminde yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLHÂMÎ'NİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE

A. Medine Kütüphanesindeki Nüshanın Özellikleri

Medine'deki Mektebetü'l-Melik Abdü'l-Azîz Kütüphanesi, Şeyhülislam Arif Hikmet kitapları arasında 228/811 numarayla kayıtlı bulunan (Tezcan 278) İlhâmî'nin Gûy u Çevgân mesnevisinin tercümesi altmış iki varaktan oluşmaktadır.

Metin 2b-61b sayfalarında yer almaktadır. Arifi eserin beş yüz bir beyitten oluştuğunu söylemektedir;

“[499-1] Çün ber ‘adedeş kalem nihâdem,

[499-2] Ber paşad u yek raqam nihâdem.

Ya ‘nî çün ‘add itdim, beş yüz bir raqam qodum ya ‘nî bu kitâb beş yüz bir beytdür.”

Ancak İlhâmî'nin eserindeki Farsça beyitlerin sayısı beş yüz on dördtür. Konuyla ilgili diğer çalışmalara baktığımızda hemen hemen bütün eserlerde beyit sayısının Ârifi'nin verdiği rakamla uyuşmadığını görmekteyiz. Örneğin Mazda yayınlardan çıkmış olan *The Ball and Polo Stick or The Book of Ectacy* başlıklı

eserde hazırlayanlar üç farklı nüshadan yararlandıkları halde yine beyit sayısının bu nüshalarda da uyuşmadığını söylemektedirler. Bu nüshaları şöyle sıralamaktadırlar; “Fogg müzesi (Harvard) nüshası, Londra’da 1932 ve 1980 yıllarında yayınlanmış olan iki farklı Greenshields yayını için kullanılan nüsha ve hicri 925 yılında Mir Ali tarafından istinsah edilmiş olan üçüncü yazma.” (Moayyed, 439)

Mazda yayınında on üç beyitin fazla olduğu söylenmektedir. Bu yayında 481 ve 482 no’lu beyitlerde iki kelimenin yeri değiştirilerek yeni bir beyit oluşmuştur. İlhâmî’nin yazmasında da aynı olay tekrar edilmiş ancak burada bir beyit kayarak bu olay eserin 482 ve 483 numaralı beyitlerine denk gelmiştir;

“[482-1] Hālî zi hayāl nîst harfî,

[482-2] Bî-nokta u hâl nîst harfî,

[483-1] Harfî zi hayāl nîst hālî,

[483-2] Meydân-ı sūhan merâst hālî”

Her sayfa dörtgen şeklinde olan çerçevelerle süslenmiş ve metin bu çerçevenin içinde yer almıştır. İlk sayfada (2b) yer alan çerçevenin üst kısmı tezhip işlenerek süslenmiş ayrıca son sayfada (61b) metin aşağıya doğru daralan üçgen şeklinde yazılmış ve metnin bittiği kısımdan sonra çizgiler çizilerek yazının bittiği belirlenmiştir.

Eserin yazış tarihiyle ilgili Ârifi’nin aşağıda verdiği dizeyi görmekteyiz:

“[503-2] Rūşen be-tu gūy-ı hūr nümāyed”.

Bu dizeye yorum olarak müellif derkenarda “eserin yazılış tarihi²⁰⁰” notunu düşmüştür. Ârifi “gūy-ı hūr” ibaresinin eserin telif tarihi belirttiğini söylemektedir. Eski harflerle “گوی خور” şeklinde yazılan bu ibarenin Hicri 842 tarihine denk

²⁰⁰ “Tarih-i kitāb”

geldiğini görmekteyiz: Ebced hesabına göre bu ibarede geçen harfler ve onların sayı değeri aşağıdaki gibidir.

“گ” (=ك): 20; “و”: 6; “ى”: 10; “خ”: 600; “و”: 6; “ر”: 200;

20+6+10+600+6+200= 842

İlhâmî tercümeden önce Türkçe manzum bir giriş yazmıştır. Bu giriş farklı bir başlıkla ayrılmamış ve yirmi beş beyitten oluşmuştur. Manzum ve Türkçe olan bu giriş 2b ve 3a sayfalarında yer almaktadır. Mısraların karşılıklı olarak yazıldığı bu iki sayfa ortadan çizgiyle ayrılmış olup, diğer sayfalarda bu ayırım yapılmamıştır.

3a sayfasının sonunda yer alan ve karşılıklı yazılmış olduğu için bir beyit gibi gözüken kısım²⁰¹ ise İlhâmî'nin girişe dâhil olmayıp, Ârifi'nin *Gûy u Çevgân*'ının ilk mısrası ve onun çevirisinden ibarettir.

Her varağın ön yüzünde yer alan ilk sözcük bir önceki varağın arka yüzünde, çerçevenin dışında ve alt sol köşede (derkenar) verilmiştir. Böylece muhtemel bir sayfa karışıklığı, eksik veya kayıp sayfaların anlaşılması sağlanmıştır.

Nüshanın siyah-beyaz fotokopisi dışında başka bir kopyası elimde bulunmamaktadır. Fotokopiden anlaşıldığı kadariyle bütün metin siyah kalemle yazılmıştır. Ancak bölüm başlıklarının biraz daha ince ve daha açık renkli olması nedeniyle başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığını tahmin etmekteyim.

Elimde bulunan fotokopide 43b ve 44a sayfaları eksiktir. Kırk üçüncü varağın arka yüzü ve kırk dördüncü varağın ön yüzü eksik olduğu için bu eksik bir fotokopi hatası olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda yazmada herhangi bir varak eksikliği söz konusu değildir. Çalışma süresince eksik sayfaları temin etmek konusundaki bütün girişimler maalesef sonuçsuz kalmıştır. Ancak bu iki sayfada bulunan olası mısralar elimde bulunan Ârifi'nin *Gûy u Çevgân* nüshalarından yararlanarak tamamlanmıştır.

²⁰¹ 3a-[1-1] Z'an pîş ki ḥasb-i ḥâl güyem: Andan evvel ki ḥasb-i ḥâl söyleyem

Bu nüshalar 85340, 74298 ve 61877 numaralarıyla kütüphanede kayıtlı bulunmaktalar. Bunlardan 85340 numaralı yazma daha okunaklı olup, muhtemelen İlhâmî'nin kullandığı nüshaya en yakın olandır.

Elimde bulunan diğer yazmalar²⁰² arasında beyitlerin sayısı, sıralanışı, bölümlendirmeler, kullanılan sözcükler v.s. gibi açılardan farklılıklar gözükmemektedir. İlhâmî'nin kullandığı nüshanın ise bu nüshalardan yine farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eksik iki sayfada bulunan olası mısralar diğer yazmalarda da sıralama ve beyit sayısı açısından aynı olduğu için İlhâmî'nin kullandığı nüshada da büyük bir ihtimalle aynı şekilde yer aldığını söylemek mümkündür.

Yazmada eksik olan iki sayfa dışında yine Farsça dizelerdeki eksik sözcükler ve imla hatalarının tespiti için İran Meclis Kütüphanesindeki *Gûy u Çevgân* mesnevisinin yazma nüshaları kullanılmıştır. Farsça ve Arapça olan manzum ve mensur dize, cümle veya ayet ve hadislerin anlamları yazmada fazla müdahil olunmaması için ayrı bir başlık altında bu bölümde yer almıştır.

Yazmayı incelerken karşılaşılan bir diğer sorun ise orijinal eserde (Arifi'nin eseri) bölümler beyitlerden ayrı olarak ve ortalanarak verildiği halde İlhâmî'nin çevirisinin yazmasında bölüm başlıklarının metin ile iç içe ve ayrılmamış olmasıdır.

Yazmanın istinsahı ve yazım kuralları konusuna gelince, edebî değeri ve zenginliği açısından her ne kadar mükemmel ise, istinsah açısından bir o kadar kötüdür dersek abartmış olmayacağız. Yazmada birçok imla hatası, eksik veya fazla yazılan harf veya sözcükler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra bazen Farsça dizelerin de unutulduğunu görmekteyiz. Bir iki örnekte unutilan dizeler derkenarda verilse de bazı yerlerde hiç yer almamıştır.

İmla hatalarıyla ilgili örnek verecek olursak aşağıdakileri sıralayabiliriz:

²⁰² İran Meclis Kütüphanesi'ndeki üç farklı *Gûy u Çevgân* yazmaları kastedilmiştir.

4a sayfasında yer alan ve 3b-[3-2] no'lu dizeyle ilgili olarak verilen Farsça beyitte “zillet” yanlış yazılmıştır. 21b-[114-1] no'lu dizede ateş anlamında olan “āzer” yanlışlıkla “āzer” biçiminde yazılmıştır. İmla hatalarıyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak bunların çoğu dipnot olarak ilgili sayfalara eklenmiştir.

Eksik veya fazla noktalardan dolayı mevcut olan imla hataları genelde metin içinde düzeltilmiştir. Ancak bunların çoğunun süs noktalarıyla karıştığı için ayrı olarak bu bölümde verilmemiştir.

Arapça ve Farsça sözcüklerde imla hatası çok az olup, sözcükler genelde tutarlı olarak kullanılmışlardır. Türkçe sözcüklerde ise yazım tutarlı değildir özellikle fiil çekimlerinde bu hususa çok fazla rastlamaktayız.

Tutarsızlık konusu ile ilgili örnek verecek olursak aşağıdakileri sıralayabiliriz:

“İle” bağlacı bazen bitişik ve bazı yerlerde ise ayrı olarak verilmiştir.

Gibi: “کبی” ve “کیبی”

Gece: “گجه” ve “گجهه”

O: “اول” ve “او”

Dedi: “ددی” ve “دیدی”

Demek: “دمک” ve “دیمک”

Kendi: “کندی” ve “کندو”

Dört: “دورت” ve “درد”

Vurdu: “وردی” ve “اوردی”

Onun: “اونک” ve “آنک”

Ayak: “ایاق” ve “ایاغ”

Irak: “اراق” ve “اراغ”

Önünde: “اوکنده” ve “اوکندهه”

Dahi anlamında olan “da” ve “de” ekleri ve bulunma hal ekleri olan “-da” ve “-de” ekleri hep bitişik olarak yazılmıştır. Bunlar transkripsiyon yapılırken dahi anlamında olanlar yazmada bitişik yazıldığına anlaşılamsı maksadı ile çizgi kullanarak ayrılmıştır.

16a-[75-1] no’lu dizenin anlamını verirken syafa ve satır sonuna denk gelindiği için “ben-dahi” ibaresini “بندخی” şeklinde bitişik yazmıştır.

Noktalama işaretlerine gelince, sağdan sola doğru ve Arap alfabesine uygun olan ters virgül (◌) dışında başka noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Virgüllerin kullanılması ise tutarlı değildir. Dizelerin sonları çerçeveye denk gelindiğinde virgül kullanılmamıştır. Çerçeveyle dize sonu arasında sıradaki sözcük sığmayacak olursa oraya süs işaretleri yerleştirmiştir. Örneğin yazmanın 52a sayfasından sondan ikinci satırda bunu görebiliriz.

20a-[99-2] no’lu dizenin çevirisinde yer alan “ديوانيه” sözcüğü -müstensih hatası olmadığı durumda- ilginç olup dikkat çekmektedir; “[...] ana lâzım olduğu için dīvāneye teşbīh ider”.

Yönelme hal ekinin eklendiği “divâne” sözcüğü güzel “ha” (⇒) ile bitmektedir ve ses olarak hal eki ile sözcüğün sonu aynı değere sahiptir. Bu durumda günümüzde konuşulan bazı ağızlarda sözcüğün sonundaki vokal (⇒) “i”ye dönüşür. Söz konusu örnekte bu durumu görmek mümkündür.

Esere yazım biçimi açısından stetik yön veren önemli bir husus 23a-[123-2] no’lu dizenin açıklamasında göze çarpmaktadır. Müellif burada Arap harflerinin yazılışına uygun olarak “‘ayn=ع” harfini vermiş ve günümüz Türkçesinde örneklendirme yapılırken kullanılan “örneğin”i kastetmiştir. Böylece bir nevi kısaltma yapmıştır.

Bazı örneklerde, Arap harfleriyle yazılmış olsa dahi dildeki yumuşamanın yazıya yansıtıldığını görmek mümkündür:

39a-[271-1] Pā ez ser u ser zi pā nedānem,

Ayağı başdan ve başı ayakdan bilmezem,

Bu örnekte “ق” harfi ile biten ayak sözcüğü belirtme hal eki aldığı için “غ” harfi ile yazılmıştır.

52b-[428-1] Şad şūḥī u dilberī nümūdeş,

Oña yüz şūḥluḡ ve dilberlik gösterdi,

Bu örnekte ise “şūḥ” kelimesi sert bir söylenişe sahip olan “ḥ” harfi ile bittiği için “-lık” eki alırken bu ek “لق” şeklinde verildiği halde, “dilber” sözcüğünde “-lık” eki “لك” biçiminde görülmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi eserin 43b ve 44a sayfaları yazmada eksiktir. Bunun bir fotokopi hatası olduğu açıktır. Orijinal eserde bulunduğu bölüm sıralamasına uyacak olursak bu başlıklardan birisi de tam eksik sayfaya (muhtemelen 43b no’lu sayfa) denk gelmiştir. Eksik sayfalarda bulunan dizeler ve anlamları aşağıda yer almaktadır.

[320-2] Ber rûy-ı zemin çü gûy mi-geşt

Yer yüzünde gûy gibi geziyordu.

[321-1] Mī-tāḥt çü gürd gird-i meydān

Meydanın etrafında pehlivan gibi at koşturuyordu,

[321-2] Mī-saḥt zi dūd-ı āḥ çevgān

Ah çekmek suretiyle ağzından çıkan dumandan çevgān yapıyordu.

[322-1] Vez her müje gûy-ı âteşinī

Her kirpiğinden ateşli bir gûy, ...

[322-2] Ğaltān kerdī be-her zemīnī

Her yere (tarafa) savuruyordu.

[323-1] Ber her arafı ki rāh kerdı

Her tarafa ki gidiyordu,

[323-2] eyrān be-zemin nigāh kerdı

Yere hayran hayran bakıyordu.

Der gūften-i rāz-ı gūy u dervīş

[Gūyun ve dervişin sırrını söyler]

[324-1] Nā-gāh zi dūr dīd gūyī

Ansızın uzaktan bir gūy gördü,

[324-2] Sergeşte ve haste-dil çü ūyī

[Bir gūy ki] onun gibi gönlü yaralı ve avare idi.

[325-1] Sergeşte-yi kūy-ı bī-ķarārī

Kararsızlık mahallesinin avaresi, ...

[325-2] Raķķaş-ı besāṭ-ı hāksārī

Alçak gönüllülük besatının rakkası,

[326-1] Ber hāk-ı niyāz rū nihāde

İstek ve talep toprağı ūzre yüz koymuş,

[326-2] Vez ser heme ārzū nihāde

Başından bütün dilek ve isteklerini atmış,

[327-1] Ez çarḥ besī belā(cefā) keşīde

Çarhtan bir çok bela çekmiş,

[327-2] Der ‘āşīķī derd-hā keşīde

Aşk yolunda çok dertler çekmiş,

[328-1] Gerd-i sitemeş be-rū nişeste

Kendisine yapılan zulümlerin gubarı yüzüne oturmuş,

[328-2] Āvāze-yi ū furū nişeste

Ad ı ve şöreti yerle bir olmuş,

[329-1] Hıuşk u ter-i rüzigār dīde

Devranın yaşı ve kurusunu (iyi ve kötüsünü) görmüş,

[329-2] Derd-i ser-i bī-şümār dīde

Sayısızca baş belası görmüş,

[330-1] Şad kŭb zi rüzgār hŭrde

Devrandan yüz[lerce] darbe yemiş,

B. İlhâmî'nin Çevirisinin Özellikleri ve Farsça Çevirisi Açısından

Değerlendirilmesi

İlhâmî'nin yaptığı çeviride edebîyat açısından en çok değere sahip olan husus müellifin, Farsça dizelerin anlamını verdikten sonra konuyla ilgili manzum veya mensur cümlelere yer vermesidir. Bu parçalar Türkçe, Farsça ve Arapça olabilmektedir. Bunlar şiir, deyim, kalıp cümleler, ayet, hadis gibi cümlelerden oluşmuştur. İlhâmî yorum veya çeviri yaparken eklediği bu cümleleri çeşitli başlıklarla belirtmiştir. Bu başlıklar şöyledir: “Li-mü’ellifihi”, “nazm”, “şi’r”, “kemā kīle”, “‘arabīhu”.

Sekiz farklı başlık altında ele alacağımız bu bölümde sırasıyla İlhâmî'nin çeviri yöntemi ve birebir çeviri konusunda başarısı ve zaafı, yetersiz / yanlış çeviri, derkenarlar, li-mü’ellifihi, kalıp sözler ve deyimler, ara cümleler / bağlantı ifadeleri, Farsça beyitler, Arapça ayet, hadis ve cümleler konularına değinilecektir.

1. Çeviri Yöntemi / Birebir Çeviri

İlhâmî farklı bir tercüme üslubunu ortaya koyduğunun farkındadır. Her mısran kısaca ve direk çevirisini vermeyi hedeflemiştir. “Ola ma’nā-yı beyti

mücmelen²⁰³ yād” mısrası bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bunun bir örnek teşkil edeceğini ve gençlere kılavuz niteliğinde olacağını söylemektedir:

“[İG-15-1] Ola ma‘nā-yı beyti mücmelen yād

[İG-15-2] Ola bu terceme şıbyāna üstād”.

Kusursuz olamayacağını ve hata yapabileceğini de ilk başta itiraf etmektedir:

“[İG-16-1] Hāṭāyile ḥalel görürse ‘irfān

[İG-16-2] İdeler luṭfla ıslāḥın iḥsān”.

İlhâmî yaptığı tercümede yorumları ve çevirisiyle görünüşte gizli kalmış olan manayı yüze çıkarmayı ve aydınlatmayı hedeflemiştir. Bu İlhâmî’nin tercüme anlayışının göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir:

“[İG-14-1] Hāfāyı keşf idüb vech-i beyāndan

[İG-14-2] Cemālin göstere ma‘nā ‘ayāndan”.

İnsafli olanlar ve kalbi temiz olanların aşk dilinden anlayacaklarını ifade eder, mağrur olanların doğru yoldan çıkmış olduklarını, insafsız olduklarını, dinsiz ve aşk ehline kin beslemekte olduklarını söyler ve güzel kitabının bu zümreye ulaşmaması için dua eder.

Ârifî’nin yazdığı giriş ve hamd u senâ bölümlerinde orijinal ve Hâl-nâme’nin konusuna son derece uygun bir dil kullanmıştır. Özellikle buralarda gûy ve çevgân terimlerinin her bağlama uygun kullanılışı dikkat çekmektedir. Çevirirken bunun çok zor olabileceğini düşünmemiz gerekirken İlhâmî’nin bunu çok başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğine şahit olmaktayız.

İlhâmî’nin tercüme yöntemine gelince, ilk önce Farsça dizelerin bire bir tercümelerini vermiş, daha sonra anlatım kapalı veya sorunlu ise konuya açıklık getirmiş ve yorumunu eklemiştir. Konuyla ilgili kendisine ait olan manzum veya

²⁰³ Mücmelen: mücmel, kısa olarak, kısaltarak, az sözle. (Devellioğlu, 705)

mensur cümlelere yer vermesi, başka şairlerden dizelerin alıntılanması ve ayet/hadislerle süslenmesi, tedavülde olan deyim veya kalıp cümlelerin kullanılması eserin edebî değerini kat kat arttırmıştır. İlhâmî'nin Fars ve Divan Edebîyatına ne derecede hâkimiyetinin göstergesi olarak bu eklemelere başvurmak mümkündür.

Ancak bu durum bütün dizelerde tekrar edilmemiş, bazen sadece birebir tercümeyi verirken, bazen serbest tercüme, bazen yorum ve bazı durumlarda ise sadece ana düşünceyi aktarmıştır.

İlhâmî'nin, çeviriye daha fazla açıklık getirmek ve süslemek amacıyla yaptığı eklemelerinden onun üstün başarısı olarak bahsetmek gerekmektedir. İlerleyen bölümlerde ilk önce çevirideki zaaflardan bahsedilecek daha sonra eseri edebî kılan, ona özgünlük kazandıran ve değer katan İlhâmî'nin deyim, dize v.s. gibi eklemelerinden bahsedilecektir.

İlhâmî'nin eserinin tamamında geçerli olmamakla birlikte titiz bir şekilde birebir çeviri yöntemine başvurmuştur. Bu durum bazen çok başarılı bir şekilde devam etmiş ancak bazı durumlarda anlaşılabilir hale gelmiştir. Aşağıdaki örneklerde bunlardan bazılarını görmekteyiz:

23a-[125-1] Gūy-ī ki şeh ez ser-i hüner zed,

Bir ʔobı ki şāh hüner başından urdı,

“Ez ser-i hüner” kalıbını “hüner başından” şeklinde çevirmesi müellifin birebir çeviri konusunda titizliğinin gösterir ancak “ez ser-i” kalıbının geçtiği diğer yerlerde çevirirken “cihetinden” anlamını da “başından”ın yanı sıra vermiştir. Örnek:

20a-[100-2] Gūy ez ser-i hāl kerde hūyī,

Gūy hāl başından ve zevk u semā' cihetinden bir hū eylemiş ...

31a-[200-1] Ger tu zi ser-i derāz-destī

Eger sen el uzunluğu başından ve kuvvet u tūvānālīguñdan

Burada yine “ez ser-i” kalıbının “başından” olarak çevrilmesi ve daha sonra açıklık getirilmesi dikkat çekmektedir. Bu durumda müellifin birebir çeviri konusunda anlam yetersiz kalsa da ısrarından bahsetmek gerekmektedir. Müellif önce sözcüklerin düz anlamını verir ve yetersiz kaldığı zaman açıklama yapar.

29a-[181-1] Rūzī be-neşāṭ u kāmṛānī

Bir gün sürür ve murād süricilik ile,

Bu dizede “kāmṛānī” sözcüğünü “murād süricilik” olarak çevirmesi yine birebir çeviri bağlamında dikkat çekmektedir. Gönlünce yaşamak ve hayat sürdürmek anlamında olan “kāmṛānī” sözcüğü, “murat ve istek” anlamında olan “kām” ve “sürmek, devam ettirmek” anlamında olan “randen” fiil kokünden oluşmuştur. İlhâmi bu iki sözcükten oluşan “kāmṛâi” sözcüğünü çevirirken oluştuğu iki sözcükten hareketle birebir çeviri yapmıştır.

30a-[191-2] Ez ḥāk merā tu ber-girifti,

Bizi toprağdan sen götürürsün;

Burada müellif birebir çeviri disiplinine uymamıştır. Bu duruma eser boyunca çok az rastlanmıştır. İlhâmî “beni” yerine “bizi” demiştir.

31a-[199-1] Bā anki neī tu pāy ber cāy,

Onuñ birle senüñ ayağıñ yirde degül ya'nī vefāda şābit kadem degülsün ve hem güy gibi çevgān yirde degül eldedür.

Günümüz Türkçe'sinde “bununla birlikte” şeklinde tedavülde olan ve Farsça'da “bā anki” kalıbıyla ifade edilen kavramı müellif “onuñ birle” şeklinde çevirmiştir. “Bâ”, birliktelik ekidir ve “-le” ekiyle ifade edilmiştir. “Ân” işare

zamiridir ve “o” demektir. İlhâmî'nin birebir çevirisi sıralama ve anlam bakımından sorunsuz gözükmektedir.

Aşağıdaki örneklerde müellifin yine birebir çeviri konusunda titizliğini görmekteyiz:

35b-[241-1] Pîrâhen-i şabr çāk mî-zed,

Şabr yaqasın çāk iderdi mî-zed ururdı dimekdür ammā ma'nā-yı muhaşşılâsı yazıldı,

36b-[251-1] K'an dil-şude rā be-hun nişāned,

Ki ol göñlü gitmiş[i] kana dōke ya'ni öldüre,

“Be hun nişānden” Farsça'da deyim olarak kullanılır ve “öldürmek”

anlamındadır. Müellif çevirinin sonunda “öldürmek” anlamını vermiştir ancak “... be hun nişāned” cümlesini sözcük sırasına göre çevirmesi ilk başta verdiği anlamı (=Ki ol göñlü gitmiş[i] kana dōke) yetersiz bırakmıştır. “Be” Farsça'da yönelme hali eki olarak kullanılır ve “be hun” ibaresi İlhâmî'nin de verdiği gibi tam olarak “kana” anlamına gelmektedir.

41a-[294-1] Hāl-ı dil-i rîş rû-be-rüyem,

Yara göñlüm hālını yüze yüz baña,

“Rû-be-rû” kalıbı günümüz Türkçe'sinde “yüzyüze” şeklinde

kullanılmaktadır. Eski metinlerde bunun “yüze yüz” şeklinde geçip geçmediği konusunda emin değilim ancak burada dikkat çeken yine ibare içindeki ek ve sözcüklerin sırasına göre çevrilmiş olamasıdır. “Rû”, “yüz” demektir ve “be” yönelme hali ekidir.

41b-[301-1] Kerd ez reh-i yāriyeş melāmet,

Onı yārlik başından [melāmet] itdi ya'nī naşihata şürū' itdi,

İlhâmî birebir çevirinin yanı sıra dizedeki sözcükleri sırasına göre çevirmeye de gayret göstermiştir. Bu dizede dikkat çeken bir başka husus “ez reh-i” sözcüğünün “başından” şeklinden çevrilmesidir. Yukarıda da görüldüğü gibi “ez ser-i” kalıbı “bu yüzden, bu cihetten” anlamına gelmektedir. Farsça’da “ez ser-i” ve “ez reh-i” kalıpları eş anlamlıdır ve bu dizede “ez ser-i” kalıbı geçmediği halde İlhâmî “ez reh-i” kalıbını “başından” şeklinde çevirmiştir. Buradan hareketle döneminin Türkçe’inde “başından” ibaresinin “yüzünden, cihetinden” anlamlarında kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu durum Farsça öğrenimi açısından da önemli olabilir. Şöyle ki dil öğrenmek isteyen mübtedi her sözcüğün anlamını sırasıyla bulabilecek ve öğrenim açısından kolaylık sağlanmış olacaktır. Örneğin:

“43a-[315-2] Tā şāh kuned be-gūy bāzī,

Tā şāh eyleye tobla oyun ya'nī şāh oynamağına başımı ve gözümü tobla eyle iy yār,”.

43a-[319-1] Z'in-san çü be-hemdemeş sūhan reft,

Bunuñ gibi çün anuñ hemdemi ile söz gitdi ya'nī bu mükālemeden soñra,

Bu örnekte müellif bire bir çevirinin anlaşılmasız olduğunu düşündüğü için mısranın neyi kastedtiğini açık ve anlaşılır biçimde vermiştir.

44b-[333-2] Vez pāy nişest der ber-i ū,

Ayağdan oturdı onuñ katında,

Müellif burada sadece birebir çeviriyi vermiş dolayısıyla anlam yetersiz kalmıştır. “Ez pāy nişesten” ayakta kalmayıp (yürümeyip) [gelip onun yanına] oturmak demektir.

2. Yetersiz / Yanlış Çeviri

Aşağıdaki örnekler üzerinden ise müellifin tercüme konusundaki zaaflarını tartışabiliriz:

9a-[33-1] Yekran çü ber in besâṭ rande

Bu besâṭda çün at sürmiş oldı ya'nî burâḳla der firfile seyr ü 'urüc-ı zâtu'l-burüc itdi,

“Yekran” iyi, asil ve hızlı koşan at demektir. Dizede her hangi bir at değil bu özelliği sahip olan attan bahsedilmektedir ancak müellif bunu çevirisine yansıtmemiştir.

41b-[302-1] İncâ ḳadem ustüvâr bâyed

Bunda ayak muḳkem gerek,

“Bunda” yerine “burada” şeklinde çevrilmesi gerekmektedir.

13a-[57-1]: Yine sözcüklerin ve harflerin tam anlamını vermeye çalışırken bu dizede yer alan “semeni” ve “yâsemeni”deki nisbet veya vahdet “yâ”larını “bir” olarak tercüme etmiştir. Bu adlar -vahdet “yâ”sı alsalar dahi- sayılabilir olmadığı için çoğul olarak tercüme edilmesi daha uygundur; “Her cānibde semenler ve yâsemenler var-idi”. Ayrıca bu dizede vezin gereği “yâsemeni” yerine “yâsemīnī” olmalıdır. 85340 no'lu İran Meclis Kütüphanesi yazmasında da “yâsemīnī” şeklinde geçmektedir.

20a-[102-2] no'lu dizede geçen “miyān be-fıkr besten” kalıbını “miyānımı fıkrle bağladım” şeklinde tercüme etmiş ve başka bir açıklama yapmamıştır. Daha

önce de dendiği gibi “be” yönelme hali ekidir ama bazen birliktelik eki olarak da kullanılabilir. Bu şekilde olsa dahi tercüme anlayamayacaktır. “Miyān” sözcük anlamı itibariyle²⁰⁴ “orta, ara, aralık, bel, kemer” anlamlarına gelmekte ayrıca şarkı veya bestelerin üçüncü mısralarına da denmektedir. Burada “kemer” veya “bel” anlamı kastedilmektedir. “Miyân besten”, “bel bağlamak” ve “himmet etmek” demektir. Mecaz olarak “hazırlanmak” ve “ısrarla bir işin peşinde olamak” anlamına da gelmektedir. “Miyān be-fıkr besten” düşünmek için himmet etmek, veya oturup düşünmek, düşünmek için beli bağlamak, düşünmeye himmet etmek demektir.

Az sayıda da olsa müellifin bazı örneklerde yanlış çeviri yaptığı saptanmıştır. Müellif giriş bölümünde hata yapabileceğini kabul etmiştir gerçi bu tevazu sebebiyle söylenmiştir:

“[İG-16-1] Hıta-y-ile halel görürse ‘irfān

[İG-16-2] İdeler luṭfla işlahın ihsān”.

18b-[87-1] no’lu dize için verilen yetersiz ve anlaşılmaz mealdan hareketle müellifin “āb-ı rû” ibaresinin anlamı veya nasıl kullanılacağı ile ilgili doğru bilgi vermemiştir.

“Çün hest şad āb-ı rû ez ĩnem”: Çün bu yüzden yüz āb var. (āb-ı rû: yüz suyu)

22a-[118-1] An kūh-neverd u zūr-nāverd,

Karşılaştırılan yazmalarda bu dize “An kūh-neverd-i rüz-ı nāverd” şeklinde geçmektedir ve bu şekilde okunması gerekmektedir. İlhamî’nin bu dizeyi yanlış okuduğu kanısındayım. (= An kūh-neverd u zūr-nāverd) Özellikle “zūr nāverd”

²⁰⁴ (Devellioğlu, 654)

tamlaması konusunda bunu açıkça söylemek mümkündür. Bağlamı içinde böyle bir kullanımın görülmesi çok zor ve hatta imkansızdır. Ayrıca bu tamlamayı yanlış okuduğunun yanı sıra yanlış çevirmiştir. “Zür nāverd” sıfat tamlaması olacak olursa “zor savaş” olarak çevrilmesi gerekmektedir. İlhâmî ise “ma‘nā-yı beyt[:] ol tağ devirici ve cenk kuvvetlü” şeklinde çevirmiştir.

28a-[168-2] no’lu dizede (= Bürdī kalemeş girev zi Mānī) geçen ve Farsça olan “rehin” anlamındaki “girev” sözcüğünü yanlış çevirmiştir. Girev Farsça’da rehin ve emanet anlamında da kullanılmaktadır. Burada Ârifî bu anlamını kastedmektedir. Dolayısıyla “sebkāt” şeklinde çevirilip “ödül”e bağlamak doğru değildir:

Ḳalemi Mānī’den sıbkat idüb öñdül²⁰⁵ aluridi bu kadar üstādliġ-ile

31b-[208-1] Z’in gūne ki sūrḥ rüyem ez tu,

Bu dürlü-ki yüzüm aḳdur senden,

Bunun müstensih hatası olma olasılığı da vardır. Çünkü eski harfler ile yazılan “ak” ve “al” sözcükleri “-dır” eki aldıkları zaman birbirlerine çok benzerler:

“ألدور” ve “أكدور”

53b-[436-2] Can gūy şıfat nihād ber dest,

Cān gūyı gibi elinüñ üstüne ḳodı

Bu dize “cānı gūy gibi” şeklinde çevrilmelidir. Halbu ki müellif dizeyi “Cān gūyı gibi elinüñ üstüne ḳodı” şeklinde çevirmiştir.

²⁰⁵ Öğdül (öñdül): Mükâfat, yarış mükâfatı. Girev. (Tarama Sözlüğü 3054-3055)

53b-[438-2] Āsānter ez in kūca tūvān dād,

Bundan eyüce ölüm kıanda olur

Bu örnekte ise “āsānter” sıfatını “eyüce” olarak çevirmiştir. “Daha kolay, kolayca” olarak çerilmesi gerekmektedir.

3. Derkenarlar

Eseri değerli kılan bir diğer husus ise derkenarlardır. Derkenarlar unutulmuş dizeler veya anlamlarından, okunma biçimlerinden, yorum ve açıklamalarından ve sözcük anlamlarından oluşmuşlardır. Derkenarların tamamı her sayfada bulunan çerçevenin dışında ve uzun cümleler olduğu zaman üçgen şeklinde yer almıştır. Bunu 51a sayfasında derkenarda uzun bir not yer aldığı için görebilmekteyiz. 51a sayfası dışında çerçevenin altında başka derkenar bulunmamaktadır. Bu ise tersten yazılmıştır. Çerçevelerin sağ ve sol kenarlarında yer alan derkenarlar ise çerçevenin alt kısmı veya üst kısmında bulunuşuna göre farklı biçimlerde yazılmıştır. (bakınız: 12b)

Derkenarların yazarının Farsça’ya son derece hâkim olduğunun bir göstergesi olarak görebilir.

Farsça dizelerin doğru biçimde okunabilmesini sağlamak için derkenarlarda nasıl okunacaklarına dair notlar mevcuttur. Ayrıca tamlamalar ve bunlar isim veya sıfat tamlaması olduklarını da belirtmeye çalışmıştır. Böylece okuyucuya anlamlandırma konusunda da yardımcı olmuştur.

Derkenarların kime ait olduğu “minhü” (ondan olan) ibaresiyle belirtilmiştir. Derkenarların İlhâmî’ye ait olup olmadığı konusunda emin değiliz. 51a sayfasının

derkenarında bulunan “Abisten hāmīle ma‘nāsına iken nūnunu dānisten nūnu gibi maşdar nūnu zann idüb maşdar ma‘nāsın vermişdir minhu” ibaresinin bu sayfada her hangi bir sözcükle alakası bulunmamaktadır. Bu sayfada “ābisten” sözcüğü kullanılmamıştır. Yazmanın hiçbir sayfasında bu sözcük geçmemektedir. 54a sayfası [439-2] no’lu Farsça dizede bulunan “āstīn” sözcüğüyle yazılma biçimi açısından benzerliği bulunsa da bununla alakası bulunmamaktadır.

20a-[101-2] Kāvīmī heme der neşāt dīdem

Müellif veya derkenarları kaleme alan kişi bu dizeyle ilgili olarak; “ba‘zī nūşhada pūr neşāt vāki‘ olmuşdur minhū” şeklinde not düşmüştür. Buradan hareketle müellifin veya derkenarları kaleme alan kişinin hem Farsça’ya hâkim olduğunu, ayrıca diğer nüshalarla karşılaştırarak titiz bir çalışma yaptığını söyleyebiliriz.

4. Li-mü’ellifihî

İlhâmî 64 dizenin açıklamasından sonra “li-mü’ellifihî” başlığıyla kendisine ait dizelere yer vermiştir. “Li-mü’ellifihî” başlığı ile belirttiği bütün dizeleri bir araya getirecek olursak başlı başına bir edebî eser ortaya çıkacaktır. Bu başlık altında verilen dize ve cümleler tek örnek dışında tamamen Türkçe olmaktadır. Bunların tamamının İlhâmî’ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Bu dizeler geçtikleri yerlerde bağlamlarına son derece uygun bir şekilde kullanılmışlardır.

“Li-mü’ellifihu” olarak belirtilen ve Türkçe olmayan tek beyit ise 5a-[10-2] no’lu dizenin açıklamasında verilmiştir:

“Ve’z-zuḥa ‘aks-i şū‘le-i rūyet

Şude ve’l-leyl tār-ı gīsūyet”.

İlhâmî'nin Farsça ve Arapça'ya hakimiyetini göz önünde bulundurursak bu dizenin de kendisine ait olacağı konusunda hiç şüphe duymayacağız.

10a-[37-2] no'lu dizenin açıklama kısmında herhangi bir başlık kullanmadan verilen Türkçe beyitin yine müellifin kendisine ait olduğunu düşünmekteyim.

Sözkonusu dize şöyledir:

“Kadem rencide kıl ey ‘aşk-ı muṭlak,
Ki mekşûf ola cāna ser mu‘allaḳ.”

Li-mü'ellifihi başlığıyla belirtilen dize ve cümleler aşağıda sıralanmıştır. İlhâmî'ye ait dizelerin, kendinden önceki dizelerle bağlantısını ve uyumunu göstermek için Ârifî'ye ait ilgili dizelerde verilmiştir.

[1-2] Ez şāni‘-i zū‘l-celāl gūyem

‘azamet ve celāl issi şāni‘-i ber kemālūñ zıkr-i cemīlün ve vaşf-ı celīlün
söyleyem

Li-mü'ellifihi

Beyān etmezden evvel ḥasb-i hāli

‘ayān idem cemāl-i zū‘l-celāli,

[4-2] Çevgān-ı ḳazā u gūy-ı taḳdīr

Ḳazānuñ çevgānı ve ḳaderūñ gūyı ya‘nī nice ki gūy zarb-ı çevgānla bī ihtiyār
gerdān u ğaltān olursa ḳader de ḳazā muḳtażāsınca zuhūr eylemekde anuñ gibi nāçār
ve muḫtarrdur

Li-mü'ellifihi

Yed-i kudretdedür gūy-ile çevgān
Kaža çevgān kaderdür gūy-ı gāltān

[10-2] Çevgān-ı ŧeb ez tu Ābnūsi,

Ve gicenūñ çevgānı senden ābnūsa mensūbdur ya'nī ve'n-nihāru izā tecellā
ma'nāsın beyāndan ŧoñra ve

Ve'l-leylu izā yağŧā

Muhtevāsın 'ayān ider mıŧra' evvelde

Ve ca'elne'n-nihār ma'aŧen

Mefhūmun i'lām itdükden ŧoñra mıŧra'-ı ŧānīde

Ve ca'elne'nā Nūhikum ŧebāten

tibyānın ifhām ider

Li-mü'ellifihi

Ve'z-zuħa 'aks-i ŧu'le-i rūyet

ŧude ve'l-leyl tār-ı gīsūyet

[11-2] Hem ŧaħn-ı felek muŧavver ez tu

Ve zeyyine's-semā'u'd-dünyā bi-meŧābīħ

Fehvāsınca nücūmla semāyı tezyīn senūñ kārūñdur

Li-mü'ellifihi

Hem gūy-ı zemin müdevverüñdür

Hem ŧaħn-ı felek muŧavverüñdür

[14-2] Vez 'anber-i sūde gūy sāzī

Ve ol haldan ki ‘anber-i südedür güy düzersin ba‘zî nüshada ez zülf- i siyâh
vâkı‘ olmuşdur

Gird- ‘izârda haţţ-ı yârı çevgâna teşbîh ve hâlî güy-ı ‘anberîne teşbîh ider

Li-mü’ellifihi

Dil mürğünü şayd itmege bir dânedür ol dâm

‘uşşâka halâş oldu bulardan tama‘-i hâm

[16-2] İn güy-ı sipihr-i sîm sîmây

Bu gümüş sîmâlu felek tobin

Li-mü’ellifihi

Ƙudret-i haqq-ı kader destinde çevgân eylemiş

Güy u eflâki ana çün güy-ı ğaltân eylemiş

[19-2] Hâlî ne-buved hayâlem ez tu

Hâlî olmaz hayâlüm senden ya‘nî zebân-ı kâl-le seni ta‘rîf ü tavşîf nice

müyesser ola ki zebân entaş iken lâl u bî-mecâldür hayâl-i cemâl-i bâ-kemâlün lâkin
çeşm-i giryân u dil-i biryândan hâlî degüldür

Li-mü’ellifihi

Zātuñı nice vaşf ideler kâl u hâlle

Vasf idemez haqqâti kimse hayâlle

[24-2] Şîrînî-yi şî‘r-i hüsrevem bahş,

Hüsrev-i Dehlevî şî‘ri halâvetün ‘atâ kııl

Li-mü’ellifihi

Çü Hüsrev süz-nâk eyle kelâmum

Nizāmī rūhına ırgür selāmum,

[26-2] Tā nām be-‘ārifî ber-arem,

Tā ‘āriflikle meşhūr ve be-nām olam ‘inde’l-‘urefā ve beyne‘ş-şu‘arā nām-
dār olam

Li-mü’ellifihî

Çü nāmum ‘Ārifî’dir ‘ārif eyle

Rumūz-ı ehl-i ‘aşka vākıf eyle,

[35-2] Vez memleketeş dü kevn kūyî,

Ve anuñ memleketünden iki cihan bir maħalledür memlekete nisbet bir
maħallenüñ ne miqdārı ola belki ‘avālim-i gaybdaki şühüdun-içün ve tecelliyāt-ı
günāgünuna göre ma‘dūmdur zīrā el-müheddis izā karn bi’l-‘kadīm lem yebke lehu
eşer mefhūmu beyne’l-muħakkiķīñ muħakkaķdur,

Kişver āsmān-ı ilāhi girift, memleket nā-mütenāhi

Li-mü’ellifihî

Cihan bir kaçredür baħr-i ‘ademden,

Yaħut bir zerredür nūr-ı kademden,

[36-2] Hāk-ı reh-i heşt u çār badeş,

Anuñ sekizinüñ ve dördinüñ hāk-ı rehi olsun ya‘nī düvazdeh imām-ı kirām
ve evlād-ı ‘üzāmuna ‘arz-ı ‘ubūdiyyet ve izhār-ı muħabbet gösterür

Li-mü’ellifihî

Hāzret-i haķdan erişsün ber-devām,

Āluna aşhābuna yüz biñ selām

[38-2] Māhiyyet-i [hāl] ber ser ārem,

Hāl mahiyetün başa getürem

Nazm

Āsüde ber kenār çü pergār mī-şudem,

Devrān çü nuqte-i ‘aķıbetem der miyan girift

Li-mü’ellifihî

Taķlīd sāhilünde gezen nicelerün

Bu lücce-yi fenāyla yok āşināluđı,

[39-2] Tā çend füsürde hāl başem,

Tā niceye dek zāhid-i efsürde hāl gibi müncemid olam

Li-mü’ellifihî

Zāhid-i huşke dokuz haste eger meclis-i ‘aşķa gelsin

Ne ķadar lenger ise ‘aşķ anı çālāk eyler

[45-2] Ez gevher-i nazm çün Nizāmī,

Nazm gevherinden Nizāmī çeşm ve gevher

İzāfetledür girāmī kesr-i kāf-ı ‘acemī ile hürmetlü ve ‘izzetlü ma‘nāsınadur

Li-mü’ellifihî

Sulţān-ı sühan durur Nizāmī,

Aña kul olan olur girāmī

[49-2] Bülbül be-sürüd güyi-i hış,

Bülbül de kendinüñ ırlanğıçluğına ve şavt-ı laţıfine mesrür idi hüb-rüy ve
sürüd-güy vaşf terkībleridür

Li-mü'ellifihî

Önce lebler hüsnine çün gül gibi mağrūr olur,

Bülbül-āsā ehl-i dil feryād idüb mesrūr olur,

[50-2] Gūyī şude rāst her ħubābī,

Bir ʔob olmuş idi rāst her bir ħubāb der āb lafzı izāfetsizdür ıztırābīdeki yā
vaḥdet içündür gūyīdeki daḥi vaḥdet içündür gūyā ki yine ābı çevgāne teşbīh ider
egri böğri aḳduğı cihetden

Li-mü'ellifihî

No'la anlamadı ise çevgān,

Gūy lafzı ider anı i'lān,

[52-2] V'an der ḳadem-i semen fütāde,

Ve ol sebze semen ayağuna düşmiş ya'nī ezhār-ı bāğ birbirine kemāl-ı
inbisāt ve iltifātde

Li-mü'ellifihî

Gül dāmenine ebr-i bahār aḳıduben yaş,

Serv-i semenün sebze ḳodı ayağuna baş

[53-2] Gūyī şude ḥāk gūy-ı 'anber,

Gūyā ki ḥāk 'ānber ʔob olmuş idi

Li-mü'ellifihî

Arz-ı kürīde sebze-yi ter ol-ḳadar biter

Ki gūy-ı 'anberīne gülüb arz ḥarf öter

[60-2] Benşin ki nei tu der-ḥūr-i men,

Esem otur ki degülsün benüm lāyıkum benüm gibi ‘ālī miqdār gerdün-ı
gerdānla senüñ gibi zemen-i zemīn-i bī-ḳadr ne lāyıḳdur ki muḳābele ḳıla

Li-mü’ellifihī

Benüm ḳarşumda deprenma ki başdan

Senüñ yoḳ iḳtidārīñ iy ḳara ḥāk,

‘uşāt-i ins ü cinne sen maḳarrsan

Benüm ervāḥ-ı ḳudsa mesken-i pāk,

Ne zerre mihr ü ne ḳatre olur baḥr,

Ne dirsın ḳanda arz u ḳanda eflāk,

[61-2] K’ez devlet-i men der āb-rūyī,

Ki senüñ āb-rū ve laṭāfet ve ṭarāvetüñ benüm devletümdendür

Li-mü’ellifihī

Bārān-ı luṭfum ermese bīḳāre cānuña,

Gelmezdi kimse seyr ü sülük-iyle yanuña,

[66-2] Tu noḳta velik noḳta-i ḥāk,

Sen noḳta velikin bir noḳta-i ḥāk baña nisbet senüñ vücūduñ şu ‘ā’-ı şemse
nisbet zerre borı gibidür

Naẓm

Tu arz-ı ḥaḳīr u mā semāyīm

Benger tu kücā vu mā kücāyīm

Li-mü’ellifihī

Baña nisbet senüñ yoḳdur vücūduñ

Hemānā vehm-i maḥẓ ancaḳ nümüduñ,

[67-2] Hem rüz müzeyyen-est hem şeb

Hem gündüz müzeyyendür ve hem gice gündüz güneş nürıyla müşerref ve
münevverüm ve gice kamer ve sāyir-i kevākib ile muşavvarüm

Li-mü'ellifihî

Gice gündüz nūrla behcetdeyem,

Ġarḳ-ı nūrum 'ālem-i raḥmetdeyem

Bende kimse ḳan döküb zūlm eylemez,

Sencileyin şanma kim zūlmetdeyem

[70-2] Peyveste kulūḫ-ı tu der āb-est

Muttaşıl senüñ kerpicüñ şudadur

Nazm

Ger cihan pür berf gerded ser-be-ser,

Tāb-ḫor bugzāredeş der yek nazār

Li-mü'ellifihî

Şuya düşmiş kulūḫ ancaḳ vücūduñ,

Fenā bulmaḳdadur her laḫze būduñ,

[71-1] Bes k'ez tu be-dil ğubār dārem,

Senden ḫaylī muğabberim egerçi dāmen-i himmetüm senüñ gibi pest u kem
miḳdārdan muğabber olmaz ber müvcib-i kerīme-i ḳul küll-i ya'milu 'ala şāķiletehu,

Ez āsman ber zemīn nişār u ez zemīn ber āsman ğubār meşeldür ammā ne-
ḳadar ise a'lā miḳdār olanlaruñ şefā-yı derūnu gerd [u] ğubār ḳabül itmez

Li-mü'ellifihî

Göñül âyînedür sevmez ğubârı,

Götürmez cām-ı Cemşîd inkisarı

[72-2] Der ma'raz-ı men tu çün der-âyî,

Benüm ma'raz-ı 'itâb ve maḥall-ı ḥıṭâbuma sen ne keyfiyetle gelirsün

Li-mü'ellifihî

Beni âzurde kılub kendiñi âzâr itmek,

Nice sūd ola bu ḥüsrânla bâzâr itmek

[83-2] Peydâst ke in sūḥan hevâyîst,

zâhirdür ki bu söz ki da'vâ-yı 'ulüvv-i şâ'n ve sumüvv-i mekândur ḳuru hevâ

vu heves u ğüş-ı ehl-i hūṣa bunuñ gibi ḳavl-i mâ-lâ ya'nî bang-ı ceresdür

Ve 'uḳalâ ḳatında hevâ ve ğurūr bâ'ış-i şurūr olduğundan ğayri ehl-i hevânıñ

ğabâvet ve ḳuşūru muḳarrardur

Li-mü'ellifihî

Ḳocun iblîs-veş maĝrūr olursun,

Cenâb-ı kibriyâdan dūr olursun

[110-2] Ber ğüy-ı sipihr ber devîdî,

Felek ṭobınuñ üstüne yilerdi ya'nî

Li-mü'ellifihî

O çevĝanı felek ṭobun geçerdi

Segirdür şanmañız anı uçardı,

[114-2] Āvīḥte şerşer ez dum-i ū,
Şerşer bu kadar sür'atle onuñ kuyruğına aşılmış idi
Li-mü'ellifihî
Segirdürken anuñ kuyruğına yil,
Yilişüb gücle yitürdi aña,

[124-2] Cevlān-geh-i bād-pāy-ı şāh-est
Şāh atınuñ cevelānı yiridür
Li-mü'ellifihî
Yaraşur māh-ı nev çevgān olursa,
Yiridür hem felek meydān olursa,

[127-2] Endāht çü meh ber āsmāneş
Meh gibi anı āsmāna atdı
Li-mü'ellifihî
Pādişāhuñ zarb-ı çevgānıyla gūy,
Şöyle şıçrar kim semāya irişür,

[155-2] Der silsile-i hezār Mecnūn,
Bunda rā muḳadderdür hezār Mecnūn rā taḳdīrinedür bir zencīrde biñ

Mecnūn'u

Li-mü'ellifihî
Ehl-i dil ḥāl u ḥaṭṭı fikriyle meftūn oldılar,
Gördüler zencīre zülfün cümle Mecnūn oldılar,

[159-2] Der her çinî hezâr can dâşt,
Her büklümde hezâr cân var-idi,
Li-mü'ellifihî
Zülf büklüm büklüm olmuş bir büt-i zîbâ idi,
Cümle endâmı yirinde dilber-i ra'nâ idi,

[161-2] Āyīne-i Çin nümūde der jeng,
Çin āyīnesin pasda göstermişdi
Li-mü'ellifihî
Çün geldi yüzüne hatt-ı şeb-reng,
Āyīne-i Çin'e kondu şan jeng,

[162-2] Çin fitne şude der ebrū-yı ū,
Ehl-i Çin anuñ qaşınuñ meftūnu idi ya'nî qaşında bir çin var-idi ki ehl-i Çin
küllü aña 'āşık idi

Li-mü'ellifihî
Bu ebrūlar bizi öldürdi ey māh
Yavuz gözden seni şaklasın Allah,

[163-2] Vez hırmanı hūsn hūşe-çīneş,
Hūsn hārmanından onuñ hūşe-çīnî idi
Li-mü'ellifihî
Yüzünü göricek ey nūr-ı ilāh,
Ne leke idüğini añladı māh,

[215-2] Tā ser buved ez tu ber-negerdem,
Tā başım şak olduğça senden dönmem ve ayrılmam
Li-mü'ellifihi
Olmayınca şikeste kâse-i ser
Ayrılam şanma hâk-ı pâyıñdan,
Çevgānuñ başı gitmeyince toba muķārinetden ayrılmaz,

[217-1] İn serkeşi-em zi pesti-i tust,
Bu benüm serkeşligim senüñ alçaqlıguñdandır
Li-mü'ellifihi
Gerçi kim meskenet leţāfetdür,
Hadden artık olunca zilletdür,

[219-2] Ber hış çü mār pıçem ez tu
Kendüme yılan gibi tolanırım senden
Li-mü'ellifihi
Bilmezim ki baña ne hāl oldu
Sensiz olmaqlıgum maḥāl oldu,

[231-2] Uftāde çü sāye-yi dıraḥtī
hākla yeksān olmuş bir sāye-i dıraḥt gibi
Li-mü'ellifihi
'alāikden ḥalāş itmiş vücūdun,
Düşürmiş vādi-yi 'aşka şühūdun,

[232-2] Hem ihre zi girye lāle-zārī,

Hem yūzi ađlamadan bir lāle-zār

Li-mū'ellifihī

Demādem an açar anuñ gōzünden,

Şararmış beñzi od yağar anuñ sōzünden,

Dōnüb yūz anlu yařdan lāle-zāra,

İriřmiř kūy-ı 'ař ire bahāra,

[235-2] Hāyran şud u hāl-ı hōd diğer dīd

Hāyrān oldu kendi hālin bir gūne dađı gōrdi

Li-mū'ellifihī

'āřıkın ahvāli dīđer-gūn olur,

Beñzi řarı vū derūmı hūn olur

[236-2] Vez esb-i hıred piyāde āmed,

'ağl atından piyāde geldi ya'nī oldu

Li-mū'ellifihī

'aş hālātı hoşa hāletdür

'āřıka pend-i hoş cehāletdür,

[237-2] Şad gūy-ı siriřk ser be-der kerd,

Yūz gōz yařı tobu bařın řařra eyledi gōz yařm mūdevver olduđı iūn gūya

teřbīh [ider]

Li-mū'ellifihī

ūnki deryā-yı muhabbet ađladı,

Her bakımda nice biñ an aqladı

[239-2] Her dem araf-ı diger devıdı,

Her dem bir cānibe yilerdi

Li-mü'ellifihi

Yilüb yüpürür gūyā gūy oldu o meydānda,

Baqladı fenā rahtun mülk-i ğama bir anda,

[241-2] Der 'aşk dem ez helāk mī-zed,

'aşkda helākdan dem ururdi

Li-mü'ellifihi

Helāk olmak kişi 'aşk içre iy yār,

O ğan-ı mā ğazardur dağı neñ var

[242-2] Ney dūr ki 'aı-i nāb mī-rıht,

İnci degül ki řāfi 'aı dökerdi ya'nī ğözden aan şu degül an idi

Li-mü'ellifihi

Ĝözümüñ yaşunı an eyledi 'aşk²⁰⁶,

[243-2] Gūyā řude būd řūret-i ğāl,

Söyleyici olmiř ğāl řūretin ya'nī rūy-ı zerd ve eřk-i ğūnīni řāhid-i 'aşk-ı pāk

idi

kemā ile

²⁰⁶ Bu dizenin ikinci mısraı mühtemelen müstensih hatasından dolayı yazılmamıştır.

Fe-keyfe tenkir ħubben ba‘de mā ŧehedet behī, ‘āleyke ‘udūlu’d-dem‘e ve’s-
sağme

Li-mü’ellifihī

Yüzüm zerd oluban göz dökmeŧe yaŧ

Kim eylerdi derūnum sırrını fāŧ,

[244-2] An ħāl nigāh kerd nā-gāh

Ol ħāla naẓar itdi na-gāh ya‘nī o dervīŧ-i dil-rīŧūñ ħālına muṭṭali‘ oldı

Li-mü’ellifihī

Ne qadar ŧağlar isen gün gibi zāhirdür ‘aŧk,

Keŧf-i esrārda Allāh ki māhirdür ‘aŧk

[247-2] Der kūy-ı belā kesī nihed rüy,

Belā mağallesinde bir kimse yüz qor-mu kendi iħtiyārıyla ammā ‘aŧk iħtiyārī

degüldür ne çāre

Li-mü’ellifihī

Qazā-yı āsmānīdür beñüm ‘aŧk,

Belā-yı nāğihānīdür beñüm ‘aŧk,

[248-2] Can müŧkil ez an tüvān burun bürd

Canı ondan ṭaŧra iletmege ħaylī iŧkāl vardur

Li-mü’ellifihī

Gel fenā ehline ir meclis-i ħāŧ isterseñ,

‘aŧıq ol cānuñı vir tezce ħılāŧ isterseñ,

[252-2] Ez hüsni ferâseti ki şeh dâşt,
Bir hüsni ferâset, 'aql ve kiyâset ki şâhda var-idi
Li-mü'ellifihi
Aldanur şanma şehi gösterse na'l-i bâz-gün,
Kim dimişdür ehl ine'l-mulûk-i mulhemün,

[255-2] K'ez mihr dileş nigeş nedâred
Ki ol dilber onuñ gönlini muhabetden hıfz itmeye
Li-mü'ellifihi
Luţfdur 'âşıkâ cefâ-yı habîb,
Zürefâ-yı 'Arab'dır aña zebîb,
kemâ kıle
Zerebe'l-habîb zebîb,

[256-2] Keş dil ne-keşid ber şikârî,
Ki onuñ gönli müncezib olmadı şikâra
Li-mü'ellifihi
Şikârî²⁰⁷ istemeseydi şikârî
Urur-mıydı şikâra tîr-i kârî,
Pes ma 'şûkuñda 'âşık murâdı degülmişse tîr-i gamze ile dil-i 'uşşâkı şikâr
itmez-idi
kemâ kıle
Âşıkân her çend muştâk-ı cemâl-ı dilberend,
Dilberan ber 'âşıkân ez 'âşıkân 'âşıkterend,

²⁰⁷ Şiirin vezni ve anlam gereğince "şikârçi" olarak okunmalıdır.

[258-2] An rüz be-rağbet-i diger bâht,
Ol gün bir güne daği oynadı sâyir günlere muhâlif
Li-mü'ellifihî
Bu ne luţf u kerem olur ey şâh,
Bâreke'llâh yârîcin Allâh

[260-2] Hâyran şud u ruy der zemin mand,
Hâyran oldu yüzü yirde kaldı
Li-mü'ellifihî
Mağrūr olma rüz-ı vişâle iñende kim,
Anuñ mu'ākıbı durur aħır şeb-i firāk,

[261-2] Ancâ ser-i ħod çü ħâk-ı reh yâft
Anda kendi başın ħâk-ı reh gibi buldı
Li-mü'ellifihî
Atı ayağı başdığı yirler,
Gözüme tütüyâ gibi görünür,

[262-2] Berdâşt be-dîde u [nigeh-dâşt]
Kaldırdı ve gözünde ħıfz itdi
Li-mü'ellifihî
Bizim kehl-i cilâdan yok şefâmız,
Ayağuş toprağıdur tütüyâmız,

[263-2] Zed ber ser-i ħod çü şavlecān dest,

Kendi başına şavlecān gibi vurdı çevgā[n] başına el vurdugı yuķarıda zıkr
olınmışdur

Li-mü'ellifihi

Başına yumruķlar urub sīnesin çāk eyledi,

'aşķ kūyunda vücūdun maĥv idüb ħāk eyledi,

[274-2] Bā ū gūyem ki keyfe ħālī,

Oña diyem ki nicedür benüm ħālüm

Li-mü'ellifihi

Ĥālūmi ħāl ehli añlar ķāle gelmez ħāletüm,

Mest-i 'aşķ olan bilür el-ĥaķ benüm keyfiyyetüm,

[330-2] Şad zaĥm zi dest-i yār ĥürde,

Yār elinden yüz zaĥm yimiş

Li-mü'ellifihi

Erişen başına çomak çevirür,

Ayaķ ile deper yaĥud dövdürür

[438-2] Āsānter ez in kūca tüvān reft,

Bundan eyüce ölüm ķanda olur

Li-mü'ellifihi

Gel berü iy 'aşķ-ı dilberden kerāmet isteyen,

Az-midir bu kim kişiye ölmegi āsān ider,

[441-2] Gūyī ki nuḥust bāht ser būd,

Bir ʔob ki evvel oynadı baş idi

Li-mü'ellifihî

Başını ʔob eyle andan şoñra bu meydāna baḳ,

Ol seni pūyende vü giryān iden ʔevgāna baḳ,

[450-2] Raht e[z] ser-i ḥāl best dervīş

Esbābı ḥāl başından baḳladı dervīş

Li-mü'ellifihî

Cānını cānāna ʔarşu virüb olmış ber murād

Ehl-i 'aşḳ içre ʔomış bir ad ola rūḥı şād

[514-2] Ber dest-i melek du'ā-yı şeh bād,

Melek elinde şāhuñ du'āsı olsun ya'nī feleklerde melekler el açub şāha du'ā

ḳılsunlar

Li-mü'ellifihî

Ḥaḳ ta'ālā pādşāhuñ 'ömrünü ʔoḡ eylesün,

Ḳanda kim var-ise a'dāsın ʔamu yoḡ eylesün²⁰⁸

5. Kalıp Sözlere ve Deyimler

²⁰⁸ Bu beyit “*fāilātün, fāilātün, fāilātün, fāilün*” vezinde yazılmıştır. Ahengi ve vezine uygunluğu sağlamak için “çok” ve “yok” sözcükleri “çoḡ” ve “yoḡ” biçiminde yazılmıştır.

Kalıp sözler ve deyimler müellifin esere katkıda bulunduğu bir diğer başlığı teşkil etmektedir. Bunların bazıları Türkçe, bazıları Farsça ve bir örneği ise Arapça eş anlamlıdır. Müellifin Türkçe dışında, Arapça ve Farsça'daki deyim ve kalıp sözlere hakimiyeti yine üstün yeteneğinin bir göstergesidir. Eserde bulunan deyim ve kalıp sözleri şöyle sıralayabiliriz:

15b-[71-1]

Ez āsman ber zemīn nişār u ez zemīn ber āsman ğubār,

Gökten yere bağış ve yerden göğe toz.

Bu örneğin müellif tarafından mesel (deyim) olduğu söylenmektedir.

18a-[84-2]

Der hāne eger kes est in harf bes est,

Evde birisi varsa tek harf (nida, çağrı) yeterlidir.

21a-[108-2]

Ayağı yil kendi bir hışm āteşidür;

Açık anlamı verdikten sonra bu kalıba yer verdiği için bunun bir kalıp söz olduğunu düşünmekteyim.

27a-[160-2]

Zihī leṭāfet u hālet zihī celāl u cemāl,

Ne hoş hal ve kibarlık ve ne güzel yüz ve yücelik!

36b-[250-1] Tersem ki be-can resed ziyānem

ƘorƘuran ki cāna ziyānım yitişür ya'nī bir cān uçururum,

Deyim: “can uğurmak”

38b-[267-2] Efsāne-yi Őehr u kūy geŐtem

Őehrin ve maĥallenin ĥikāyesi oldum ya'nī dūŐmiŐüm ĥalę-ı 'ālemiñ diline,

Deyim: dūŐmiŐüm ĥalę-ı 'ālemiñ diline

39a-[273-2] Ĥāli ki merāst gūy dāned

Bir ĥāl ki bañadur gūy bilür zīrā sergerdān ĥālini sergerdān bilür,

Deyim: sergerdān ĥālini sergerdān bilür

46b-[349-2] Geh bedr u gehī hilāl bāŐed,

Geh bedr ve gehī hilāl olur ya'nī her kemālūñ 'aęabince bir zevāl

muğarrardur

Deyim: her kemālūñ 'aęabince bir zevāl muęarrardur

54a-[439-2] Gūyī tu ki can der āstīn dāŐt,

Diyeydiñ sen ki cānı yeñinde idi

Deyim: cānı yeñinde olmak.

Yāra bir elma Şunar gibi Şunub oldu ĥalāŐ,

58b[487-2] Bā men ser-i güft ü gūy dāred,

Onuñ benimle Őözi ve kelecisi vardur ya'nī fenn-i Ői'rde benimle güft ü gūya
ol kimse ķādir olur ki nezāketde ķılı ķırķ yara,

“كل كل / “كل كل كردن” (= Kelkel, kelkel etmek): Boş söz, boş konuşmak, anlamsız laf etmek, yorucu ve anlamsız konuşmak, çok konuşarak birbirinin başını ağdırtmak. İçi boş cevazlerin birbirine dokunmasından dolayı çıkan sestem türemiş olduğu söylenmektedir. (Dehhoda Online Sözlüğü) “كلنكار” (=Kelencar): yengeç anlamına gelir, Arapça’da “seretan” derler. “kelencar reften” deyimi, yengeç gibi çok çaba ve hareketle az miktarda iş gerçekleştirmek demektir.

60a-[498-2]

Sühan-ı dürüst ta’ alluk be-güş-ı sultân dâred.

6. Ara Cümleler / Bağlantı İfadeleri

Tercümede en çok dikkat çeken ve edebî açıdan da metne değer katan husus müellifin ara cümleler, kalıplar ve farklı bağlaçları kullanmasıdır. Bunu dizeleri ve tercümeleri birbirine bağlamak ve ilişkilendirmek, merhûn beyitler veya dizeleri birbirine bağlamak veya daha akıcı bir anlamlandırma yapabilmek için kullanmıştır. bağlantı cümlelerinin yanı sıra bazı eklemel yoluyla da yine aynı amaç güdülmüştür. Aşağıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür.

8b-[30-1] Hem sey-i meh u sitâre kerde

Hem mâh ve hem sitâre seyrün eylemiş ehl-i kerâmet,

Burada müellif bu dizenin anlamını “ehl-i kerâmet” kalıbını ekleyerek diğer dizeye bağlamıştır.

16a-[66-1] no’lu dizenin anlamı verildikten sonra “Bes cevher-i ‘âlî ve manba‘-ı lâ’lî muğâbelesinde” kalıp cümlesiyle anlamı sonraki dizeye bağlamıştır.

15b-[68-2]

“pes imdi”: Birbirine bağladığı iki beyit anlam olarak merhun olmadıklarına rağmen kullandığı bağlaç anlamın rehinli olduğunu göstermektedir.

16a-[71-1]

“Pes bu cihetden”: İki mısraı birbirine bağlamak için kullanılmıştır.

17b-[81-1]

“Çün semt-i rüşd budur” ibaresiyle anlamın sıradaki dizeye bağlanmasını sağlamıştır.

[81-2] Ber men zi çi hink mī-düvānī,

Benüm üzerüme ne için at çapub ben hāk-sār-ı zerre miđdāra cefā idersün

Bu örnekte ise müellifin sıfat terkibi ekleme cihetiyle anlamda müdahalede bulunduğu görölmektedir.

17b-[83-2] “Peydāst ke in sühan hevāyīst” dizesinin tercümesini verirken “hevāyī sühan” tamlamasının Türkçe karşılığını verdikten sonra iki farklı Arapça ve Farsça karşılık daha vermiştir: “[...] kıru hevā ve heves ve güş-ı ehl-i hüşa bunuñ gibi kıavl-i mā-lā ya’ni bang-ı ceresdir.”

18b-[87-2]

kıanda kıaldı arz-ı kibriyā’ idüb kendiñi görmek; (ekleme)

18b-[88-1]

bu eřnāda

22b-[121-2] no’lu dizenin tercümenin anlamı bir sonraki dizede devam ettiği için -anlamı merhun olduğu için- çevirinin en sonunda “zīrā ki” bağlacını kullanarak cümleyi bir sonraki dizeye bağlamıştır.

27a-[159-1] no’lu dizenin anlamını bir sonraki dizeye bağlamak için “ol Çin řāh-zādesiniñ” tamlamasını kullanmıştır.

28a-[168-2] no'lu dizenin anlamını “bu kadar üstünlüğü-ile” bağlacıyla bir sonraki dizeye bağlamıştır.

34b-[234-2] Vez dest-i zamāne pāymālī,

Zamāne elinden bir pāymāl-ı ḥaḳīr ü faḳīr bu aḥvālī mezkūr olan dervīş,

(ekleme)

35a-[238-2] An şīfte-yi rübūde çün gūy,

Ol ḳapılmış dīvāne gūy gibi beyt āyendeye merhūndur,

Burada bağlaç yerine anlamın merhun olduğunu söylemektedir.

35a-[240-1] Der bāzū-yı şeh nigāh kerdī,

Yā-yı ḥikāyedür şāhuñ bāzū-yı sīm sīmāsına nazār iderdi, (ekleme)

39a-[270-2] Çün gūy-ı şikeste ḥaste-ḥāl-est,

Şınıḳ ṭob gibi ḥaste-ḥāldur bī-i ‘tibārılık ile, (ekleme)

42b-[313-2] Şarf-ı reh-i şehriyār bāşed

Şehriyār yolına şarf olurdu ḳanda ḳaldı-ki bir baş dirīğ ola ‘āşıḳuñ cāndır

metā‘ı ana şey’-i ḳalīl, (ekleme)

7. Farsça Beyitler

İlhâmî'nin eserin tamamında kullandığı Farsça beyitler ise sırasına göre aşağıda yer almaktadır. Beyitlerin anlamları ve biliniyorsa kaynağı beyitin çevirisinde sonra verilmiştir. Dizeyi “şi'r”, “nazm”, “Li-mü'ellifihî” v.s. gibi sözcüklerle ana metinden ayırmış ise bu sözcükler dizelerin numarasından hemen sonra bulundurulmuştur. Böylece dizenin İlhâmî'ye ait olup olmadığı anlaşılmıştır.

3b-[2-2]

Şi'r

Seyr-i sipihr u devr-i kamer ra çi ihtiyār

Gökyüzünün hareketi ve ayın dönmesini (yerin etrafına) ihtiyari değil,

Der gerdişend ber ḥasab-ı ihtiyār-ı düst

[Onlar] dostun (Tanrının) hihtiyarı (kaderi) hasbiyle dönmektedirler.

Hafız Divan, Gazel 60 (Dorj 3)

Şi'r

Be-nezd-i 'aql-ı her dānende-ī hest

Her akıl insanın biliyor ki,

Ki bā gerdende gerdānende-ī hest²⁰⁹

Her dönücü olan şeyin yanında bir de döndüren vardır.

Mevlana, Mesnevi (Dorj 3)

3b-4a-[3-2]

Çarḥ-ı ser-gerdān ki ender cüst ü cū-st

Avare olan çarh ki hep arayış içindedir,

Ḥāl-ı ü çün ḥāl-ı ferzendan-ı üst

Onun hali, onun çocukları (=gök cisimleri) gibidir.

Gerdiş-i çarhe resen rā 'illet est

Çakrıkın dönüşünün nedeni etrafındaki ipten dolaydır.

Çarhe gerdān rā nediden zillet-est

Çakrığı döndüreni görmemek alçaklıktır.

Mevlana, Mesnevi (Dorj 3)

²⁰⁹ Mevlana, Mesnevi (Dorj 3)

4a-[5-2]

Geh bedr u gehi hilāl gerded

Bazen dolunay bazen ise hilal şeklinde oluyor,

Geh kırs u gehi heyāl gerded

Bazen belirli ve açık bazen ise hayal gibi oluyor.

(Kaynak belli değil)

4b-[6-2]

Naẓm

Ru dīde be dest ār ki her zerre-i hāk

Git ve göz (bakış) elde et ki toprağın her zerresi,

Cāmīst cihān-nümāy çün der nigerī

Dünyayı yansıtan bir kadehtir bakarsan(görürsen) eğer

Kashani, 204: 588 (Dorj 3)

Ey dirīgā hīç kes rā nīst tāb

Yazık ki hiç kimsede tākat yoktur,

Dīd-hā kūr u cihan pür āftāb

Gözler kördür ve (halbuki) dünya güneşlerle doludur

Attar, 8: 134 (Dorj 3)

Cümle yek zāt est ammā muttaşif

Hepisi tek varlıktır sadece vasıfları değışiktir,

Cümle yek harf u ‘ibāret muhtelif

Hepisi tek harften oluşur ama ibareler farklıdır.

Attar, 8: 130 (Droj 3)

5a-[10-2]

Li-mü' ellifihî

Ve'z-zuḥa 'aks-i şu'le-i rüyet

Yüzünün nûrunun yansıması [güneşin] parıltısıdır.

Şude ve'l-leyl târ-ı gîsüyet

Saçların gecenin karanlığı olmuştur.

(Mü'ellifine ait)

6b-[18-2]

Nazm

Feyz-i rûḥu'l-ḳudus er bâz meded fermâyed

Eğer Tanrı'nın keremi tekrar yardımcı olursa,

Dîgerân hem bi-kunend an-çi Mesîḥâ mî-kerd

İsâ'nın yaptığını diğeri de yapabilir.

Hafız, Divan (Dorj 3)

8b-[28-2]

Şude ü pîş can-ha cümle der pey

O öndedir ve canlar (diğer insanlar) hep arkasındadır(onun arkasından gelmektedirler),

Girifte cümle can-ha dâmen-i vey,

Bütün canlar (insanlar) onun eteğini tutmuşlardır.

9a-[32-2]

Firişte gerçi dâred ḳurb-i dergâh

Melekler gerçi Tanrı'nın dergahına daha yakındırlar,

Negünced der maḳām-ı lī ma'e'l-lāh,

Ama onlar Tanrı'yla birleşme makamına sığamazlar (erişemezler).

Mahmut Şebisteri (Dorj 3)

Hazret-i Muhammed'in miraca çıktığında kendisine Cebrail'in eşlik ettiği ama son aşamada Cebrail'in bir üst kata çıkma yetkisi ve kudretinin olmadığına işaret eder.

9a-[33-2]

Çinan germ der tih-i²¹⁰ ḳurbet be-rānd,

Öylesine Tanrı makamı nezdinde hızlıca koşturdu,

Ki der sidre²¹¹ Cebrīl ez ū bāz mānd²¹²

Ki miracın son ve en yüksek mertebesi olan sidretü'l-müntehada Cebrail ona ulaşamadı.

Sa'di, Bûstan (Dorj 3)

Burada mü'ellifin verdiği Farsça beyit bu dize ve açıklamasıyla son derece uyumludur. Melekler her ne kadar Tanrı katına yakın olsalar da Tanrı'yla birleşme mertebesine erişemezler. Dini metinlerde bunun için Cebrâil'in Hz. Muhammed ile birlikte miraca gitmesi ama son katta kanatlarının yandığı ve artık yükselemediği söyleniyor. Bu düşünce her iki beyitte de yansıtılmıştır.

Zū ḳāyir-i ḳuds bāz mande,

Andan Cebre'ıl-i emin ki ḳāyir-i ḳudsdür²¹³ girü ḳaldı,

²¹⁰ Tih : 1. Çöl. 2. Mısır ile Şam arasında Sînâ dağının bulunduğu yarımada bir çöl. [Hz. Mûsâ Mısır'dan çıktıktan sonra halkı ile birlikte bu çölde kırk yıl dolaşmıştır]. (Devellioğlu, 1109)

²¹¹ Sidre : 1. Arabistan kirazı. 2. Enyüksek makam. [ondan sonra Tanrı'ya gidilir]. (Devellioğlu, 951)

²¹² Cebrail'in miracın son aşamasında kanatlarının yanması ve Hazret-i Muhammed'e eşlik edememesine (bunun için yetkisinin bulunmaması) işaret eder.

10a-[37-1]

Nazm

Ustād-ı tu ‘aşk-est çü ancā beresī,

Senin ustadın aşktır, oraya (o aşamaya) eriştiğin zaman,

Ū hod be zebān-ı hāl gūyed çün kun

O kendiliğinden hâl dili ile sana nasıl yapacağımı söyleyecektir.

10a-[38-2]

Nazm

Āsūde ber kenār çü pergār mī-şudem,

Rahatça (aldırmadan) pergar gibi etrafta avare geziniyordum,

Devrān çü nuqte-i ‘akıbetem der miyan girift

Devran (zaman) beni akıbet noktası gibi içine (merkezine) aldı.

12b-[51-2]

Tā ne-giryed ebr key hāned çemen

Bulut ağlamazsa çimler güler mi?

Tā ne-giryed tıfl key cūşed leben,

Bebek ağlamazsa süt taşar mı?

15a-[66-1]

Nazm

Çist in saḳf-ı bülend-i sāde-i bisyār naqş,

Bu yüksekte olan sade ama çok resimli (çok karışık) tavan nedir

Z'in mu'ammā hīç dānā der cihan āgāh nīst,

Bu muammadan dünyada hiç kimse âgâh değildir.

15a-[66-2]

Nazm

Tu arz-ı hâkîr u mâ semâyîm

Sen alçak yer ve biz gökyüzüyüz,

Benger tu kücā vu mâ kücāyîm

Bak ki sen nerdesin ve iz nerdeyiz.

15b-[70-2]

Nazm

Ger cihan pür berf gerded ser-be-ser,

Eğer dünyayı baştan başa kar sarsa,

Tāb-ħor bugzāredeş der yek nazar

Bir bakışıyla büklümler içinde bırakır onu.

15b-[71-1]

Ez āsman ber zemīn nişār u ez zemīn ber āsman ğubār

Gökten yere bağış ve yerden göğe toz,

17a-[80-2]

Nazm

Hāk şu hāk tā beruyed gül

Toprak ol, toprak ki gül bitsin,

Ki be-cuz hāk nīst mazhar-ı gül

Ki gülün mazharı (ortaya çıkış eri) topraktan başka değildir.

17a-[81-1]

Tā tüvānī bende şu sultān me-bāş

Bildiğin kadar köle ol, sultan olma,

Zahm-keş çün gūy şu çevgān me-bāş,

Darbe alan gūy ol ama çevgān olma,

Tāc ān-i ūst ān-i mā kemer²¹⁴

Taç ona aittir, bize ait olan kemerdir,

Vāy an k'ez hadd-i hod dāred gūzer,

Kendi hududu ve sınırından tecavüz edenin vay haline!

17a-[81-2]

Naẓm

Tevāzu' kuned her ki-rā 'aql hest,

Akli başında olan mütevazi olur,

Ne 'aqlī ki hışmeş kuned zīr-dest

Aklini öfkesine feda etmez.

18a-[84-2]

Der hāne eger kes est in harf bes est,

Evde birisi varsa tek harf (nida, çağrı) yeterlidir.

²¹⁴ Bu beyitte “taç” ve “kemer” kavramları geçer, İlhami'ye ait olmasa da bir tarikat anlayışını göstermektedir.

Dilden analayan birisi için bir kere hitap etmek (söylemek) yeterlidir.

27a-[160-2]

Zihī leṭāfet u ḥālet zihī celāl u cemāl,

Ne hoş hal ve kibarlık ve ne güzel yüz ve yücelik!

37a-[253-2]

Kemā kıle

Dü kes rā ki bāşed be-hem ‘aql u hūş,

Birbirinin akıl ve mantığını bilen iki kişi,

Ḥikāyet kunānend u leb-hā ḥamūş,

Dudakları kıpırdamadan (hâl dili ile) birbiriyle konuşabilirler.

37a-[254-2]

Kemā kıle,

‘Āşık ki şud ki yār be-ḥāleş nazar ne-kerd

Kim âşık oldu ve sevgilisi onun yüzüne bakmadı,

Ey ḥāce²¹⁵ derd nīst ve ger ne ṭabīb hest,

Ey ḥāce (ustād) dert yoktur yoksa tabip mevcuttur.

37b-[256-2]

Kemā kıle

Āşıkān her çend muştāk-ı cemāl-ı dilberend,

Gerçi âşıklar sevgilinin yüzünü görmek için can atarlar,

²¹⁵ Hāce aynı zamanda Hâfiz için kullanılan meşhur hitaptır.

Dilberan ber 'āşıkān ez 'āşıkān 'āşıkterend,
Mâşuklar âşıklardan daha ziyade onlara âşıktırlar.

40a-[282-2]

Yâr âyîne-st can rā der hazen,
Gamı ve kaderi çok olan yerde yâr cânın aynasıdır,
Der ruḥ-i âyîne ey can dem mezen,
Ey cân! Aynanın karşısında iddialı olma(sus)!

56a-[456-2]

'āşıkān her çend müştāk-ı cemāl-i dilberend
Gerçi âşıklar sevgilinin yüzünü görmek için can atarlar,
Dilberān ber 'āşıkān ez 'āşıkān 'āşıkterend
Mâşuklar âşıklardan daha ziyade onlara âşıktırlar.

56b-[465-2]

Hergiz nemired an-ki dileş zinde şud be-'aşk,
Kalbi aşk ile diri olan (çarpan) hiçbir zaman ölmez,
Şabt-est der cerīde-yi 'ālem devām-ı mā,
Bizim devam ve baki olacağımız dünyanın defterine kaydedilmiştir.

60a-[498-2]

Sūḥan-ı dürüst ta'alluḫ be-gūş-ı sultān dāred
Güzel (doğru, gerçek) söz şahın kulağına layıktır.

60a-[501-2]

Kem gūy u güzīde gūy çün dūr,

Az konuş, inci gibi seçkin ve değerli konuş,

K'ez endek-i tu cihān şeved pūr,

Ta ki senin azından (az ama öz konuştuklarından) dünya dola!

Bir tek istisna dışında eserde geçmiş olan bütün Farsça dizeler başka şairlere ait olmaktadır. Söz konusu tek beyit ise Farsça-Arapça karışık bir beyitten ibaret olup kaynağıyla ilgili kesin bilgi elde edilememiştir. Farsça dizelerin kaynağı birkaç örnek dışında eserde verilmemiştir ancak bunları vermeden önce “nazm” veya “şi‘r” başlığıyla belirtmiştir.

17a-[80-2] no’lu dizede nazm başlığıyla belirttiği bu dizenin kaynağını bilmediği için “[...] ba‘zi küberā’ buyurmuşdur,” şeklindeki ibareyle dizenin başka birisine ait olduğunu belirtmiştir;

“Nazm

Hāk şu hāk tā beruyed gül

Ki be-cuz hāk nīst mazhar-ı gül”

Bu dizede müellifin tercümesini, yorumunu ve kalıp söz kullandığını tek dize altında görmekteyiz.

21a-[108-2] no’lu dizeyi -“Gūyī ki be-bād āteş āmīht”- çevirirken önce düz tercümesini vermiştir; “Gūyī ki yele od çarışdı”. Daha sonra kalıp cümle niteliğinde olan “Ayağı yel kendi bir hışm āteşidir” cümlesini vermiş ve en sonda bu cümleyle ilgili yorumunu aktarmıştır; “bendeki at hışmda od ve sür‘atde yeldir”.

44b-[337-1] Ez fark nuḥust rāh refteş,

Depeden evvel onuñ yoluna gitdi ya'nī meşiyen 'ale'l-vech,

Burada birebir çeviriyi verdikten sonra Arapça çevirisini de eklemiştir. Bu anlam Arapça'da yaygın olduğu için kalıp olarak çevrilmiştir.

47a-[355-2] Der pīş reh-i 'adem girifte,

Öñüne 'adem yolun tutmuş, 'adem rāhın tutub mülk-i fenāya eylemiş 'azmī,

Bu mısradaki birebir çeviriden sonra daha edebî bir cümle ile açıklama getirmiştir.

Aşağıdaki örneklerde müellif kendisi verdiği dizinin kaynağını metin içinde belirtmiştir.

14b-15a-[66-1]

[...] tercümān-ı lisān-ı ğayb ḥāce Ḥāfız-ı Şīrāzī benim ḥaḳıḳatımı derk 'asīr belki ğayr-ı mümkün idüğün bu beytle ne hoş buyurmuşdur mesmū' uñ olmadı-mı

Çist in saḳf-ı bülend-i sāde-i bisyār naḳş,

Z'in mu'ammā hīç dānā der cihan āġāh nīst,

17a-[81-1]

ḥazret-i Mevlānā Meşnevīsinde buyurur

Tā tüvānī bende şu sulṭan me-bāş

Zahm-keş çün ğüy şu çevgān me-bāş,

(Mevlānā, Mesnevî, 1. Defter)

Tāc ān-i üst ān-i mā kemer

Vāy an k'ez ḥadd-i ḥod dāred ğüzer

(Mevlânâ, Mesnevî, 5. Defter)

İlhami üç beyti ise “şiiir” başlığı ile ayırmıştır. Bunlardan ikisi Farsça olup Hafız ve Mevlânâ’ya ait olmaktadır. Üçüncü beyit ise Arapçadır. Yine bu beytin İlhami’ye değil başka bir şaire ait olduğunu düşünüyorum.

3b-[2-2]

Sey-i sipihr u devr-i kamer ra çi ihtiyâr

Der gerdişend ber hesab-ı ihtiyâr-ı düst

(Hafız, Gazel 60)

3b-[2-2]

Be-nezd-i ‘aql-ı her dānende-ī hest

Ki bā gerdende gerdānende-ī hest

(Mesnevi-Mevlana)

10a-[37-2]

Ve küllü melîḥ ḥüsnehū min cemāluha,

Ma‘ār lehū bel ḥissi küllü melîḥet

(kaynak?)

8. Arapça Ayet, Hadis ve Cümleler

Yazmadaki Arapça ayet, hadis, manzum ve mensur cümleler ise sayfa sıralarına göre aşağıda anlamlarıyla birlikte yer almıştır:

4b-[6-2]

Elā bi-küllü şey' lehū āyetehī nūzzil 'alā innehu vāḥid

5a-[10-1]

Ve ca'elne'ş-şems ziyā'

5a-[10-2]

ve'n-nihāru izā tecellā

Ve'l-leylu izā yağşā

Ve ca'elne'n-nihār ma'aşen

Ve ca'elne'nā Nūḥikum şebāten

5a-[11-2]

Ve zeyyine's-semā'u'd-dünyā bi-meşābih

8b-[28-1]

lev lak lemā ḥalektu'l-eflāk

8b-[28-2]

şumme denī fetedlī fekāne ḳalb-ı ḳavseyne ev ednī

8b-[29-1]

fā vaḥeye ilā ʿabduhu mā evḥī

8b-[30-2]

aḳtaribet essāʿe ve enşıku'l-ḳamer

9b-[35-2]

el-müḥeddiş izā ḳarn bi'l-ḳadīm lem yebḳe lehu

10a-[37-2]

Şi'r

Ve küllü melīḥ ḥüsnehü min cemāluha,

Ma'ār lehü bel ḥissi küllü melīḥet

13a-[57-2]

e'ş-şehretu āfet

14a-[64-1]

el-ḥamdu'li-lāhu'l-lezī ḥalake's-semāvātu ve'l-'arz

14b-[64-2]

ve men aḥsen mine'l-lah ḳıylen

15b-[71-1]

ḳul küll-i ya'milu ʿala şākiletehu,

16a-[74-1]

ve zeyyinü 's-semāu 'd-dunya

16b-[78-2]

ve mine'l-mā' küll-i şey'un hayyu

17a-[80-2]

men tevāzu' ref' ahū Allah

18a-[84-2]

ve laḳed kerremnā benī ādemu ve ḥemmelnāhum fī'l-berru ve'l-baḥr ve
rezeḳnāhum mine'ṭ-ṭayyibāt ve fezzelnāhum 'ala keṣīru mimen ḥaleḳnā tefzilen

18a-[84-2]

ve laḳed ḥalaḳne'l-insānu fī aḥsen-i taḳvīm

35b-[243-2]

kemā ḳile

Fe-keyfe tenkir ḥubben ba'de mā ṣehedet behī, 'āleyke 'udūlu'd-dem'e ve's-
saḳme

37a-[252-2]

ine'l-mulūk-i mulhemūn,

37b-[255-2]

Žerebe'l-ħabīb zebīb,

45a-[337-1]

meşiyen 'ale'l-vech,

54b-[446-2]

Men mâte mine'l-'aşķ fe-ķad mâte ŧehīden,

55a-[448-2]

Küllü nefsu zāyıkatu'l-mevt

C. İlhâmî'nin Eserinin Türk Edebîyatındaki Yeri

Nuran Tezcan'ın *Medine'deki Gûy u Çevgân Yazmaları* başlıklı tanıtıcı makalesi dışında İlhâmî'nin eseri ile ilgili şimdiye kadar yapılmış olan herhangi bir çalışma olmadığı için bu eserin Türk Edebîyatındaki yeri ve değeri bilinmemektedir dolayısıyla bu konuda söylenilecek çok şey olmayacaktır. Ancak eserin biçimi, içeriği ve özgün tarzı ile başlı başına bir tür olarak incelenebileceği, benzer eserlerle karşılaştırılarak bu türün önemi ve ortaya çıkma nedenleri açısından değeri ortadadır.

Bu eser ayrıca kendisi hakkında bir tek paragraftan ziyade bilgi sahibi olmadığımız İlhâmî'nin elimizde bulunan tek eserinin ilk ve tek nüshası olması bakımından da çok değer taşımaktadır. Döneminin tercüme geleneği ve bu anlayışın neleri amaçladığı konusunda da bilgi içermektedir. Eserin tercümesinde farklı bir üslup kullanıldığı için özellikle bire bir çeviri yöntemi ve Farsça dizelerle Türkçe anlam ve yorumlarının yan yana yer alması dil incelemeleri için özgün bir kaynak olabilme açısından da önem kazanmaktadır.

SONUÇ

İlhâmî'nin eserinin niteliği konusunda elde edilen bilgiler ışığında onun eserinin sadece bir tercüme veya şerh olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Belki bu eser için hem tercüme hem de şerh demek daha uygun olacaktır. Bunların yanı sıra “derkenar” olarak da tabir edilen haşiye yöntemini de kullanmasını göz ardı etmek mümkün değildir.

Bazı hatalar, eksiklikler ve yanlışlıkların dışında başarılı, özgün ve çekici bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Ancak eserin baştan sonuna doğru akışında aynı estetik ve titizlikle, emek ve disiplin görülmemektedir. Çok az sayıda örnekler dışında hemen hemen bütün deyimler, Farsça beyitler, Arapça beyit ve cümleler, açıklayıcı yorumlar ve esere estetik açılarından değer katan eklemeler çevirinin ilk yarısında yer almıştır. Üçüncü bölümde deyimler, esere ait olmayan dizeler ve cümleleri ayrı başlıklar altında topladık. Bu başlıklar altında önce orijinal dizeler numaralarına beraber verilmiş daha sonra eklemelere yer verilmiştir. Oradaki numarandırmalar göz önünde alınırsa yukarıdaki durumun açık olduğu anlaşılacaktır. Bunu tutarsızlık olarak nitelendirmek ve eserin zaafî olarak görmek mümkündür. Buna rağmen eserin özgünlüğü ve başarısının altını çizerek söylemek gerekmektedir.

İlhâmî'nin, bu eserin tercümesi konusunda bazı çekincelerinin olduğunu ve buna göre metinde çeşitli müdahalelerde bulunduğu kanısındayım. Bu müdahaleler yerine göre yorum getirme, ayet veya hadisler ekleme, bağlamla ilgili Türkçe, Farsça veya Arapça manzum veya mensur cümleler ekleme v.s. şeklinde olmuştur.

Nurullah Ataç'ın çeviri hakkında yaptığı kısa tanımını göz önünde bulunduracak olursak -“ Tercüme etmek, bir dilde düşünülmüş bir şeyi, başka bir dilde tekrar düşünmek demektir.” (Ataç, 79)- İlhâmî'nin bu eseri yeniden düşündüğünü ve biraz farklı bir şekilde sunduğunu göreceğiz.

Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise şairlerin, yapıtları ve onların toplum üzerindeki etkileri konusunda da duyarlı davranmalarındır. İlhâmî yetiştiği ortam ve -Nakşibendi dergahındaki- statüsü nedeniyle bu konuda daha fazla titizlik sarfetmiştir. Bunu yaptığı çevirisinde örneklendirmek çok kolay olacaktır.

Yukarıda söz edilen bağlamda İlhâmî'nin eserine bakacak olursak İslamlaştırılmış bir çeviri ile karşı karşıya kalacağımızı söylemek gerekecektir. Genel olarak mesnevilerdeki aşklar hikayenin sonuna doğru ilâhî aşka dönüşür demiştik. Arifî'nin eseri de öyledir ancak İlhâmî'nin yaptığı çeviride sanki başından sonuna kadar bir ilâhî aşkı anlatmış veya anlatmak istemiştir. Eseri İslâmî düşünceye uygun olarak çevirmek istediğini aşağıdaki örnekte açıkça görmekteyiz:

“26a-[152-2] Der şüret-i âdemî perî bûd,

Âdem şüretinde perî idi bu edâ şiyü 'a göredür ve illâ ahsen-i taqvîm insân idüginde şübhe yok”.

Bu dizede Arifî şehzadenin çok güzel olduğunu ve insan üstü bir güzelliğe sahip olduğunu göstermek için şehzadeyi melek yüzlü olarak tasvir etmiştir. Ancak İlhâmî bu düşünceyi İslâmî ve Kuran maarifi ile çelişkili bulduğu için Arifî'nin

söyleminin yaygınlığından veya başka bir deyişle galat-ı mustalah olduğundan bahseder ve hemen arkasından İnsanoğlunun en üstün (en güzel) olduğunu söyler.

Eserin orijinalinde sadece girişte Allah ve peygamberden bahsedilirken, İlhami tercümesinde bunun gibi dini motif ve ibareleri ve dini söylemleri bütün esere dağıtmış ve mümkün olduğu kadar dini ibarelere ve İslâmî söyleme yer vermiştir.

İlhâmî'nin bu yönetime başvurma nedenlerinden bir diğeri ise muhtemelen Farsça öğretmek için yarayacak bir eser ortaya koyma çabası içinde olmasıdır. Satır arası yöntemine benzer bir metod kullanmak, birebir çeviri yapmak, dizelerin düz anlamlarının Türkçe'de anlamsız olduğunu bildiği halde, önce bunu verip daha sonra açıklık getirmek v.b. bütün bunlardan hareketle müellifin Farsça öğretmeye yarayacak bir eser ortaya koyma gayreti içinde olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilindiği gibi eski Türk edebîyatı oluşum ve yayılma/genişleme süreçleri içinde uzun süre Arap ve Fars edebîyatlarının etkisi altında kalmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar eski edebîyatın “dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibarıyla aynı çağ içinde muayyen fasılalarla teşekkül etmiş iki edebîyatın, Arap ve Fars edebîyatının kuvvetli tesirleri altında” oluştuğunu belirtir. (Tanpınar 2003: 1) Osmanlı döneminde Divan edebîyatının yanında öteki edebîyat, ağırlıklı olarak Fars olmuştur. Hatta Farsça, edebîyat dili olarak uzun süre kullanılmıştır.

Bazı araştırmacılar Farsça ve İran edebîyatının Osmanlı edebîyatı üzerindeki ağır etkisini ve Türkler arasında yaygın olmasını, bu edebîyatın oluşumu sürecindeki Türklerin ve Arapların da, Farsların/İranlıların yanı sıra etkin olmasına bağlamaktalar. Bu nedenle Fars edebîyatını [Farsça edebîyatı] sadece Farslara mal etmeyi uygun bulmamaktadırlar. Ahmet Arı, Fars edebîyatını oluşturanlar arasında Türkler ve Arapların da buldukları için bu edebîyata Fars edebîyatı değil Farsça

edebîyat denmesini önerir. Türkler ise, kuruluşunda yer aldıkları bu ortak oluşuma hem dinî hem edebî manada baştan itibaren sadık kalmışlar ve bu İslam/Doğu klasisizmini 20. yüzyıla taşıyan millet olmuşlardır. (Arı, 300)

Onan, İranlılar ve Türklerin İslami kültür beraberliğinden doğan aynı sanat telakkilerine sahip olduklarını dolayısıyla edebî mahsulleri arasında da bir benzerlik olduğunu söyler. Farsça'dan Türkçe'ye yapılan çevirilerde bu benzerliği tartışırken bu eserlerin iki farkı dilde oldukları için birbirinden bağımsız edebî eserler olabileceğini savunur. “Fakat bir edebî eser, ifadesiyle hüviyet kazandığı ve bilhassa şiir her şeyden önce bir söyleyiş sanatı olduğu için, konu aynı olsa bile iki eserin aynı dillerde o dillerin zevk ve dehasına göre söylenişleri onlara müstakil ve orijinal bir mahiyet verdirmeğe yol açar.” (Onan, 2) Bu bağlamda İlhâmî'nin eserine bakacak olursak, her ne kadar orijinalinden bağımsız bir eserden bahsetmek mümkün olmasa da edebî niteliği, özgün yöntemi ve örnek eser olduğu açısından başarılı bir eserle karşı karşıya kalmış olacağız.

Aşağıda Kartal'dan alıntıladığımız bölümde İlhâmî'nin yaşadığı devirde Anadolu sahasında Farsça'nın ne dercede yaygın olduğunu ve önemini görmekteyiz:

“[...] Aynı dönemde Anadolu'da Farsça şiir söyleyen şairlerin toplam sayısı 302”dir. Bunlardan 33’u XI-XIII. asırlarda, 24’u XIV. asırda, 49’u XV. asırda ve 169’sı ise XVI. asırda yaşamıştır. [...] Ayrıca daha sonraki asırlarda da Farsça divan tertip eden, mesnevi kaleme alan ve çeşitli şiirler söyleyen şairler olmuştur. Ancak yukarıda zikredilen tablodan çıkan sonuca göre, özellikle Osmanlı Devleti döneminde, Farsça şiir söyleyen şairler birbirini takip eden asırlarda artma göstermektedir. Anadolu’da Farsça şiir söyleyen şairlerin büyük çoğunluğu XVI. asırda yaşamıştır.” (Kartal, 319)

Görüldüğü gibi söz konusu dönemde Anadolu sahasında Farsça canlı bir şekilde devam etmekte ve etkisini korumaktadır. Ahmet Arı Farsça ve İran edebîyatına bunca rağbeti yine bu edebîyatın oluşumu sürecindeki Türk unsurlarının da bulunması ve ortak ürün mahiyetinde olmasına bağlar ve bunu bu şekilde ifade eder: “[...] Osmanlı döneminde kısmen suiistimale de uğradığı için, “Yürü var gel Arap’tan ya Acemden” gibi beyitlerin söylenmesine de vesile olan Arap’a, Arapçaya veya Farsa, Farsçaya rağbetin sebebi budur.” (Arı, 300)

“Türk asıllı şairler, sadece Farsça şiir yazmakla kalmamışlar, daima faydalı ve yararlı olmayı göz önünde bulundurdıkları için, Türk insanının okuduğu zaman istifade edeceğini düşündükleri bazı Farsça eserleri manzum veya mensur olarak Türkçe’ye tercüme etmişlerdir. Bunda muhatabın ilme yeni başlayan ve sadece Türkçe bilen “mübtedi”lerin olması da etkili olmuştur. Ayrıca bilgiyi yalnızca öğrencileri düşünmeden daha büyük bir kitleye yani halka ulaştırma düşüncesi de tercüme faaliyetlerinin başka bir sebebi olarak görülmektedir.” (Kartal, 320)

Kartal’ın dile getirdiği bu husustan -yukarıda da zikr olunduğu gibi- şairlerin ve edebîyatçıların, eserlerini halkın okuması ve yararlanması amaçlarının doğrultusunda yazdıkları da ortaya çıkar. Burada sıradan halk ve ya başka bir ifadeyle “’amme” diye tabir edilen kesim kastediliyorsa bu söylem biraz abartılı olacaktır ancak bunu sadece saray ve elit tabakanın dışında kalan ama medrese ehli olup okuma yazması olan kitle olarak aldığımızda geçerli olacağını düşünüyorum.

Gerçi buna karşıt olan görüşlerde vardır. Örneğin bazı araştırmacılar bu dönemde Osmanlı edebîyatının zirveye ulaştığını, mahalli, orijinal ve güçlü eserler ortaya koyduklarını, bu nedenle Fars şairlerini artık takip etmeye gerek duymadıklarını söylerler. Bu dönemde İran’da takip edilecek derecede kabiliyetli ve başarılı şairlerin artık yetişmemesi de bunun başka bir nedeni olarak

savunulmaktadır. Bunlardan hareketle Farsça'nın gittikçe değerini ve işlevselliğini kaybettiği düşünölmektedir.

“İşte, bir yandan xv. asır sonlarıyla xvi. asırda yetişen büyük şâirlerin himmetiyle Türk klâsik mektebinin en olgun mertebesine gelmesi, diğör yandan – Câmî ile büyük devri kapanan– İran edebîyatının, xvi. asırda, nüfuz ve ehemmiyeti Türk klâsik şâirleri tarafından da tasdik edilecek büyük şâirler yetiştirmemesi neticesinde şâirlerimiz, artık İran edebîyatının Türk edebîyatına üstün olmadığına inanmağa başladılar. Eski tercemelerin, iktibasların yanında, mevzûlarını daha çok yerli hayattan alan eserler de çoğalmak isti'dâdını gösterdi.” (Köprölü, 289)

İlhâmî'nin hayatı ile ilgili bölümde onun Lamiî ile aynı dönemde yaşadığını ve birbirinin eserinden muhtemelen haberdar olmadıklarını söylemiştik. Bu durumda İlhâmî'nin böylesi bir çeviri yöntemine başvurmasının bir başka nedeni de *Gûy u Çevgân* mesnevisini, içindeki yeni mazmunları ve bu alegoriyi tanıtmak ve başka şairlere yeni bir konu ortaya koymak olabilir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Ahdi. *Tezkire-i Gülşen-i Şu'arâ*. TDK yazma B/55.73.

Alpay Kut, Günay. Lâmiî Çelebi And His Works. *Journal of Near Eastern Studies* 3/2. 1976: 73-93.

Arı, Ahmet. "Horasan'dan Anadolu'ya: Klasik Şiirin Doğuşu". *Türk Edebîyatı Tarihi*. Cilt 1: 295-301. İstanbul 2007. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ed. Talât Sait Halman ve diğerleri.

Arifi-i Herevî. *Gûy u Çevgân*. İran Meclis Kütüphanesi. Yazma No: 85340.

_____. *Gûy u Çevgân*. İran Meclis Kütüphanesi. Yazma No: 74298.

_____. *Gûy u Çevgân*. İran Meclis Kütüphanesi. Yazma No: 61877.

Arifi of Herat. *The Ball and Polo Stick or The Book of Ectacy*. Haz. Thackston, M. Wheeler and Hossein Ziai. Mazda Publishers 1999.

Ataç, Nurullah. "Nurullah Ataç'ın Tercüme Üzerine Yazıları-Tercüme Dair Notlar". *Tercüme Dergisi*, C. XII. Sayı: 79. s.: 63-64, Temmuz-Aralık 1958.

Behmanesh, Ata. "Edebîyat ve Spor: Gûy u Çevgân Oyununun Hüneri". *Spor Eğitim-Öğretimi Geliştirme Dergisi*. Sayı 1: 16-18. Güz 1379.

Behrooz, Zabih. "İran'da Gûy u Çevgân". *Tarih-Tarihi Araştırmalar*. Sayı:9 ve 10: 65-92. 1364 (1985)

Berthels, E. “Yeni İnan Edebîyatı”. İslam Ansiklopedisi, MEB. Cilt 5: II. 1041-1053.

Bustan-ı Sa‘di. Haz. Gholam Hosein Yousefi. Tahran: Harezmi Yayınları, 1375.

Dekhoda Sözlüğü: <http://www.loghatnaameh.org/>

Derleme Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 1993.

Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Yy. Ankara: 1970.

Divan-ı Hacı Şemseddin Muammer Hafız Şirazi. Haz. Seyyed Mohammad Reza Jalali-i Nayini. Tahran: Amir Kabir Yayınları, 1367.

Divan-ı Hekim Efeluddin Muhammed Marghi Kaşani (Baba Efel). Haz. Mustafa Feyzi, Hasan Atefi, Abbas Behnia, Ali Sharif. Kashan: Edare-ye Farhang va Honar-e Kashan, yyy.

Dorj 3; Ketabkhane-ye Elektronik-e Şe‘r-e Farsi. Mehr Argham Rayaneh. Tahran.

Emiroğlu, Kudret. Gündelik Hayatımızın Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2012.

Fazeli, Mahtab ve Mohammad Reza Riyazi. “Gûy u Çevgân Mesnevisinin Resimlerinin Yorumu”. Negareh Dergisi, Sayı 15: 83-93, Tahran: 2010

İlhâmî. *Gûy u Çevgân*. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 228/811.

İnalçık, Halil. “Klasik Edebîyat Menşei: İnanî Gelenek, Saray İşret Meclisleri ve Musâhib Şâirler”. Türk Edebîyatı Tarihi, Cilt 1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. İstanbul 2007. Ed. Talât Sait Halman ve diğeri. S: 233-294.

Kartal, Ahmet. “Türk-Fars Edebî İlişkileri”. Türk Edebîyatı Tarihi, Cilt 1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. İstanbul 2007. Ed. Talât Sait Halman ve diğeri. S: 312-330.

- Kınalı-Zade, *Hasan Çelebi. Tezkiretü'ş-şu'arâ*. (Yay. İbrahim Kutluk) 1. Cilt. 169. 1978.
- Köprülü, Fuad. *Edebîyat Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara: 1999.
- Mecmua-yı Musnifat-ı Şehy-i İşrak Şehabuddin Yahya Suhreverdi Cilt 3; Mecmua-yı Asar-ı Farsi-i Şeyh-i İşrak. Haz. Seyyed Hosein Nasr. Tahran: Anjoman-e Eslami-yi Hikmat va Falsafe-ye İran, 1397 Hicri.
- Moayyed, Heshmat. “Heratlı Ârifi’nin Hâlnâme veya Gûy u Çevgân’ı” .Batı’da İran Çalışmaları. Sayı: 46: 438-442. Yaz 2000.
- Onan, Necmettin Halil. (hazırlayan) Fuzuli, Leyla ile Mecnun. İstanbul, 1956.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Haz. Ferit Devellioğlu. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2003.
- Solmaz, Süleyman. *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara, 2005.
- Sucu, Nurgül. “Eski Türk Edebîyatında Tercüme Geleneği”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 19 Bahar: 125-148. Konya 2006.
- Şarlı, Mahmut. *Medîne-i Münevvere’deki ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde Bulunan Edebîyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler*. *İlmî Araştırmalar* 2001. Sy. 11. 99-112.
- Şeyh Feriduddin Muhammed Attar Nişaburi. Haz. Seyyed Sadegh Goharin. Tahran: Sherkat-e Entesharat-e Elmi Farhangi. 1365 Hicri.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebîyatı Tarihi*. İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 2003.
- Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 1995.
- Tezcan, Nuran. “Bursalı Lamî‘î Çelebi”. *Türkoloji Dergisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt VIII, Sayı 1: 305-343. Ankara, 1979.

_____. “Lâmiî'nin Gûy u Çevgân Mesnevisi”. *Ömer Asım Aksoy Armağanı*. TDK. Ankara, 1979: 201-225.

_____. *Lâmiî's Gûy u Çevgân*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994.

_____. “Medine'deki Gûy u Çevgân Yazmaları”. *Journal of Turkish Studies* 2007. 31/II. 277-289.

_____. “Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebîyatının Tarihsel Dönüşümü”. *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 52: 49-74.

Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebîyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebîyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebîyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul, 2011.

EKLER

Ek 1

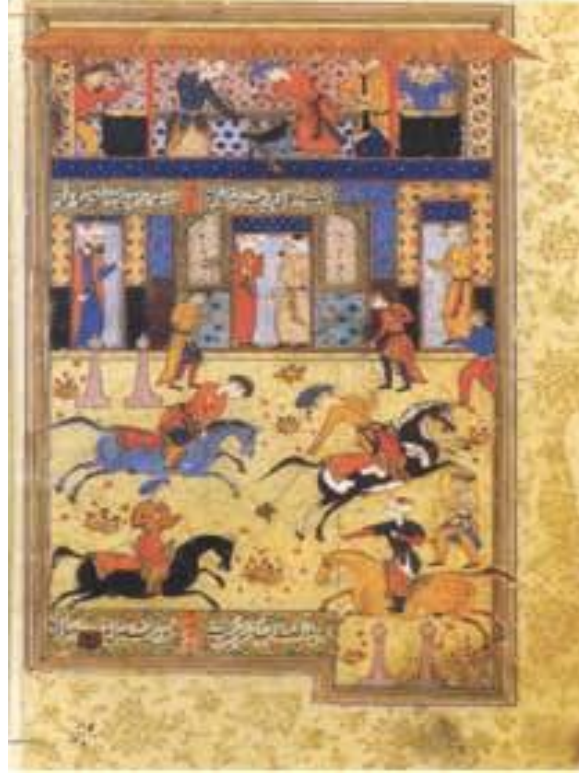

Siyaveş Gûy u Çevgân Oynarken

Şahname, Kazvin Yazması, 978 Hicri, Özel Koleksiyon,

Bağ-hay-e Hayal, 1998: 126.

Ek 2

Hafız Divanı, (Muhtemelen) Şiraz Yazması, 10. Hicri Yüzyıl
Jelve-hay-e Honar-hay-e Parsi, 2004: 200.

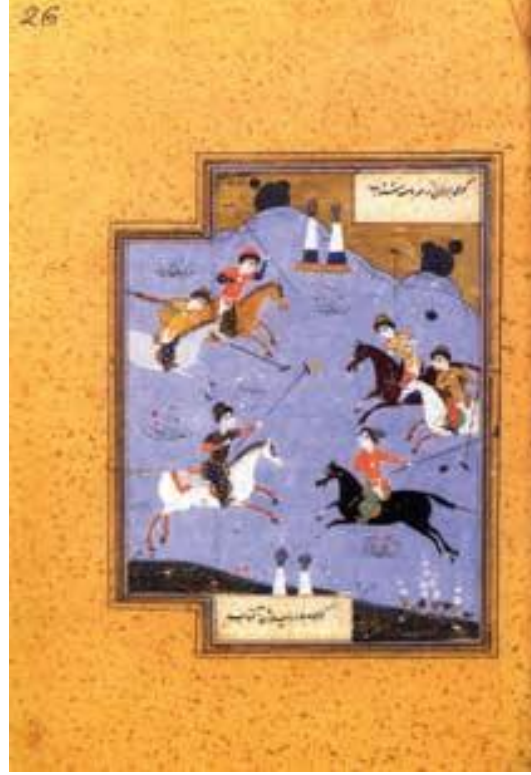
Ek 3

Assar-ı Tebrizi, Mihr u Müşteri. Muhtemelen Şiraz Yazması, 880 Hicri

Jelve-hay-e Honar-hay-e Parsi, 2004: 104.

Ek 4

Cami, Selaman ve Absal. Horasan 918-978 Hicri.

Jelve-hay-e Honar-hay-e Parsi, 2004: 174.

Ek 5

Arifi, Gûy u Çevgân. Muhtemelen Şiraz Yazması, 1000 Hicri.

Jelve-hay-e Honar-hay-e Parsi, 2004: 202.

Ek 6

Gûy u Çevgân Oyunu

Ressam Bilinmiyor. Gûy u Çevgân Mesnevisi, Safevilerin İlk Yılları, Tebriz Eközü.

Hâlname-yi Arifi, 929 Hicri, Armitaj Müzesi.

Ek 7

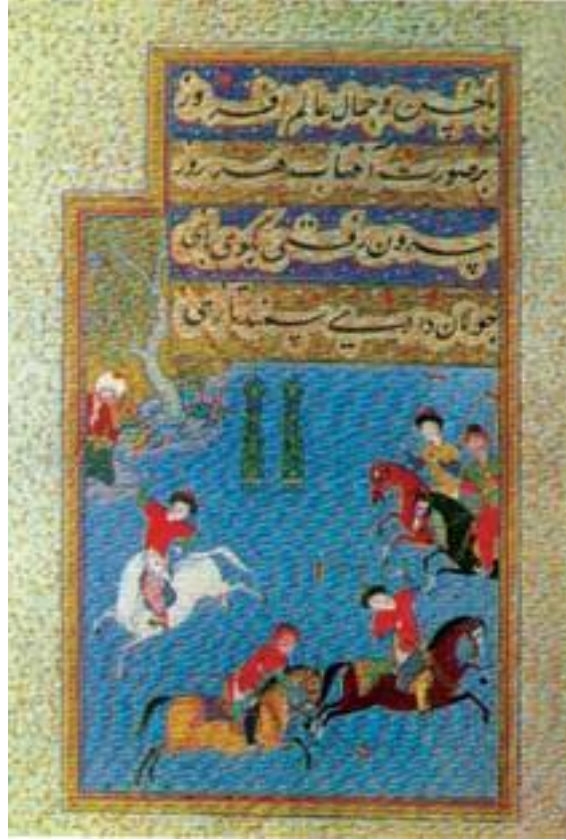

Gûy u Çevgân Oyunu

Ressam Bilinmiyor. Gûy u Çevgân Mesnevisi, Safevilerin İlk Yılları, Tebriz Ekölü.

Hâlname-yi Arifi, 1525 Miladi, Armitaj Müzesi.

Ek 8

Gûy u Çevgân Oyunu

Ressam Bilinmiyor. Gûy u Çevgân Mesnevisi, Safevilerin İlk Yılları, Tebriz Ekölü.

Hâlname-yi Arifi, 929 Hicri, Armitaj Müzesi.

Ek 9

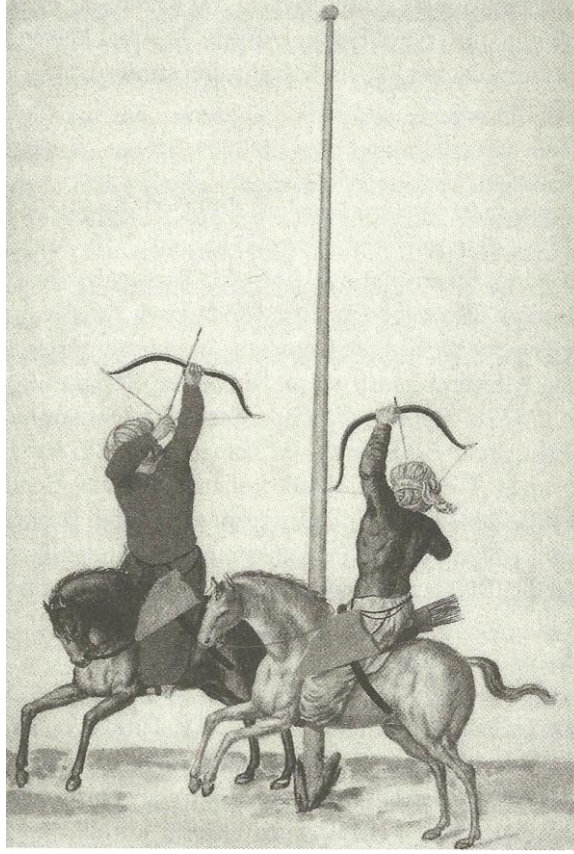

Gûy u Çevgân Oyunu

Ressam Bilinmiyor. Gûy u Çevgân Mesnevisi, Safeviler Dönemi, Tebriz Ekölu.

Hâlname-yi Arifi, Gülistan Sarayı Kütüphanesi.

Ek 10

Atlı okçular, Österreichische Nationalbibliothek Codex Vindobonensis 8615,

Viyana,

Yaklaşık 1586 (M. And, Istanbul 16th Century).

24a-[135-2] no'lu dizenin açıklamasında aşağıdaki gibi verilen açıklamaya uygun resimdir. Gûy u Çevgân oyunu ile ilgisi yoktur.

“Āverdūñ fā'ili māhdur yaḥud mīl-i zerden murād meydānda bir mīl dōgerler üstine bir nesne ḳorlar da añā oḳ atarlar ol ola”.